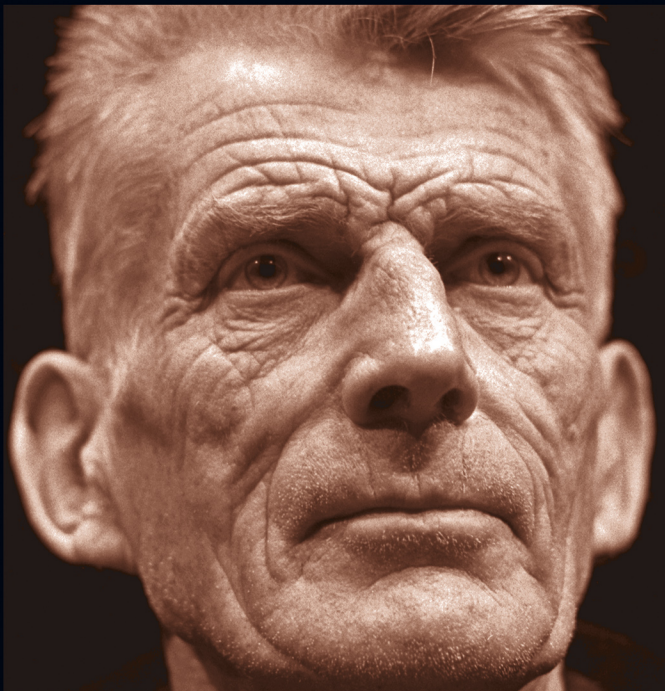

K

Művészet és Gondolat

KALLIGRAM

BECKETT

■ 2015 FEBRUÁR ■

XXIV. ÉVFOLYAM, 2015. FEBRUÁR

TARTALOM

- 3 **KUKORELLY ENDRE** ■
A Szilárd A (In memoriam Borbély Szilárd)
- 6 **SAMUEL BECKETT**
- 7 **SAMUEL BECKETT** ■
Boldog Napok (Dráma két felvonásban, Fordította: Dragomán György)
- 25 **MIHÁLYCSA ERIKA** ■
„Valóságos rémálom” (Bevezető Samuel Beckett: *Echo csontjai* című novellához)
- 28 **SAMUEL BECKETT** ■
Echo csontjai (novella, Fordította: Mihálycsa Erika)
- 55 **MIHÁLYCSA ERIKA** ■
A „nem” kétségtelenül nyugodt nyelve (Levelek Samuel Beckett-től)
- 71–74 **TÓTH LÁSZLÓ** ■
71 Elégia a kihullott fogakhoz
73 Kis legendák a tojásról (versek)
- 75 **EGRESSY ZOLTÁN** ■
Lili csík, fehér csík (regényrészlet)
- 79–81 **MEZEI ZOLTÁN** ■
79 minden tej
81 lépcsőház9
81 labor1 (vers)
- 82 **BECK TAMÁS** ■
Légítámadás (novella)
- 84 **MARTIN C. PUTNA** ■
János nevében
Kereszténység és homoszexualitás: integrációs kísérletek
(tanulmány, Fordította: Csehy Zoltán)
- 97 **BÁN ZOLTÁN ANDRÁS** ■
Betűészta
A parádé vége. Ford Madox Ford tetralógiájáról (tanulmány)

KALLIGRAM
Művészet és Gondolat

FŐSZERKESZTŐ: Mészáros Sándor
kalligram@interware.hu

SZERKESZTŐK:

Tóth-Czifra Júlia
toth.czifra.julia@gmail.com

Szilágyi Zsófia
szilagyi73@gmail.com

GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Hrapka Tibor

TÖRDELŐ: Róth Andrea

FELELŐS KIADÓ: Szigeti László

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE:
Grendel Lajos

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:
Földényi F. László,
Keserű József,
Márton László,
Németh Zoltán,
Rédey Zoltán

FŐMUNKATÁRSÁK:
Cseh Zoltán,
Hizsnyai Zoltán

Szerkesztőség és kiadó:
811 03 Bratislava–Pozsony,
Staromestská 6D, 2. emelet,
tel./fax: (00421 2) 544 15 028

Levélcím: KALLIGRAM spol. s r. o.
P.O. Box 223, 810 00 Bratislava 1

Szlovákiai megrendelések:
distribucia@kalligram.sk,
valamint a szerkesztőség címén.
Magyarországi elérhetőség:
kalligram@interware.hu

Támogatóink:

A Szlovák Köztársaság Kormányhivatala
(Realizované s finančnou podporou Úradu
vlády Slovenskej republiky – program
Kultúra národnostných menšín 2015)

Nemzeti Kulturális Alap

Kiadja: Kalligram Kiadó Kft., Pozsony
és Kalligram Polgári Társulás
(OZ Kalligram, Fő utca 39/17, 929 01
Dunajská Streda/Dunaszerdahely,
IČO 42 291 810).

Nyomja: Expresprint spol. s r. o.,
Partizánske
Példányszám/Náklad: 1000 db/ks
Ára: 700 Ft / 2,5 EUR.

Magyarországon terjeszti
a Relay Hírlapkereskedelmi Rt.
és a regionális részvénytársaságok.

EV 358/08 ISSN 1335-1826

Havilap, megjelenik az adott hónap 1-jén

A Szilárd A

Ahogy kanyarodok ki a Múzeum körútra ott a van egy benzinkút a ahol kábé ott észrevettem hogy egy rendőrautó jött a mögöttem aki levillogott én félreálltam és megálltam elsőre a Zsolt jött hozzám a oda elkérte a irataimat amit igazolásnál szoktak a kérni én átadtam neki a belekötött abba hogy nem voltam a biztonsági övvel nem volt bekötve a én mondtam neki hogy nemrég indultam el a és teljesen megfélelkeztem a arról hogy bekössem majd a forgalmimra hivatkozott hogy a problémák vannak vele rákérdeztem hogy a micsoda nem kaptam a választ arra majd mondta hogy a ezt el lehetne intézni bizonyos dologgal a én mondtam hogy nem értem a célzást aztán oda a kollégáját hívta a Pétert aki szintén megnézte a forgalmi engedélyt arra ugyanazt a mondta hogy problémák vannak a vele ezt követően megkérdezte a hogy fogyasztottam e a alkoholt vagy drogot én mondtam hogy a nem fogyasztott a mondta hogy ezt a dolgot hogy a irataimat a kapjam vissza el lehetne a intézni a máshogyan mondta neki hogy nincsen nálam a tényleg készpénz hiszen megmutatát a viszont azt fel tudom ajánlani hogyha a hazakísérnek a tízezer forintot le tudok nekik vinni a erre azt a választ kaptam hogy a öt embernek tízezer forint a kevés a és hogy amúgy is két gyermeke van a miből tartsa el a családját átültem a rendőr kocsiba a útvonalat nem nagyon figyeltem a hogy arra visznek a mert én abban a hiszemben voltam hogy a kapitányságra arra a következő a mire emlékszem hogy kiszállítottak a szűk kis utcába a hol közölték velem a kitalálta a hogy természetben is le lehet tudni a

dolgokat ezt követően történt a erőszak része Péter a orális szexre a próbált kényszeríteni a védekeztem amennyire a tőlem telt a majd a hátam mögé került valaki és a le a rántotta rólam a nadrágomat és megerőszkolt a egy bő farmer volt a le lehetett rólam rántani a nadrágot a nagyon bő a alapból volt a bő volt rám a bugyi a félre lett húzva a kettő közül aki figyelt a odakiabált hogy a hagyják abba mert a nincs idő a nem éri meg mikor visszavittek a kocsinhoz a Péter beült mellém a akkor közölte velem hogy a hazakísérnek és hogy a tízezer amit felajánlottam a nem elegendő még egy tízessel meg kellene toldani a és hogy a mennyiben a ezt nem teszem akkor a életem a legrosszabb dolga fog velem történni a és akkor is hogyha a eljár a szám.

(Borbély Szilárd: *A tízezer. A Zsanett A*)

Egyszer írt *A Memória-partról* kritikát (az Alföld 1990. áprilisi számában jelent meg), nem emlékszem, mit, majd elolvasom. Ha én sem emlékszem rá, akkor senki. Arra emlékszem, hogy amikor megkérdeztem Mészáros Sanyitól, ki ez A Szilárd A, azt mondta, okos. 26 éves. Okos volt. Aki fiatalabb nálad, mindig fiatal marad, A Szilárd A fiatal marad. Sokszor találkoztunk, össze fogom számolni, hányszor. Nem *olyan* sokszor: olykor, véletlenül, elvétve, direkt. Szervezték. Nagyjából pont elégszer. És az akkor ki volt töltve. Többnyire hallgatással, némi hát-igenező motyogással, sebes és élénk információcserével, olyasmi *volna miről beszélünk, csak most épp rohanok, majd legközelebb* stb., ismerős, nem? Dehogynem. Egy alkalommal például a Nyugati pályaudvar melletti posta előtt, A körúton, akkor például tényleg rohant a vonathoz. Mindenesetre igyekezett, de az volt, hogy ha én akkor azt mondom neki, hogy Szilkókám, baszd meg, igyunk már egy sört valahol, abban az ízében, akkor felhagyott volna A Szilárd A félszeg igyekvésével. De nem mondtam, mert én is kurvára igyekeztem valahová, fogalmam sincs hová, nyilván egy irgalmatlanul fontos dolog után. Az Oktogon irányából jött, én meg a metróból, és egy darabig úgy beszélgettünk, hogy ő állt a Podmaniczky felől, én a Nyugati felől, aztán valahogy helyet cseréltünk,

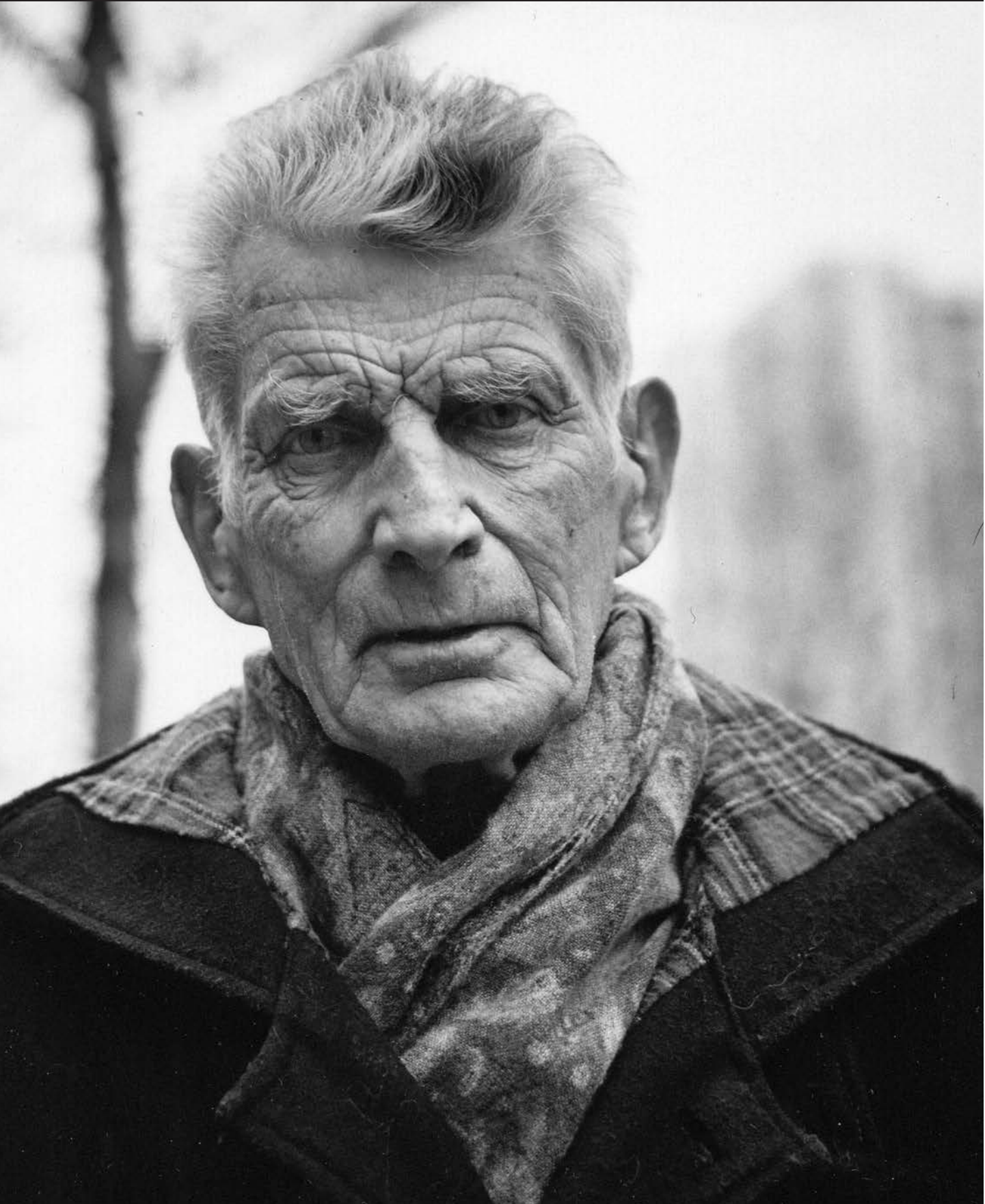

mint akik baromi lassan táncolnak egymással, már én álltam a Podmaniczky felől, és A Szilárd A Nyugati felől. Olyan volt, mint más zseniális fiatalember, kivéve a depressziót. Depressziós átlagzseni. Vannak ránézésből-zseniális fickók, és olyanok, 34 akik zseniális dolgokat csinálnak. *Henial!*, süvölti Picasso papája Picassóról a *Picasso kalandjai* című zseniális svéd filmben, ez nem tartozik szorosan ide, csak azért írtam le, hogy addig hátha eldöntöm, A Szilárd A csak csinálta-e zseniálisan, vagy látszott is rajta. Valami látszott. Jóarcú fiú, kissé elálló fülek, aranyos szájszéli mosoly, barátságos, baromira udvarias, túl halk. Nagyon halk. Nagy. Egyszer (vagy háromszor) mondtam neki, hogy nagy. Nagy vagy, apafej, valahogy így. A

Zsanettes verséről mondtam neki, hogy nagy vagy. Máskor is közöltem vele, ha elolvastam egy könyvét, megírtam neki. A regényéről nem, az nem tetszett. Tele van firkálva-jegyzetelve a példányom. A levelezés sokkal jobban ment nekünk, megvan belőle vagy ötvenezer karakter.

■ **Kukorelly Endre** 1951-ben született Kukorelly Endre 1951-ben született Budapesten. Kötetei a Kalligramnál: *TündérVölgy, avagy Az emberi szív rejtelméről* (2003), *Samunadrág* (2005), *Rom. A komonizmus története* (2006), *Ezer és 3, avagy A nőkben rejlő szív* (2009), *Mennyit hibázok, te úristen* (2010), *Reggel az egyik istennő, Három 100 darab* (2011)

BECKETT

Boldog Napok

S Z E R E P L Ő K

WINNIE – ötven körüli nő

WILLIE – hatvan körüli férfi

Első Felvonás

Kiégett füves síkság, középén kis dombbal. Enyhén lejt a színpad két oldala felé. Maximális egyszerűség és szimmetria.

Perzselő fény.

Nagyon giccses háttér, a messzi távolban összeér rajta a föld az éggel.

Pontosan a domb közepén, derékig a földbe ásva, Winnie. Ötven körüli nő, jól tartja magát, ha lehet szőke, telt, karja és válla meztelen, mélyen kivágott fűzőt visel, keblei dúsak, nyakán gyöngyosor. Amikor meglátjuk, alszik, karjai előtte a földön, feje a karjain. Tőle balra a földön nagy fekete bevásárló szatyor, jobbra csukott napernyő, a nyele hegyesen mered előre.

Tőle jobbra és hátra, a domb takarásában a földön alszik WILLIE

Hosszú szünet. Hangos csengőszó, úgy tíz másodperc, elhallgat. Winnie nem mozdul. Szünet. A csengő hangosabb, úgy öt másodperc. Winnie felébred. A csengő elhallgat, Winnie felemeli a fejét, előre néz. Hosszú szünet. Kihúzza magát, tenyérral a földre támaszkodik, hátraveti a fejét és az eget nézi. Hosszú szünet.

WINNIE: *[Felnéz az égre.] Újabb mennyei nap. [Szünet. Fej újra vízszintes, előre néz, szünet. A mellére kulcsolja a kezét, szemét lehunyja. Ajkai mozognak, ahogy hangtalan imádságot mormol, úgy tíz másodpercig. Ajkak nem mozdulnak. Kezek maradnak összekulcsolva. Halkan.] Jézus Krisztus nevében Ámen. [Szem kinyílik, kezek szét, vissza a földre. Szünet. Újra a mellére kulcsolja a kezét, ajkai hangtalan kiegészítő imát morzsolnak, úgy öt másodpercig. Halkan.] Örökkön-örökké Ámen. [Szem kinyílik, kezek szét, vissza a földre. Szünet.] Kezdesz Winnie. [Szünet.] Kezdd a napod Winnie. [Szünet. Odafordul a szatyorhoz, turkál benne, de*

nem veszi el a helyéről, fogkefét vesz elő, tovább turkál, kinyomott tubus fogkrémet vesz elő, előre fordul, lecsavarja a tubusról a kupakot, a földre teszi, nagy nehezen rányom egy kis fogkrémet a kefére, a tubust az egyik kezében tartja, a másikkal a fogát mossa. Illedelmesen jobbra és hátra fordul, a domb mögé akar köpni. Ebben a testhelyzetben már látja WILLIE-t. Köp. Kicsit hátrébb mereszti a nyakát, lenéz. Hangosan.] Hééé! [Szünet. Hangosabban.] Héééé! [Szünet. Gyöngéd mosoly az arcán, előre fordul, leteszi a fogkefét.] Szegény Willie [a tubust nézi, mosoly le] mindjárt elfogy – [a kupakot keresi] na jó – [megtalálja] – nincs mit tenni – [rácsavarja a tubusra] – ez is jó régi – [leteszi a tubust] – régi, mint az összes többi – [a szatyor felé fordul] – nincs vele mit tenni – [a szatyorban kotorászik] – nincs mit tenni – [kis tükröt vesz elő, előre fordul] – na jó – [a fogait vizsgálja a tükrőben] – szegény drága Willie – [felső fogorát nyomkodja hüvelykujjal, érthetetlenül] – Uramatyám! – [felhúzza az ajkát, az ínyét vizsgálja, közben beszél, még mindig] – Uramisten! – [a szája sarkát feszegeti, tátott szájjal nézi magát, még mindig] – na jó – [a másik oldalon is megismétli] – nem rosszabb – [abbahagyja a vizsgálódást, rendesen beszél] – nem jobb, nem rosszabb – [leteszi a tükröt] – nem változik – [beletörli a kezét a fübe] – nem fáj – [a fogkefét keresi] – szinte alig – [kézbe veszi a fogkefét] – hát ez remek – [a kefe nyelét vizsgálja] – párja nincsen – [a nyelet vizsgálja, olvas] – szintiszta ... mi? – [szünet] – mi? – [leteszi a kefét] – ja igen – [a szatyor felé fordul] – szegény Willie – [a szatyorban kotorászik] – semmi kedve – [kotorászik] – semmihez – [szemüveget vesz elő, tokban] – nem érdeklő – [előre fordul] – már az élet – [kiveszi a szemüveget a tokból] – szegény drága Willie – [leteszi a szemüvegtokot] – örökké alszik – [kinyitja a szemüveget] – fantasztikus adottság – [felteszi a szemüveget] – párja nincsen – [a fogkefét keresi] – úgy gondolom – [kézbe veszi a fogkefét] – mindig mondtam – [a kefe nyelét vizsgálja] – bár tudnék én is – [a kefe nyelét vizsgálja, olvas] – valódi... szintiszta... mi? – [leteszi a kefét] – jön a vakság – [leveszi a szemüveget] – na jó – [leteszi a szemüveget] – látunk eleget – [a fűzőjébe nyúl, zsebkendőt keres] – gondolom – [összehajtott zsebkendőt húz elő] – mostanra már – [kibontja a zsebkendőt] – hogy van az a pár csodás sor – [megtörli az egyik szemét] – jaj jaj nekem – [megtörli a másikat is] – hogy amit láttam, láttam – [a szemüveget keresi] – hát igen – [kézbe veszi a szemüveget] – ki nem hagynám? – [törölgetni kezdi a szemüveget, a lencsére lehel] – vagy mégis? – [törölget] – szent fény – [törölget] – felpukkan a sötétségből – [törölget] – perzselő pokoli fény. [Abbahagyja a szemüvegtisztítást, az ég felé nyújtja az arcát, szünet, megint egyenesen előre néz, folytatja a törölgetést, abbahagyja, hátra és jobbra mereszti a nyakát, lefele néz] Hééé! [Szünet. Gyöngéd mosoly az arcán, ahogy megint előrefordul, folytatja a szemüvegtisztítást. Mosoly el.] Fantasztikus adottság. [beféjezi a szemüvegtisztítást, leteszi a szemüveget] – bár tudnék én is – [összehajtja a zsebkendőt] – na jó – [visszateszi a zsebkendőt a fűzőjébe] – nem panaszkodom – [a szemüveget keresi] – nem nem – [kézbe veszi a szemüveget] – nem panaszkodhatok – [felemeli a szemüveget, átnéz az egyik lencsén] – csomó mindenért hálás lehetek – [átnéz a másik lencsén] – nincs fájdalom – [felteszi a szemüveget] – szinte semmi – [a fogkefét keresi] – csodás ez így – [kézbeveszi a fogkefét] – párja nincsen – [a kefe nyelét vizsgálja] – időnként enyhe fejfájás – [a nyelet vizsgálja, olvas] – garantáltan... valódi... szintiszta... mi? [közelebb hajol] – valódi szintiszta... [kiveszi a zsebkendőt a fűzőjéből] – ja igen – [kirázza a zsebkendőt] – szórványos könnyű migrén – [dörzsölni kezdi a kendővel a kefe nyelét] – hol rám jön – [dörzsöl] – hol elmúlik – [gépiesen dörzsöl] – hát igen – [dörzsöl] – jutott kegyelem – [dörzsöl] – jutott bőven – [abbahagyja a dörzsölést, megtörten bámul maga elé] – imák talán mégsem hiába – [szünet, megtörten] – nap elején – [szünet, megtörten] – nap végén – [lehatja a fejét, folytatja a dörzsölést, abbahagyja, felnéz, már nyugodt, megtörli a szemét, összehajtja a zsebkendőt, visszateszi a fűzőjébe, a kefe nyelét vizsgálja, olvas] – abszolúte garantált... valódi szintiszta – [köze-

lebb hajol] – valódi színtiszta... [Leveszi a szemüveget, leteszi, a kezét is leteszi, maga elé bámul.] Vén dolgok. [Szünet.] Vén szemek. [Hosszú szünet.] Tovább, Winnie. [Körülnéz, meglátja a napernyőt, a hosszát vizsgálja, kézbeveszi, meglepően hosszú nyelet húz ki belőle. A napernyő hegyét a jobb kezében tartja, hátra és lefele mereszi a nyakát, WILLIE felé.] Hééé! [Szünet.] Willie! [Szünet.] Csodás adottság. [Megüti a napernyővel.] Bár tudnék én is. [Megint üt egyet, az ernyő kicsúszik a kezéből, a domb mögé esik, WILLIE azonnal visszaadja, a kezét nem látjuk.] Köszönöm drágám. [Átteszi a napernyőt a bal kezébe, előre fordul, a jobb tenyerét nézegeti.] Nedves. [Visszaveszi a napernyőt a jobb kezébe, a bal tenyerét nézegeti.] Jól van, nem romlott. [Felnéz, vidáman.] Nem javul, nem romlik, nem változik. [Szünet. Vidáman.] Nem fáj. [Hátrahajol, WILLIE-t nézi, megint a napernyő hegyét fogja.] Nehogy megint elaludj itt nekem drágám, szükségem lehet rád. [Szünet.] Ne kapkodj, ne kapkodj, csak ne gömbölyödjél megint össze nekem. [Előre fordul, leteszi a napernyőt, két tenyerét nézegeti, aztán a fübe törli.] Egy kis szín talán mégsem ártana. [A szatyorhoz fordul, kotorászik benne, egy revolvert vesz ki, feltartja, gyorsan megcsókolja, visszateszi, tovább kotorászik, gyógyszeres üveget vesz elő, benne kevés piros folyadékkal, előre fordul, megkeresi a szemüveget, felteszi, olvassa a címkét.] Kedvetlenség... levertség... étvágytalanság... kisdededek... gyermekek... felnőttek... hat csapott... nagykanál naponta [felnéz, mosolyog] – a régi stílus! [mosoly el, lenéz, olvas] – naponta ... étkezések ... előtt és után ... azonnali [közelebb hajol] ... javulás [Leveszi a szemüveget, a földre teszi, az üveget maga elé tartja, nézi mennyi van benne, lecsavarja a kupakot, hátrahajtott fejjel meghúzza az üveget, WILLIE felé hajítja az üveget és a kupakot. Csörömpölés hallatszik.] Máris jobb így! [A szatyorhoz fordul, kotorászik benne, rúzszt vesz elő, előre fordul, a rúzszt nézi.] Fogytán. [A szemüveget keresi.] Na jó. [Felteszi a szemüveget, a tükröt keresi.] Nem panaszkodhatok. [Kézbeveszi a tükröt, rúzsozni kezdi az ajkát.] Hogy is van az a csodás sor? [Rúzszoz.] Tűnő vigalmak – [rúzszoz] – hogyis van, örök jajjal. [Rúzszoz. WILLIE irányából zaj hallatszik, megzavarja a rúzszozásban. WILLIE felül. WINNIE leengedi a rúzszt és a tükröt, hátramereszi a nyakát, úgy nézi. Szünet. A lejtő fölött megjelenik WILLIE kopasz fejének a teteje, vér szívárog egy sebből. WINNIE a homlokára tolja a szemüvegét. Szünet. Megjelenik WILLIE keze, benne zsebkendő, a fejére teríti. Szünet. Szalmakalapot emel fel, rajta szalag, félre csapva a fejére teszi, a keze eltűnik. Szünet. WINNIE kicsit hátrébb és lejjebb mereszi a nyakát.] Húzd fel az alsódat drágám, még mielőtt leégsz. [Szünet.] Nem? [Szünet.] Na, látom maradt még egy kevés abból a kenőcsből. [Szünet.] Jól dörzsöld be drágám. [Szünet.] Most a másikat. [Szünet. Előrefordul, maga elé bámul, arca boldog.] Nahát ez a mai is egy újabb boldog nap lesz! [Szünet. Boldog arc el. Visszahúzza az orrára a szemüveget, tovább rúzszoz. WILLIE újságot nyit ki, keze nem látszik. Feje két oldalán megsárgult újságlapok. WINNIE végez a rúzszozással, kissé távolabb tartja a tükröt magától, ahogy nézi az ajkait.] Lobogó vörös. [WILLIE lapoz, WINNIE leteszi a rúzszt és a tükröt, a szatyor felé fordul.] Fakó zászló. [WILLIE lapoz. WINNIE a szatyorban kotorászik, kis díszes karimátlan kalapot vesz elő, rajta megtört toll, előre fordul, igazít a kalapon, kismítja tollat, a feje felé emeli, de nem teszi a fejére, mert WILLIE olvasni kezd.]

WILLIE: Öexcellenciáját Dr. Carolus Hunter főtisztelendő atyát saját kádjában holtan. [Szünet.]

WINNIE: [Maga elé bámul, kalap a kézben, lelkes hangon idézi fel a múltat.] Charlie Hunter! [Szünet.] Lehunyom a szemem [leveszi a szemüveget és így tesz, a kalap az egyik kézben, a szemüveg a másikkban, WILLIE lapoz] – és ott ülök megint az ölében, Borough Green-ben, a kertben, gyertyán alatt. [Szünet. Kinyitja a szemét, felteszi a szemüveget, a kalapot igazgatja.] Jaj, ezek a boldog emlékek! [Szünet. A feje felé emeli a kalapot, de nem teszi fel, mert WILLIE megint olvas.]

WILLIE: Álláslehetőség eszes fiataloknak.

[Szünet. WINNIE feje felé emeli a kalapot, de nem teszi fel, leveszi a szemüveget. Maga elé néz, a kalap az egyik kezében, a szemüveg a másikban.]

WINNIE: Az első bálom! [Hosszú szünet.] A második bálom. [Hosszú szünet. Behunyja a szemét.] Az első csók! [Szünet. WILLIE lapoz. WINNIE kinyitja a szemét.] Mr Johnson, vagy Johnston, vagy az is lehet, hogy Johnstone. Nagyon dús bajsza volt, szép barna. [Áhítattal.] Majdnem vörös! [Szünet.] Egy sufniban, de hogy kiében azt már nem tudom felidézni. Nekünk nem volt sufnink, és neki aztán biztosan nem volt sufnija. [Behunyja a szemét.] Látom a halomban álló cserepeket. [Szünet.] Az összekuszált raffiát. [Szünet.] Azt, ahogy a gerendák között elmélyül az árnyék. [Szünet. Kinyitja a szemét, a feje felé emeli a kalapot, de nem teszi fel, mert WILLIE megint olvas.]

WILLIE: Keresünk okos fiút.

[Szünet. WINNIE gyorsan felteszi a kalapot, a tükröt keresi. WILLIE lapoz. WINNIE kézbe veszi a tükröt, a kalapot nézi, leteszi a tükröt, a szatyorhoz fordul. Az újság eltűnik, WINNIE a szatyorban kotorászik, nagyítót vesz elő, előre fordul, a fogkefét keresi. Az újság ismét megjelenik, most összehajtva, WILLIE arcát legyezi, a keze most sem látszik. WINNIE kézbe veszi a fogkefét, a nagyítón keresztül vizsgálja a nyelét.]

WINNIE: Abszolúte garantált... [WILLIE abbahagyja a legyezést] ... valódi színtiszta... [Szünet. WILLIE megint legyez, WINNIE közelebb hajol, olvas.] Abszolúte garantált [WILLIE abbahagyja a legyezést] ... valódi színtiszta ... [Szünet. WILLIE megint legyezni kezd. WINNIE leteszi a nagyítót meg a fogkefét, kivesszi a zsebkendőt a fűzőjéből, leveszi és megtörli a szemüveget, felteszi a szemüveget, megkeresi a nagyítót, kézbe veszi, megtörli, megkeresi a fogkefét, kézbe veszi, megtörli a nyelét, leteszi a kefé, visszateszi a zsebkendőt a fűzőbe, megkeresi a nagyítót, kézbe veszi, megkeresi a fogkefét, kézbe veszi, a nagyítóval a nyelét vizsgálja.] Abszolúte garantált ... [WILLIE abbahagyja a legyezést] ... valódi színtiszta ... [szünet, WILLIE folytatja a legyezést] ... ártány ... [WILLIE abbahagyja legyezést, szünet] ... serte. [Szünet. WINNIE leveszi a szemüveget, az újság eltűnik, WINNIE leteszi a szemüveget, maga elé bámul.] Ártány serte. [Szünet.] Csodásnak találok, hogy nem telik el úgy nap [mosoly] – vagy mondjam a régi stílus szerint – [mosoly kí] – alig telik el úgy nap, hogy ne gyarapodna a tudásunk, még ha csekély mértékben is, már ha veszi magának az ember hozzá a fáradtságot. [megjelenik WILLIE keze, egy képeslapot tart jó közel a szeméhez, úgy nézegeti.] És ha valami különös ok folytán mégsem tudnánk tovább venni a fáradtságot, hát akkor csak hunyjuk le szépen a szemünk [így tesz] – és várjuk, hogy eljőjön a nap [kinyitja a szemét] – a boldog nap, amikor ennyi és ennyi fokon olvad a merő hús, és oly sok száz órát tart a holdas éj. [Szünet.] Ez vigasztal, mikor elvesztem a reményt, és irigyelni kezdem az oktan állapot. [WILLIE felé fordul:] Remélem, hogy fogod – [Meglátja a képeslapot, közelebb hajol.] Mi az ott nálad Willie, mutasd csak? [Odanyújtja a kezét, WILLIE odaadja neki a képeslapot. Megjelenik a lejtő fölött WILLIE szőrös alkarja, ahogy átnyújtja a képet, aztán nyitott tenyérrel ott marad, várja, hogy majd visszakapja. WINNIE előre fordul, a képeslapot nézi.] Egek, hogy ezek mit művelnek! [Megkeresi a szemüveget, felteszi, úgy nézi a képet.] Dehát ez valódi színtiszta mocsok! [A képeslapot nézi.] Hányingert kap tőle minden széplelkű ember! [WILLIE ujjai türelmetlen gesztust tesznek. WINNIE megkeresi a nagyítót, azzal nézi a képet. Hosszú szünet.] Az a lény ott a háttérben, hát az meg mégis mit csinál? [Közelebb hajol.] De hát komolyan! [Az ujjak türelmetlenek. WINNIE hosszán nézi a képet, leteszi a nagyítót, jobb mutatóujja és hüvelykje közé csipenti a szélét, elfordul, bal keze hüvelyk- és mutatóujjával befogja az orrát.] Fúj! [Ledobja a képeslapot.] Vidd innen! [WILLIE karja eltűnik, a keze azonnal újra megjelenik, a képeslapot fogja. WINNIE leveszi a szemüvegét, leteszi, maga elé bámul. A következőkben WILLIE végig a kártyával élvezkedik, különböző távolságokból és szögekben tartja a szeme elé.] Ártány serte. [Értetlenség WINNIE

arcán.] Mi is pontosan egy ártány? [Szünet. *Értetlen arc.*] Az emsét persze tudom, de az ártányt ... [Értetelenség el.] Na jó, végül is mit számít, mindig ezt szoktam mondani, majd eszembe jut, ez a legcsodásabb az egészben, hogy minden eszembe jut. [Szünet.] Minden? [Szünet.] Nem, nem minden. [Mosoly.] Nem nem. [Mosoly el.] Nem egészen. [Szünet.] Sok minden. [Szünet.] Egy szép napon előbukkan a nagy semmiből. [Szünet.] Szerintem ez olyan csodálatos. [Szünet. *A szatyor felé fordul. A kéz a képeslappal eltűnik. WINNIE bele akar kotorni a táskába, aztán mégsem teszi.*] Nem. [Előre fordul. Mosoly.] Nem nem. [Mosoly el.] Óvatosan, Winnie. [Maga elé bámul. WILLIE keze újra megjelenik, leveszi a kalapot, eltűnik a kalappal.] És akkor mi van? [A kéz újra megjelenik, leveszi a zsebkendőt a fejéről, eltűnik a zsebkendővel. Élesen, mintha valaki olyanra kiáltana, aki nem figyel oda.] Winnie! [WILLIE lehatja a fejét, már nem látjuk.] Mi mást lehetne tenni? [Szünet.] Mi mást le – [WILLIE hosszan és hangosan fújja az orrát, nem látszik se a feje, se a keze. WINNIE felé fordul, Szünet. WILLIE feje újra megjelenik. Szünet. WILLIE keze újra megjelenik, benne zsebkendő, a fejére teríti, a kéz eltűnik. Szünet. Újra megjelenik, a szalmakalappal, félrekapva felteszi, eltűnik. Szünet.] Bárcsak hagytalak volna aludni. [Előre fordul. A következőkben a füvet tépkedi, és le-fel bólogat.] Hát igen, ha el bírnám viselni az egyedül létet, ha bírnék úgy csacsogni itt egész nap, hogy közben nem hall egy árva lélek se. [Szünet.] Nem mintha azzal hitegetném magam, hogy túl sok mindent hallasz, Willie, nem, Isten őrizz. [Szünet.] Lehet, vannak teljes napok, amikor semmit se hallasz. [Szünet.] De vannak napok, amikor válaszolni szoktál. [Szünet.] Úgyhogy mondhatom, hogy mindig hallgatja valaki ezt, vagy egy részét legalább, még olyankor is, amikor nem válaszolsz, meg talán nem is hallasz semmit, és nem csak magamban beszélék itt a pusztában, mert erre sosem lennék képes – még a legrövidebb ideig sem. [Szünet.] Ezért vagyok képes folytatni, ezért tudom folytatni a beszédet. [Szünet.] Ha azonban meghalnál [mosoly] – hogy a régi stílus szerint mondjam [mosoly el] – vagy elmennél és itt hagynál, akkor mit csinálnék, mit csinálhatnék egész nap, úgy értem az ébresztő csengő és az alvást jelző csengő közötti időben? [Szünet.] Egyszerűen csak bámulnék magam elé, összezárt ajakkal. [Hosszú szünet, amíg így tesz. A füvet sem tépkedi már.] Egy szót se szólnék többé, hallgatnék utolsó lehettemig, semmi se törné meg itt a csendet. [Szünet.] Esetleg csak néha, nagy néha, egy-egy sóhaj, ahogy a tükrömbe nézek. [Szünet.] Vagy rövid ... vad kacajok, ha hirtelen eszembe jutna valami régi vicc. [Szünet. *Arcán mosoly, egyre szélesebb, úgy tűnik nevetni fog, aztán hirtelen szorongásba vált.*] A hajam! [Szünet.] Megfésülködtem és átkéfélem-e már a hajam? [Szünet.] Lehet, hogy igen. [Szünet.] Általában meg szoktam. [Szünet.] Olyan kevés a tennivaló. [Szünet.] Megteszünk mindent [Szünet.] Amit csak tudunk. [Szünet.] Emberi dolog. [Szünet.] Emberi természet. [A földet vizsgálja, aztán felnéz.] Emberi gyengeség. [Tovább vizsgálja a földet.] Természetes gyengeség, [Tovább vizsgálja a földet.] Nem látok fésűt. [Keresgél.] Hajkefét se. [Felnéz, zavartan. A szatyorhoz fordul, kotorászik.] A fésű itt van. [Előre fordul, zavartan néz. Vissza a szatyorhoz. Kotorászik.] A kefe itt van. [Előre fordul, zavartan néz.] Lehet, hogy visszatettem, használat után. [Szünet. *Zavartan.*] De általában nem teszek vissza semmit használat után, nem, mindent itt hagyok szanaszét, a nap végén aztán egyszerre teszek el mindent. [Mosoly.] Hogy a régi stílus szerint mondjam. [Szünet.] Az édes régi stílus szerint. [Mosoly el.] És mégis... úgy emlékszem ... mintha. [Hirtelen nemtörődomséggel.] Na jó, mit számít majd később szépen megfésülködöm és átkéfélem, végül is ráérek egész – [Szünet. *Zavartan.*] Át? [Szünet.] Vagy ki? [Szünet.] Megfésülködöm és kikefélem? [Szünet.] Valahogy nem jól hangzik. [Szünet. *WILLIE felé fordul, de nem egészen.*] Te hogy mondanád, Willie? [Szünet. *Kiscit jobban felé fordul.*] Willie, te hogy mondanád a hajkefélést, átkéfé vagy kikefé? [Szünet.] Tudod, amit a hajjal szoktak csinálni? [Szünet. *Még jobban felé fordul.*]

Tudod Willie a hajkefézés, hogy mondanád, hogyha a hajadról volna szó, átkeféled vagy kikeféled? [*Hosszú szünet.*]

WILLIE: Át.

WINNIE: [*Előre fordul, kitörő örömmel.*] Nahát, ma beszélsz hozzám, ez a mai egy boldog nap lesz! [*Szünet. Öröm el.*] Egy újabb boldog nap. [*Szünet.*] Na igen, hol is tartottam, a hajamnál, később majd még hálás leszek érte. [*Szünet.*] Lehet, hogy rajtam – [*a kalaphoz emeli a kezét*] – igen rajtam van, a kalapom rajtam van – [*leengedi a kezét*] – most nem vehetem le. [*Szünet.*] Még elgondolni is, hogy van amikor nem vehetjük le a kalapunkat, még ha az életünk múlna rajta akkor se. Van amikor levenni nem lehet, van amikor meg feltenni. [*Szünet.*] Hányszor mondtam, Tedd fel szépen a kalapod Winnie, mi mást tehetnél, vedd le a kalapod Winnie, légy ügyes kislány, jót tesz, meglátod, és mégsem. [*Szünet.*] Nem tudtam. [*Szünet. Felnyúl, kiszabadít egy hajtincset a kalap alól, hunyorogva nézi, elengedi, leengedi a kezét.*] Aranyló nap, mondtad, amikor az utolsó vendég is elment – [*kéz fel, mintha poharat emelne*] – az aranyló napra ... hogy sose... [*hangja megtörik*] ... hogy sose ... [*Kéz le. Fej lehajt. Szünet. Halkan.*] Az a nap. [*Szünet. Halkan.*] Melyik nap? [*Szünet. Fej fel. Rendes hangon.*] És most? [*Szünet.*] Cserben hagynak a szavak, van amikor a szavak is cserben hagynak. [*Elkezd WILLIE felé fordulni.*] Nem így van Willie? [*Szünet. Tovább fordul.*] Nem így van Willie, hogy néha még a szavak is cserben hagynak? [*Szünet. Előre fordul.*] Mit tehetünk addig, hogy ezt átvészeljük? Fésülködni és haját kefélni, ha még nem tettük meg, vagy nem vagyunk biztosak benne, hogy megtettük, körmöt vágni, ha hosszú a körmünk, így lehet kibírni. [*Szünet.*] Ezt akarom mondani. [*Szünet.*] Csak ezt akarom mondani. [*Szünet.*] Szerintem olyan csodálatos, hogy nem telik el úgy nap [*mosoly*] – hogy a régi stílus szerint mondjam – [*mosoly el*] – hogy ne érne valamilyen sorscsapásnak [*WILLIE összeroskad a domb mögött, a feje eltűnik, WINNIE arra fordul*] – álcázott áldás. [*Háttra és oldalra nyújtja a nyakát.*] Menj szépen vissza az odúdba Willie, eleget mutogattad már magad. [*Szünet.*] Tedd amit mondok Willie, ne feküdj itt elnyúlva ebben a pokoli napsütésben, menj vissza az odúdba. [*Szünet.*] Menjél már Willie. [*WILLIE láthatatlanul mászni kezd balra, az odú felé.*] Jól van, ügyes fiú. [*A szemével követi.*] Ne fejjel előre, kis butám, hogy fogsz megfordulni? [*Szünet.*] Ez az... fordulj meg szépen... na... most háttal. [*Szünet.*] Jaj drágám, tudom én, hogy nem könnyű hátrafele mászni, de végül megéri. [*Szünet.*] Kint felejtetted a vazelined. [*Nézi, ahogy visszamászik a vazelinéért.*] A kupakot is! [*Nézi, ahogy visszamászik az odúhoz. Idegesen.*] Mondom, hogy ne fejjel előre. [*Szünet.*] Kicsit jobbra. [*Szünet.*] Mondom, jobbra. [*Szünet. Idegesen.*] Lejjebb a hátsód, mi olyan nehéz ezen! [*Szünet.*] Na. [*Szünet.*] Ez az! [*Az utasítások hangosak voltak, most rendes hangon, még mindig felé fordulva.*] Hallod a hangom? [*Szünet.*] Könyörgöm Willie, csak annyit mondj, hogy igen vagy nem, csak annyit mondj, hogy igen, vagy ne mondj semmit. [*Szünet.*]

WILLIE: Igen.

WINNIE: [*Előre fordul, rendes hangon.*] És most?

WILLIE: [*Idegesen.*] Igen.

WINNIE: [*Halkabban.*] És most?

WILLIE: [*Idegesebben.*] Igen.

WINNIE: [*Még halkabban.*] És most? [*Kicsit hangosabban.*] És most?

WILLIE: [*Dühösen.*] Igen!

WINNIE: [*Ugyanazon a hangon.*] Nap nem éget már, ne félj!
[*Szünet.*] Ezt hallottad?

WILLIE: [*Idegesen.*] Igen.

WINNIE: [*Ugyanazon a hangon.*] Mit? [*Szünet.*] Mit?

WILLIE: [*Még idegesebben.*] Ne félj.
[*Szünet.*]

WINNIE: [*Ugyanazon a hangon.*] De mért ne? [*Szünet.*] Mért ne félj?

WILLIE: [*Dühösen.*] Ne félj!

WINNIE: [*Rendes hangon, hadarva.*] Áldott jó Willie, értékelem a jóságod, tudom micso-da erőfeszítésbe kerül ez neked, most már lazíthatsz, nem zavarlak többet, ki-véve ha muszáj lesz, úgy értem, ha nem boldogulok egyedül, hacsak nem érek az erőm végére, amire egyébként igen kicsi az esély, csak tudnom kell, hogy elméletileg hallhatsz, még akkor is, ha gyakorlatilag nem, nekem csak ez kell, csak annyi, hogy tudjam, hogy itt vagy, hallótávolságon belül, és feltehetőleg életben, csak ennyit kérek, csak azért, hogy ne mondjak semmi olyat, amit nem szeretném ha hallanál, vagy amivel fájdalmat okozhatnék neked, hogy ne csak mondjam itt a magamét a pusztaságra alapozva, de biztos tudás nélkül, úgy hogy közben belül mardos a hogyishívják.

[*Szünet, levegőt vesz.*] A kétely. [*Mutatóujját és nagyujját a szívájára helyezi, kicsit tapogatózik, aztán nem mozdul.*] Itt bent. [*Kicsit mozgat rajtuk.*] Nagyjából itt. [*Kéz el.*] Persze semmi kétség, eljön majd az idő, amikor meg kell majd győződnöm arról, hogy hallottad mit mondtam, mielőtt egy újabb szót szólhatnék, és semmi kétség, eljön majd, eljön majd az az idő, amikor majd meg kell tanulnom csakis magamban beszélni, de erre én képtelen volnék itt ebben a pusztaságban. [*Szünet.*] Vagy bámulhatok magam elé összezárt ajakkal. [*Így tesz.*] Egész álló nap. [*Megint megpróbálja.*] Nem. [*Mosoly.*] Nem nem. [*Mosoly el.*] Persze itt van a szatyor is. [*Felé fordul.*] A szatyor az mindig itt lesz. [*Előre fordul.*] Igen, gondolom, itt lesz. [*Szünet.*] Akkor is, amikor te már nem leszel itt, Willie. [*Kicsit felé fordul.*] Menni készülsz, ugye Willie? [*Szünet. Hangosabban.*] Nemsokára elmész Willie, ugye, hogy elmész? [*Szünet. Hangosabban.*] Willie! [*Szünet. Hátra és oldalra nyújtja a nyakát, lenéz rá.*] Látom, levetted a szalmakalapod, nagyon helyes. [*Szünet.*] Meg kell mondjam, nagyon fess vagy így, a kezedre támasztott állal, a szemed kéken csillog az árnyékban. [*Szünet.*] Vajon látsz engem onnan, vajon látsz? [*Szünet.*] Nem? [*Előre fordul.*] Hát tudom én, hogy nem szükségeszerű, két ember esetében, hiába vannak együtt – [*hangja megbicsaklik*] – így, ahogy mi – [*rendesen*] – nem szükségeszerű, hogy az egyik lássa a másikat csak azért, mert a másik látja az egyiket, nem, megtanított már az élet ... erre is. [*Szünet.*] Igen, azt hiszem az élet, nincs ere más szó. [*Kicsit felé fordul.*] Vajon ha idenéznel Willie, látnál-e engem onnan, ahol most vagy Willie? [*Kicsit tovább fordul.*] Nézz rám Willie, és mondd meg, hogy látsz-e, tedd meg a kedvemért Willie, hátrahajlok, amennyire csak tudok. [*Úgy tesz. Szünet.*] Nem? [*Szünet.*] Jó, annyi baj legyen. [*Fájdalmasan előre fordul.*] Nagyon szoros ma a föld, lehet, hogy felszedtem egy kis súlyt? [*Szünet. Tünődve, szem lesüt.*] Talán a nagy melegtől. [*Paskolgatni és simogatni kezdi a talajt.*] Minden tágul, van, ami jobban. [*Szünet. Paskolgat, simogat.*] Van ami kevésbé. [*Szünet. Paskolgat, simogat.*] Hát igen, nagyon jól tudom, hogy mi jár a fejedben, nem elég, hogy hallgatnom kell ezt a nőt, most akkor nézem is? [*Szünet. Paskolgat, simogat.*] Hát, ez bizony érthető. [*Szünet. Paskolgat, simogat.*] Nagyon is érthető. [*Szünet. Paskolgat, simogat.*] Nem mintha sokat kérnék, sőt, néha azt gondolom, nem is nagyon volna lehetséges [*Hangja megtörik, szinte mormol*] – kevesebbet kérni – egy másik lénytől – hogy finoman fogalmazzak – miközben az a valóság – ha jobban belegondolsz – a szíved mélyén – hogy ránézzen a másikra – mi kell neki – béke – hogy békén hagyják – jó, akkor a csillagot – egész idő alatt – a csillagot az égről. [*Szünet. Simogató kéz hirtelen megtorpan. Megelevenedik.*] Nocsak, hát mi ez itt? [*Hitetlenkedve a föld fölé hajol.*] Mintha valami élőlény lenne! [*A szemüveget keresi, felteszi, közelebb hajol. Szünet.*] Egy hangya! [*Hátrahököl. Élesen.*] Willie, egy hangya, egy eleven hangya! [*Megfogja a nagyítót, megint a föld fölé hajol, a nagyítóval nézi.*] Hova lett? [*Nézi.*] Aha! [*Követi a mozgását a fűben.*] Egy kis fehér labdaszerűséget cipel! [*Követi. Keze nem mozdul. Szünet.*] Elbújt. [*Egy darabig még nézi, a földet a nagyítóval, aztán lassan felegyenesedik, leteszi a nagyí-*

tót, leveszi a szemüveget, maga elé bámul, szemüveggel a kézben. Végül megszólal.] Egy fehér labdaszerűséget. [Hosszú szünet. Mozdul, hogy letegye a szemüveget.]

WILLIE: Tojás.

WINNIE: [Megáll a keze a levegőben.] Mi?
[Szünet.]

WILLIE: Tojás. [Szünet. Mozdul, hogy letegye a szemüveget.]
Meghangyakták.

WINNIE: [Megáll a keze a levegőben.] Mi?
[Szünet.]

WILLIE: Meghangyakták.

[Szünet. Leteszi a szemüveget, maga elé bámul. Végül megszólal.]

WINNIE: [Mormol.] Istenem. [Szünet. WILLIE halkan nevet, egy pillanat múlva, WINNIE is nevetni kezd. Halkan nevetnek. WILLIE abbahagyja, WINNIE egy pillanattig még folytatja, WILLIE megint vele nevet. Együtt nevetnek, WINNIE abbahagyja. WILLIE egy pillanattig még egyedül nevet. Abbahagyja. Szünet. Rendes hangon.] Na jó, de akkor is, micsoda boldogság, hogy hallhatlak újra nevetni, biztos voltam benne hogy nem foglak, hogy nem fogsz. [Szünet.] Felteszem, vannak, akik szerint ez kissé tiszteletlen, de kétlem. [Szünet.] Hogy is lehetne annál jobban magasztalni a Mindenhatót, hogy együtt húzzuk vele a szánkat a kis viccein, pláne a laposabbakon? [Szünet.] Szerintem te is egyet értenél ebben velem, Willie. [Szünet.] Vagy talán két egész különböző dolgot mulattunk? [Szünet.] Mindegy, mit számít, ahogy mondani szoktam, addig amíg... tudod... hogy is van a csodás sor... vad kacaj... valami és valami vad kacaj a legborzasztóbb bajban. [Szünet.] És most? [Hosszú szünet.] Lehetett engem régen szeretni, Willie? [Szünet.] Lehetett engem valaha szeretni? [Szünet.] Félre ne értsd a kérdésem, nem azt kérdezem, hogy szerettél-e, azt tudjuk nagyon jól, azt kérdezem, hogy szerethető voltam-e szerinted – valaha is? [Szünet.] Nem? [Szünet.] Nem tudod? [Szünet.] Elismerem, fogas kérdés. Te már eddig is erőn felül teljesítettél, egyelőre dőlj szépen hátra és lazíts, nem zavarlak, ha nem muszáj, már a tudat is, hogy itt vagy hallótávolságon belül feltehetően félig ébren ... ízé... varázsos éden. [Szünet.] A nap már jócskán előre jár. [Mosoly.] Hogy a régi stílus szerint mondjam. [Mosoly el.] De talán mégis túl korán van a dalomhoz. [Szünet.] Túl korán énekleni nagy hiba, szerintem. [A szatyor felé fordul.] Persze itt van a szatyor. [A szatyorra néz.] A szatyor. [Előre fordul.] Fel tudnám-e sorolni a tartalmát? [Szünet.] Nem. [Szünet.] Ha erre járna valami kedves ember és azt kérdezné, Mi mindent tartasz abban a fekete szatyorban Winnie? – akkor tudnék-e kimerítően válaszolni? [Szünet.] Nem. [Szünet.] Különösen a mélye, ki tudja milyen kincset. [Szünet.] Milyen vigaszt. [Elfordul, a szatyrot nézi.] Igen, ott van a szatyor. [Előre fordul.] De valami azt súgja nekem, Ne ess túlzásba azzal a szatyorral Winnie, használd, persze, hadd segítsen ... ha elakadtál, természetesen, de gondoldj a jövőre, valami ezt súgja, gondoldj a jövőre Winnie, amikor majd biztosan cserbenhagynak a szavak. [Behunyja a szemét, szünet, kinyitja.] – és ne ess túlzásba a szatyorral. [Szünet. A szatyor felé fordul.] Egyszer azért gyorsan belenyúlhatok. [Előre fordul, behunyja a szemét, bal kézzel kinyúl, bele a szatyorba, előveszi a revolvert. Undorral.] Már megint te! [Kinyitja a szemét, maga elé tartja a revolvert, úgy szemléli, a súlyát méregeti.] Azt hinné az ember, hogy ez már csak súlya miatt is alulra kellene kerüljön, le... az utolsó löszerek közé. De nem. Mindig legfelül, mint Browning. [Szünet.] Brownie ... [WILLIE felé fordul.] Willie emlékszel Brownie-ra. [Szünet.] Emlékszel, hogy könyörögtél, hogy vegyem el tőled? Vedd el tőlem Winnie, vedd el, mielőtt véget vetek a szenvedésemeink. [Előre fordul. Gúnyosan.] Te és a szenvedés! [A revolverhez.] Végző soron megnyugtat a tudat, hogy itt vagy, de elegendem van belőled. [Szünet.] Elöl hagylak, igen, ezt fogom tenni. [Jobb oldalt a földre teszi a revolvert.] Tessék, a mai nap-

tól fogva ez az otthonod. [Mosoly.] A régi stílus! [Mosoly el.] És most? [Hosszú szünet.] A gravitáció a régi-e még Willie, úgy képzem, hogy nem. [Szünet.] – Egyre inkább és inkább azt érzem, hogy ha nem fogna így [int] – a föld, egyszerűen fellebegnék a kék égbe. [Szünet.] És hogy talán a föld egy napon elenged, mert olyan erősen húz valami fel, igen, megreped itt körülöttem és kienged. [Szünet.] Te sose érzed azt Willie, hogy fel akar szívni az ég? [Szünet.] Nem kell néha kapaszkodnod, Willie? [Szünet. *Elkezd felé fordulni.*] Willie. [Szünet.]

WILLIE: Fel szívni?

WINNIE: Igen, szerelmem, fel a kék égbe, mintha ökörnyál lennél. [Szünet.] Nem? [Szünet.] Nem érzed ezt? [Szünet.] Hát jó, a fizikai törvények azok fizikai törvények, gondolom ezek is, mint minden más, attól függnék, hogy milyen lény is vagy éppen. A magam részéről csak annyit mondhatok, hogy számomra nem ugyanolyanok, mint akkor, amikor még fiatal voltam ... és könnyelmű és ... [hang megbicsaklik, fej lehajt] ... szép ... talán ... kedves ... esetleg ... szemrevaló. [Szünet. *Fej fel.*] Bocsáss meg Willie, csak fel-feltör belőlem a bánat. [Rendes hangon.] Na jó, akkor is, nagy öröm tudni, hogy ott vagy, ahogy szoktál, talán ébren, talán fel is fogod ezt az egészet, vagy egy részét, milyen boldog nap ez... az lesz, ha majd véget ér. [Szünet.] Eddig az. [Szünet.] Micsoda áldás, hogy semmi se nő, képzeld csak el, mi lenne, ha itt minden nőni kezdene. [Szünet.] Képzeld csak el. [Szünet.] Hát igen, jutott kegyelem. [Hosszú szünet.] Többet nem mondhatok. [Szünet.] Pillanatnyilag. [Szünet. *Elfordul, a szatyorra néz, aztán vissza. Mosoly.*] Nem nem. [Mosoly el. *A napernyőre néz.*] Gondolom, megpróbálhatnám [felveszi az ernyőt] Igen, gondolom, megpróbálhatnám most már ... ezt felhúzni. [Elkezdi kinyitni, beszéde meg-megakad, ahogy az ernyő kinyitása is.] Az ember addig húzza halasztja – a felhúzást – mert fél, hogy túl hamar húzza fel – hogy aztán el is telik a nap – anélkül, hogy egyáltalán felhúzta volna. [Az ernyő kinyílt, jobbra fordul, szórakozottan pörgeti.] Hát igen, olyan kevés a mondanivaló, olyan kevés tennivaló, nagyon félünk, hogy bizonyos napokon ... azon kapjuk magunkat, hogy még órák vannak hátra az alvást jelző csengőig, és nincs több mondanivalónk, nincs több tennivalónk, eltelnek a napok, egyes napok úgy telnek el, csak úgy eltelnek, megszólal a csengő, és szinte semmit se tettünk, semmit se mondtunk. [Felemeli az ernyőt.] Ezt a veszélyt [Előre fordul.] el kell hártani. [Maga elé bámul, az napernyőt jobb kézzel feltartja. *A lehető leghosszabb szünet.*] Régen bőségesen verítkeztem. [Szünet.] Most szinte alig. [Szünet.] A hőség sokkal nagyobb. [Szünet.] A veríték sokkal kevesebb. [Szünet.] Szerintem ez igazán csodálatos. [Szünet.] Hogy mennyire jól alkalmazkodik az ember. [Szünet.] A változó körülményekhez. [Átteszi az ernyőt a bal kezébe. *Hosszú szünet.*] Elfárad tőle a karom. [Szünet.] Séta közben persze nem. [Szünet.] Csak akkor, ha egy helyben állok. [Szünet.] Ez egy igen különös megfigyelés. [Szünet.] Remélem hallottad Willie, nagyon elkeserítene ha nem hallottad volna. [Két kézbe fogja a napernyőt, hosszú szünet.] Fárasztó tartani, de nem tehetem le. [Szünet.] Rosszabb, ha fent van, mintha lent lenne, de nem tudom letenni. [Szünet.] A józan ész azt súgja, Tedd le az ernyőt Winnie, nem jó semmire, tedd le, csinálj inkább valami mást. [Szünet.] Nem tudok megmozdulni. [Szünet.] Nem tudok. [Szünet.] Nem, valaminek történnie kell, valaminek változnia kell a világban, vagy végbe kell mennie, különben nem tudok megmozdulni többé. [Szünet.] Willie. [Lágyan.] Segíts. [Szünet.] Nem? [Szünet.] Kérj meg, hogy tegyem le Willie, azonnal engedelmeskednék, mindig engedelmeskedtem neked, mindig tiszteltelek. [Szünet.] Kérlek Willie. [Lágyan.] Könyörülj rajtam. [Szünet.] Nem? [Szünet.] Nem meg? [Szünet.] Hát én nem hibáztatlak, hogy is nézne ki, hogy én, aki nem tudok megmozdulni, azért hibáztassam az én Williemet, mert nem tud beszélni. [Szünet.] Szerencsére az én nyelvem újra megoldódott. [Szünet.] Szerintem ez csodálatos,

két lámpám van, ha az egyik kialszik, a másik fényesebben világít. [Szünet.] Igen, jutott kegyelem. [A lehető leghosszabb szünet. A napernyő lángra lobban. Lángok, füst ha megoldható. A levegőbe szimatol, a napernyőt a háta mögé dobja a jobboldalra, hátrahajol, nézi, ahogy ég. Szünet.] Ó föld, te vén tűzoltó. [Előre fordul.] Felteszem, ez máskor is megesett már, csak én nem emlékszem. [Szünet.] És te, Willie? [Elkezd felé fordulni.] Te emlékszel arra, hogy ez már előfordult? [Szünet. Hátranyújtja a nyakát, és Willie-t nézi.] Tudod, mi történt, Willie? [Szünet.] Csak nem megint elaludtál nekem? [Szünet.] Nem azt kérdelem, hogy mindent átélsz-e, ami történik, hanem csak azt kérdezem, hogy megint elaludtál-e nekem? [Szünet.] A szemed úgy tűnik csukva, de persze tudjuk, hogy ennek nincsen különösebb gyakorlati jelentősége. [Szünet.] Kérlek emeld fel egy ujjad drágám, ha nem vagy teljesen megfosztva érzékeidtól. [Szünet.] Tedd meg a kedvemért Willie, csak a kisujjad, ha még eszméleteden vagy. [Szünet. Vidáman.] Nahát, mind az ötöt, de drága is vagy ma, most már nyugodtan folytathatom. [Előre fordul.] Igen, bármi is történt, ami nem történt meg ezelőtt és mégis ... Azon töprengek, igen bevallom, azon töprengek. [Szünet.] Most, hogy a nap ilyen tüzesen süt le ránk, óráról órára egyre tüzebben, talán nem természetes, hogy olyasmi is lángra kapjon, ami eddig nem kapott lángra, úgy értem egészen spontán. [Szünet.] Vajon én magam nem fogok-e elolvadni a végén, vagy elégni, nem feltétlenül úgy, hogy lángra kapok, hanem csak úgy, hogy szép lassan, fokozatosan, fekete szénné ég ez az egész [széles gesztus mindkét karral] – látható hús. [Szünet.] Másrészt viszont, láttam-e mérsékelt időjárás? [Szünet.] Nem. [Szünet.] Mérsékelt időjárásról beszélék és trópusi időjárásról beszélék, de nem csak üres szavak-e ezek? [Szünet.] Arról az időről beszélék, amikor még nem voltam fogoly – ahogy most – és megvoltak a lábaim, és használhattam a lábaim, és ha elegendő lett a napból, akkor kereshettem magamnak egy árnyékos helyet, pont úgy, ahogy te, és ha az árnyékból lett elegendő, akkor kimehettem megint a napra, pont úgy ahogy te, és ezek mind csak üres szavak. [Szünet.] Ma sincs melegebb mint tegnap, és holnap se lesz melegebb mint ma, hogy is lehetne, így tovább, vissza a távoli múltba, és előre a távoli jövőbe. [Szünet.] És ha egy napon majd eltakarja a föld a mellem, akkor soha nem láttam a mellem, soha senki nem látta a mellem. [Szünet.] Remélem ebből azért felfogtál valamit, bántana, ha semmit se fogtál volna fel ebből, nem minden nap emelkedek ilyen magasságokba. [Szünet.] Igen, olyan mintha valami történt volna, mintha valami történe, és semmi se történt, semmi a világon, teljesen igazad van Willie. [Szünet.] Az ernyő holnap is itt lesz mellettem a dombon, hogy átsegítsen majd a napon. [Szünet. Kézbe veszi a tükröt.] Fogom ezt a tükröt, hozzáverem egy kődarabhoz [így tesz] – elhajítom – [messze maga mögé dobja] – holnap megint benne lesz a szatyorban, egyetlen karcolás nélkül, hogy átsegítsen majd a napon. [Szünet.] Nem, semmit se tehetünk. [Szünet.] Szerintem olyan csodálatos, ahogy a dolgok...[hang megtörik, fej lehorgad] ... dolgok... olyan csodálatos [Hosszú szünet, fejét lehorgaszt. Végül még mindig lehorgasztott fejjel a szatyorhoz fordul, mindenfélét kivesz belőle, aztán visszatömi, mélyebbre túr, végül előveszi a zenedobozt, felhúzza, elindítja, két kézzel a melléhez szorítja, egy pillanatig görnyedten hallgatja, előre fordul, felegyenesedik, két kézzel tartja a dobozt, úgy hallgatja a zenét. A Vig Özvegy „I love you so” című valcerduettje szól. Arcán fokozatosan boldog arckifejezés jelenik meg. Ringatózik a ritmusra. Egy pillanatra felhangzik WILLIE durva éneke, a zenedoboz dalát éneкли, szöveg nélkül. Arca még boldogabb. Leteszi a dobozt.] Ó, hát ez a mai is egy boldog nap lesz. [Tapsol.] Még egyszer Willie, még egyszer! [Tapsol.] Ráadást, Willie kérlek! [Szünet. Boldog arckifejezés el.] Nem? Nem teszed meg a kedvemért? [Szünet.] Hát ez nagyon is érthető, nagyon is érthető. Nem lehet csak úgy énekelni, csak azért, hogy örömet szerezzünk valakinek, mindegy bármennyire is szeretjük, nem, a dalnak szívből kell szólnia, mindig is mondtam, hogy a leg-

belsőnk mélyéből kell kiáradnia, úgy, ahogy a rigó énekel. [Szünet.]

Hányszor mondtam magamnak keserű pillanatokban, énekelj Winnie, énekelj el a dalodat, nincs abban semmi, de aztán nem tettem meg mégsem. [Szünet.] Nem tudtam. [Szünet.] Nem, csak úgy szabad, mint ahogy a rigó, vagy ahogy a hajnalmadár, nem szabad közben se a magunk se a más hasznára gondolni. [Szünet.] És most? [Hosszú szünet. Halkan.] Furcsa érzés. [Szünet. Halkan.] Furcsa érzés, hogy valaki néz, tisztán látszom, aztán halványan, aztán tisztán, aztán halványan, aztán sehogy, aztán megint halványan, aztán tisztán, és így tovább, oda-vissza, megjelenek és eltűnök valakinek a szeme előtt. [Szünet. Halkan.] Furcsa? [Szünet. Halkan.] Nem, itt minden furcsa. [Szünet. Normál hangon.] Valami azt súgja, hagyd abba a beszédet Winnie, hagyd egy percre abba, ne pazarold el a mai napra való összes szavadat, hagyd abba a beszédet, csinálj már inkább valamit, rendben? [Felemeli a két üres kezét, nézi. Parancsolóan.] Csinálj valamit! [Kezek ökölbe.] Micsoda karmok! [A szatyorhoz fordul, kotorászik, végül körömrészelőt vesz elő, előre fordul, reszelni kezdi a körömét. Egy darabig csendben reszel, és a következő szöveg alatt is végig.] Felbukkan a gondolataimban egy Mr Shower, – egy Mr és talán Mrs Shower, – nem is, – fogják egymás kezét – a nő akkor inkább a menyasszonya – vagy csak egy – szerető. [A körmeit nézi] Ma nagyon törekeny. [Tovább reszel.] Shower – Shower – mond ez a név bármit is – neked Willie – úgy értem felidéz-e benned bármit is – Willie – ne válaszolj, ha nem érzed képesnek rá magad – már így is igazán megtetted a magadét – Shower, Shower. [Körömét nézi.] Így már jobb. [Fej fel, előre néz.] Tartsd rendben magad Winnie, ahogy mondani szoktam, bármi lesz is, te csak tartsd rendben magad. [Szünet. Tovább reszel.] Igen, – Shower – Shower [abbahagyja a reszelést, fej fel, maga elé néz, szünet] – vagy lehet, hogy Cooker, inkább mégis Cooker [elkezd WILLIE felé fordulni.] Cooker, Willie, a Cooker az mond neked valamit? [Szünet. Jobban oda fordul. Hangozabban.] Cooker, Willie, arról a névről, hogy Cooker, beugrik valami? [Szünet. Hátrahajol, nézi. Szünet.] Na most tényleg! [Szünet.] Hát nincs zsebkenőd, drágám? [Szünet.] Nincs benned semmi finomság? [Szünet.] Jaj Willie, nehogy megedd, köpd ki azonnal, hallod, köpjed ki! [Szünet. Előre fordul.] Hát végül is gondolom, ez csak természetes. [Hangja megtörik.] Emberi. [Szünet. Megtörtén.] Mit lehet tenni? [Fej lehajt, megtörtén.] Egész nap. [Szünet. Megtörtén.] Napról napára. [Szünet. Fej fel. Mosoly. Nyugodtan.] A régi stílus! [Mosoly ki. Újrakezdi a reszelést.] Nem, ez már megvolt. [Másik körmöt kezd.] Fel kellett volna tenni a szemüveget. [Szünet.] Már késő. [Végez a bal kezével, ellenőrzi.] Így már kicsit emberibb. [Elkezdi a jobb kezét. A következő alatt tovább reszel.] Na mindegy – ez a Shower – vagy Cooker – nem számít – meg az a nő – kézen fogva – a másik kezükben táskák, – ilyen barna füles bőr – ott állnak és engem bámulnak, és aztán ez a Shower – vagy Cooker – ez a vége az biztos – haljak meg, ha nem – Mit csinál ez a nő – ezt kérdi – Hát ennek meg mi a lényege? – Hogy így be van ásva a csöcséig abba a rohadt földbe – faragatlan fickó – Hát ennek meg mi értelme? ezt kérdi – Mit kéne megérteni belőle? és így tovább – csomó ilyet mond még – a szokásos pofázás – Hallod amit mondok? kérdi a nőjétől – Hallom hát, mondja a nő, Istenőrizz. – Hogy érted ezt, hogy Istenőrizz? kérdezi erre a férfi [Abbahagyja a körömrészelést, előre néz.] És neked, kérdi a nő, neked mi a lényeged, mit kéne megérteni belőled? Csak azért mert még itt bírsz állni a lúdtalpaidon, meg tele van tömve a táskád konzerv moslékkal és tiszta váltás fehérneművel, ide-oda hurcibálsz engem ebben a meggyakott pusztaságban, te faragatlan teremtés, te illő pár – [kirobbanó vadsággal] – engedd el a kezem az Istenit, és ess össze, mondta a nő, ess össze! [Szünet. Folytatja a reszelést.] Hát mért nem ássa ki – kérdi a férfi – ezzel rád célzott, drágám – hát mi hasznát veszi neki így? – és így tovább – a szokásos süketelés – Jól van már! – mondja a nő, az Istenért, légy szíves hagyd már – Ássa ki, mondja a férfi, ássa ki, mert így nincs semmi haszna a nőnek –

De mivel ássa ki? – kérdi a nője – Én kiásnám pusztá kézzel, mondja – biztos férj és feleség voltak. [Csendben reszel.] Aztán el is mentek – kézen fogva – a táskákkal – még halványan – aztán sehogy – az utolsó emberfajzat – aki erre tévedt. [Befejezi a jobb kezét, nézegeti, leteszi a reszelőt, előre néz.] Furcsa dolog ez, ilyenkor mi bukkan fel az ember elméjében. [Szünet.] Furcsa? [Szünet.] Nem, itt minden furcsa. [Szünet.] Akárhogy is, hálás érte. [Hangja megtörik.] Nagyon is hálás. [Fej lehajt. Szünet. Fej felemel, Nyugodtan.] Lehajtani és felemelni a fejet, lehajtani és felemelni, az mindig. [Szünet.] És most? [Hosszú szünet. Elkezd visszapakolni a dolgokat a szatyorba, a fogkefe marad utoljára. Közben néha szüneteket tart, és a következőket mondja.] Talán kicsit túl korán – kezdek készülni – az éjszakára [abbahagyja a pakolást, felnéz, mosolyog] – a régi stílus! [mosoly el, folytatja a pakolást] – és mégis készülök – az éjszakára – érzem, hogy közeleg – az alvást jelző csengetés – mondom magamban – Winnie – most már nemsokára Winnie – meg fog szólalni, az alvást jelző csengő. [Abbahagyja a pakolást, fej fel.] Néha tévedek. [Mosoly.] De nem gyakran. [Mosoly el.] Néha mindennek vége, aznapra, mindent elmondtunk, mindent megtettünk, minden kész az éjszakára, de a nap nem ért véget, távolról sem ért véget, az éjszaka még nem áll készen, távolról, távolról sem áll készen. [Mosoly.] De nem gyakran. [Mosoly el.] Igen az alvást jelző csengő, amikor már érzem, hogy közeleg, elkezdek készülni az éjszakára, [int] – így néha tévedek [mosoly] – de nem gyakran, [Mosoly ki. Folytatja a pakolást.] Régen azt gondoltam – mondom, azt gondoltam – hogy ha beteszek valamit a szatyorba – de túl korán – túl korán teszem be – akkor ki lehet újra venni – ha szükségem – ha kell – és így tovább – akárhányszor – vissza a szatyorba – ki a szatyorból – amíg a csengő megszólal. [Abbahagyja a pakolást. Felnéz. Mosoly.] De nem. [Mosoly szélesebb.] Nem nem. [Mosoly ki. Folytatja a pakolást.] Felteszem hogy – ez furcsának tűnhet – ez – hogy is mondjam – ez amit mondtam – igen – [kézbe veszi a revolvert] furcsa – [fordul, hogy betegye a revolvert a szatyorba] – ha nem – [majdnem beteszi a revolvert a szatyorba, de aztán megáll a mozdulat közben, és újra előre fordul] – ha nem – [Leteszi a revolvert a jobb oldalára, abbahagyja a pakolást, fej fel.] – tűnne minden furcsának. [Szünet.] Nagyon furcsának. [Szünet.] Sose változik semmi. [Szünet.] Egyre furcsább és furcsább. [Szünet. Megint lehajol, kézbeveszi az utolsó tárgyat, vagyis a fogkefét, fordul, hogy betegye a szatyorba, amikor WILLIE magára vonja a figyelmét. Hátra nyújtja a nyakát, és jobbra néz, mert látni akarja. Szünet.] Meguntad az odúdat drágám? [Szünet.] Hát azt meg tudom érteni. [Szünet.] Ne felejtse a szalmakalapod. [Szünet.] Már nem mászol úgy mint régen, szegény drágám. [Szünet.] Nem nem, nem mászol úgy, mint amikor neked adtam a szívem. [Szünet.] Tenyéren és térden, szerelmem, próbáld tenyéren és térden. [Szünet.] Térden! Térden! [Szünet.] Micsoda átok a helyváltoztatás! [A szemével követi, hogy Willie hogy közeledik a domb mögött ahhoz a helyhez, ahol a felvonás elején volt.] Még egy negyed méter Willie, és helyben is vagy. [Szünet, ahogy figyeli a táv végét.] Na! [Előrefordul, a nyakát masszírozza jó alaposan.] Begörccsölt a nyakam ahogy csodáltalak. [Nyakát dörzsöli.] De megéri, nagyon is megéri. [Elkezd felé fordulni.] Tudod miről álmodozom? [Szünet.] Miről álmodozom, Willie. [Szünet.] Hogy átjössz erre az oldalra, és itt élsz egy darabig, ahol rendesen látnálak. [Szünet. Előre fordul.] Más asszony lennék akkor. [Szünet.] Felismerhetetlen. [Elkezd felé fordulni.] Vagy, hogy csak egyszer-egyszer átjössz erre az oldalra, hadd faljalak a szememmel. [Előre fordul.] Nem teheted, tudom. [Fej lehajt.] Tudom. [Szünet. Fej felemel.] Hát, mindegy [megnézi a fogkefét a kezében] – már nem sok lehet hátra [a kezét nézi] – a csengetésig. [WILLIE feje tejetének hátsó része megjelenik a lejtő fölött. WINNIE közelebb hajol a fejéhez.] Abszolúte garantált [fej fel] ... mi is volt az? [WILLIE keze látszik, benne zsebkendő, a koponyájára teríti, eltűnik.] Valódi színtiszta ... abszolúte garantált ... [WILLIE keze megjelenik a lejtő fölött, a szalmakalapot fogja, a fejére teszi, fél-

recsapva, aztán eltűnik] ... valódi szintiszta ... na, ártány sörte. [Szünet.] Pontosan mi is az az ártány? [Szünet. Elkezd WILLIE felé fordulni.] Pontosan mi is az az ártány, Willie, tudod, mert én nem emlékszem? [Szünet. Tovább fordul, könnyörgő hangon.] Mi az ártány Willie, mondd meg szépen kérlek! [Szünet.]

WILLIE: Kasztrált hím sertés. *[WINNIE arcán boldogság látszik.] Vágásra nevelik. [WINNIE arca még boldogabb. WILLE kinyitja az újságot, keze nem látszik. Feje két oldalán, megsárgult újságlapok látszanak. WINNIE boldogan bámul maga elé.]*

WINNIE: Ez egy boldog nap! Egy újabb boldog nap lesz, majd ha véget ér. *[Szünet.]* Végül is. *[Szünet.]* Eddig.

[Szünet. Boldog arckifejezés el. WILLIE lapoz. Szünet. Még egyet lapoz. Szünet.]

WILLIE: Álláslehetőség eszes fiataloknak.

[Szünet. WINNIE leveszi a kalapját, elfordul, hogy betegye a szatyorba, mégsem teszi, előre fordul. Mosoly.]

WINNIE: Nem. *[Mosoly szélesebb.]* Nem nem. *[Mosoly el. Újra felteszi a kalapot, előre néz, szünet.]* És most? *[Szünet.]* Énekelj. *[Szünet.]* Énekelj el a dalod Winnie. *[Szünet.]* Nem? *[Szünet.]* Akkor imádkozz. *[Szünet.]* Mondd el az imád Winnie.

[Szünet. WILLIE lapoz. Szünet.]

WILLIE: Keresünk okos fiút.

[Szünet. WILLIE maga elé bámul, WILLIE lapoz. Szünet. Az újság eltűnik. Hosszú szünet.]

WINNIE: Mondd el a régi imád, Winnie.

[Hosszú szünet.]

F Ü G G Ö N Y

Második Felvonás

Helyszín ugyanaz.

WINNIE nyakig a földben, fején kalap, szem lehunyva. Feje az egész felvonás alatt mozdulatlanul előre néz, se forgatni, se lehajtani, se felemelni nem tudja már. Szemmozgások az utasítások szerint.

A szatyor és a napernyő úgy mint eddig. A revolver WINNIE jobb oldalán nagyon szembetűnő.

Hosszú szünet.

Hangos csengőszó. WINNIE azonnal kinyitja a szemét. Csengő elhallgat. WINNIE néz maga elé. Hosszú szünet.

WINNIE: Üdvözlégly égi fény. *[Hosszú szünet. Lehunyja a szemét. Hangos csengőszó. Azonnal kinyitja a szemét. Csengő elhallgat. Maga elé néz. Mosolyog, hosszan. Mosoly el. Hosszú szünet.]* Valaki még mindig néz. *[Szünet.]* Még mindig törődik velem. *[Szünet.]* Szerintem ez olyan csodálatos. *[Szünet.]* Szemével a szememet. *[Szünet.]* Hogy is van az a felejtethetetlen sor? *[Szünet. Jobbra néz.]* Willie. *[Szünet. Hangosabban.]* Willie. *[Szünet. Előre néz.]* Beszélhetünk még időről? *[Szü-*

net.] Mondjuk így, hosszú ideje nem láttalak Willie. [Szünet.] Hosszú ideje nem hallottalak. [Szünet.] Beszélhetünk így? [Szünet.] Beszélünk. [Mosoly.] A régi stílus. [Mosoly el.] Olyan kevés amiről beszélhetünk. [Szünet.] Beszélünk mindenről. [Szünet.] Amiről lehet. [Szünet.] Azt gondoltam ... [szünet] ... mondom, azt gondoltam, hogy majd megtanulok magamban beszélni. [Szünet.] Úgy értem magamban, meg a pusztaságban. [Mosoly.] De nem. [Mosoly szélesebb.] Nem nem. [Mosoly el.] Ergo, vagy. [Szünet.] Biztosan halott vagy, mint a többiek, biztos meghaltál, vagy elmentél és itt hagytál, mint a többiek, nem számít, mert vagy. [Szünet. Balra néz.] A szatyor is itt van, Willie, úgy mint mindig, látom. [Szünet. Jobbra néz, hangosabban.] A szatyor itt van, Willie, pont ahogy eddig, a szatyor amit azon a napon kaptam tőled... hogy menjek vele piacra. [Szünet. Előre néz.] Azon a napon. [Szünet.] Melyik napon? [Szünet.] Imádkoztam azon. [Szünet.] Mondom, imádkoztam. [Szünet.] Igen, megvallom, hogy igen. [Mosoly.] De már nem. [Mosoly szélesebb.] Nem nem. [Mosoly ki. Szünet.] Akkor ... most ... micsoda nehézségek ezek, az elmének. [Szünet.] Hogy mindig az voltam ami vagyok – és annyit változtam ahhoz képest, ami voltam. [Szünet.] Az egyik vagyok, mondom az egyik, aztán a másik. [Szünet.] Most az egyik, akkor a másik. [Szünet.] Oly kevés amit elmondhatunk, el is mondunk mindent. [Szünet.] Amit csak tudunk. [Szünet.] És sehol nincs benne igazság. [Szünet.] A karom. [Szünet.] A mellem. [Szünet.] Milyen kar? [Szünet.] Milyen mell? [Szünet.] Willie. [Szünet.] Milyen Willie? [Hirtelen vehemens bizonyossággal.] Az én Williem! [Jobbra néz, szólítja.] Willie! [Szünet. Hangosabban.] Willie! [Szünet. Előre néz.] Hát, csak ne tudjam, csak ne tudjam biztosan, kegyelem, csak ennyit kérek. [Szünet.] Igen... akkor... most... zöldellő gyertyán... ez... Charlie... csókók... ez... mind... mélyen aggasztja az elmét. [Szünet.] De az enyémet nem aggasztja. [Mosoly.] Most nem. [Mosoly szélesebb.] Nem nem. [Mosoly ki. Hosszú szünet. Lehunytja a szemét. Hangos csengőszó. Kinyitja a szemét. Szünet.] Szemek bukkannak fel, úgy tűnik lecsukódnak, békében... látni... békében. [Szünet.] Az enyém nem. [Mosoly.] Most nem. [Mosoly szélesebb.] Nem nem. [Mosoly ki. Hosszú szünet.] Willie. [Szünet.] Mit gondolsz Willie, a föld elvesztette az atmoszféráját? [Szünet.] Mit gondolsz Willie? [Szünet.] Nincs véleményed? [Szünet.] Hát igen, te már csak ilyen vagy, sose volt véleményed semmiről. [Szünet.] Érthető. [Szünet.] Most. [Szünet.] A föld golyó. [Szünet.] El-el töprengek ezen. [Szünet.] Talán nem az egészet. [Szünet.] Mindig marad valami. [Szünet.] Mindenből. [Szünet.] Valami marad. [Szünet.] Ha az elme elborul. [Szünet.] Persze nem fog. [Szünet.] Nem egészen. [Szünet.] Az enyém nem. [Mosoly.] Nem most. [Mosoly szélesebb.] Nem nem. [Mosoly ki. Hosszú szünet.] Lehet, hogy az örökös hideg miatt. [Szünet.] Soha véget nem érő, pusztító hideg. [Szünet.] Véletlen, teszem fel, boldog véletlen. [Szünet.] Hát igen, jutott kegyelem, jutott bőven. [Szünet.] És most? [Hosszú szünet.] Az arc. [Szünet.] Az orr. [Lefele bandzsít.] Látom ... [bandzsít] ... a hegyét... a cimpákat... éltető lélegzés... az ív amit úgy imádtál [csücsörít] ... az ajkamból is egy kicsi... [megint csücsörít] ... ha csücsöríték ... [kidugja a nyelvét] ... persze a nyelvem... úgy imádtad... hogyha kidugom [megint kidugja] ... a hegye... [felnéz] ... felteszem ott a szemöldök... a szemöldököm ... lehetséges, hogy képzelem [balra néz] ... arc... nem ... [jobbra néz] ... nem ... [kidüldeszi az arcát] ... még ha felfújom akkor se [balra néz, megint kidüldeszi az arcát] ... nincs ... rózsaaarc [Előre néz.] Ez minden. [Szünet.] Persze a szatyor [balra néz] ... kicsit mintha elmosódna... de ott a szatyor. [Előre néz. Hirtelen.] Persze a föld meg az ég. [Jobbra néz.] A napernyőt tőled kaptam ... aznap ... [szünet] ... az a nap... a tó... a nádas. [Előre néz. Szünet.] Milyen nap? [Szünet.] Milyen nádas? [Hosszú szünet. Behunytja a szemét. Hangos csengőszó. Kinyitja a szemét. Szünet. Jobbra néz.] Persze Brownie. [Szünet.] Emlékszel Brownie-ra Willie, látom őt. [Szünet.] Brownie itt van mellettem Willie. [Szünet. Hangosan.] Brownie itt van, Willie. [Szü-

net. Előre néz.] Ez minden. *[Szünet.]* Mi is lenne velem nélkülük? *[Szünet.]* Mi is lenne velem nélkülük, ha cserbenhagynak a szavak? *[Szünet.]* Csak bámulnék magam elé, összezárt ajakkal. *[Hosszú szünet, amíg így tesz.]* Nem tudok. *[Szünet.]* Jaj igen, jutott kegyelem, jutott böven. *[Hosszú szünet. Halkan.]* Néha zajokat hallok. *[Hallgatózik. Rendes hangon.]* De nem gyakran. *[Szünet.]* Áldás, a zaj áldás, átsegít.... a napon. *[Mosoly.]* A régi stílus! *[Mosoly el.]* Igen azok a boldog napok, amikor hallok zajokat. *[Szünet.]* Amikor hallok zajokat. *[Szünet.]* Régen azt gondoltam ... *[szünet]* ... mondom azt gondoltam, hogy a zajok a fejemben szólnak. *[Mosoly.]* De nem. *[Mosoly szélesebb.]* Nem nem. *[Mosoly el.]* Ezt mondta a logika. *[Szünet.]* A józan ész. *[Szünet.]* Nem vesztettem el a józan eszem. *[Szünet.]* Még nem. *[Szünet.]* Nem az egészet. *[Szünet.]* Valami marad. *[Szünet.]* Zajok. *[Szünet.]* Mintha halkan ... széttörne meg szétesne... valami. *[Szünet. Halkan.]* Vannak tárgyak, Willie. *[Szünet. Rendes hangon.]* A szatyorban, a szatyron kívül. *[Szünet.]* Igen, a tárgyak is élnek, mindig mondtam, a tárgyaknak megvan a maguk élete. *[Szünet.]* Vegyük a tükröm, nincs rám szüksége, *[Szünet.]* A csengő. *[Szünet.]* Éles mint a kés. *[Szünet.]* Mint a véső. *[Szünet.]* Nem lehet nem törödni vele. *[Szünet.]* Milyen sokszor ... *[szünet]* ... Mondom, milyen sokszor mondtam, Ne törődj vele Winnie, ne törődj a csengővel, ne foglalkozz vele, csak aludj és ébredj, aludj és ébredj úgy ahogy neked tetszik, nyisd ki és hunyd le a szemed úgy ahogy neked tetszik, vagy ahogy a legjobban esik. *[Szünet.]* Nyisd ki és hunyd le, Winnie, nyisd ki, hunyd le, folyton csak ez. *[Szünet.]* De nem. *[Mosoly.]* Most nem. *[Mosoly szélesebb.]* Nem nem. *[Mosoly ki. Szünet.]* És most? *[Szünet.]* És most Willie? *[Hosszú szünet.]* Ha minden cserbenhagy, akkor persze itt a történetem. *[Szünet.]* Egy élet. *[Mosoly.]* Egy hosszú élet. *[Mosoly el.]* A méhben kezdődik, régen az élet ott kezdődött, Mildred emlékszik, emlékezni fog a méhre, mielőtt meghal, emlékszik az anyaméhre. *[Szünet.]* Négy éves már, vagy öt, kapott ajándékba egy nagy babát. *[Szünet.]* Rendes ruhával, mindennel. *[Szünet.]* Cipő, zokni, bugyi, rendesen mindennel, csipkés szoknya, kesztyű. *[Szünet.]* Fehér muszlin. *[Szünet.]* Kis fehér szalmakalap, áll alatti gumipánttal. *[Szünet.]* Gyöngysor. *[Szünet.]* Kis képeskönyv, igazi betűkkel benne, hogy majd a hóna alá vehesse, ha sétálni megy. *[Szünet.]* Kék lecsukódó-kinyíló porcelán szemek. *[Szünet. Elbeszélés.]* Még alig kelt fel a nap, de Milly már kikelt az ágyból, és lement a meredek.... *[szünet]* ... belebújt a köpenyébe, és teljesen egyedül lement a meredek falépcsőn, háttal és négykézláb, pedig tudta, hogy ezt nem szabad *[szünet]* ... lábujjhegyen végigsettenkedett a néma folyosón, bement a gyerekszobába, vetkőztetni kezdte Dollyt. *[Szünet.]* Bemászott az asztal alá, vetkőztetni kezdte Dollyt. *[Szünet.]* Közben szidta... egész végig. *[Szünet.]* Hirtelen egy egér – *[Hosszú szünet.]* Gyöngéden, Winnie, *[Hosszú szünet. Hangosan.]* Willie! *[Szünet. Hangosabban.]* Willie! *[Szünet. Enyhe rosszállással.]* Néha kicsit furcsának találok a hozzáállásodat Willie, na de ilyen hosszan, nem jellemző rád az értelmetlen kegyetlenkedés. *[Szünet.]* Furcsa? *[Szünet.]* Nem. *[Mosoly.]* Nem itt. *[Mosoly szélesebb.]* Nem most. *[Mosoly el.]* És mégis ... *[Hirtelen aggodalommal.]* Igazán remélem, hogy semmi baj. *[Jobbra néz, hangosan.]* Minden rendben drágám? *[Szünet. Előre néz. Magában.]* Isten ments, hogy fejjel előre bújt volna be! *[Jobbra néz, hangosan.]* Ugye nem szorultál be Willie? *[Szünet. Ismét.]* Nem vagy beszorulva Willie? *[Előre néz, aggódik.]* Talán egész idő alatt segítségért kiabál, csak én nem hallok! *[Szünet.]* Persze hallok én kiáltásokat. *[Szünet.]* De biztos csak a fejemben vannak. *[Szünet.]* Lehetséges, hogy ... *[Szünet. Meggyőződéssel.]* Nem, a fejem mindig is tele volt kiáltásokkal. *[Szünet.]* Távoli, zavart kiáltások. *[Szünet.]* Néha hallok. *[Szünet.]* Néha nem. *[Szünet.]* Mintha a szél hozná. *[Szünet.]* Szerintem ez olyan csodálatos. *[Szünet.]* Elcsendesednek. *[Szünet.]* Hát, igen, jutott kegyelem, jutott böven. *[Szünet.]* A nap most már jócskán előrehaladt. *[Mosoly. Mosoly el.]* De talán még kicsit túl korán van a dalomhoz. *[Szünet.]*

Mindig is úgy találtam, hogy végzetes túl korán énekelni. [Szünet.] Másrészt viszont, lehet túlságosan későre is hagyni. [Szünet.] Megszólal az alvást jelző csengő, és még nem énekeltem. [Szünet.] Elrepült az egész nap – [mosoly, mosoly ki] – az egész elrepült, egészen el, és nem szólt egyáltalán semmiféle-fajta dal. [Szünet.] Van itt egy gond. [Szünet.] Nem énekelhetünk ... csak úgy, nem, [Szünet.] Valami ismeretlen okból, csak úgy feltör az emberből, és ha a pillanatot nem megfelelő, magunkba fojtjuk. [Szünet.] Azt mondjuk, itt az idő, most vagy soha, és aztán mégse tudunk. [Szünet.] Egyszerűen nem tudunk énekelni. [Szünet.] Egy hangot se. [Szünet.] Még valami, Willie, ha már erről beszélünk. [Szünet.] A dal utáni szomorúság. [Szünet.] Belefutottál már ebbe, Willie? [Szünet.] Tapasztalataid során? [Szünet.] Nem? [Szünet.] Az intim szexuális együttlét utáni szomorúságot persze mind jól ismerjük. [Szünet.] Felteszem, ebben Arisztotelésszel értesz egyet Willie. [Szünet.] Igen, azt ismerjük, arra fel vagyunk készülve. [Szünet.] De a dal után ... [Szünet.] Persze nem tart sokáig. [Szünet.] Szerintem ez olyan csodálatos. [Szünet.] Elmúlik. [Szünet.] Hogy vannak azok a fenséges sorok? [Szünet.] Menj, felejs el! Szép valamidre mért felhőznél valamit... menj, felejs el... mért felhőznél bánatot... dal s mosoly... menj felejs el... hangom feledve.... dal s mosoly lesz...

[Szünet. *Sóhajr.*] Elveszítjük a klasszikus nagy verseket. [Szünet.] Nem mindet. [Szünet.] Egy részüket. [Szünet.] Egy részük megmarad. [Szünet.] Szerintem ez olyan csodálatos, hogy a klasszikus nagy versek egy része megmarad, és átsegít a napon. [Szünet.] Hát igen, jutott kegyelem, bőven jutott kegyelem. [Szünet.] És most? [Szünet.] És most Willie? [Hosszú szünet.] Lelki szemem elé idézem Mr Showert, vagy Cookert. [Lehunytja a szemét, Hangos csengőszó. *Kinyitja a szemét.* Szünet.] Kéz a kézben, a másikban táskák. [Szünet.] Telik velük ... az élet. [Szünet.] Nem ifjak már, de nem is öregek. [Szünet.] Ott állnak és bámulnak tátott szájjal. [Szünet.] Nem volt az rossz kebel, mondja férfi, a maga idejében. [Szünet.] Láttam rosszabb vállakat is, mondja, az én időmben. [Szünet.] Érti a lábait? kérdi. [Szünet.] Van egyáltalán a lábaiban élet? kérdi. [Szünet.] Van rajta ruha, ott a föld alatt? kérdi. [Szünet.] Kérdezd meg te, én nem merem, mondja. [Szünet.] Mit kérdezzek? kérdi a nő. [Szünet.] Hogy van-e élet a lábaiban. [Szünet.] Hogy van-e rajta ruha a föld alatt. [Szünet.] Kérdezd meg tőle te magad, mondja a nő. [Szünet. *Hirtelen vadságal.*] Engedj el a Krisztusát neki, és ess össze! [Szünet. *Újra.*] Ess össze, haljál meg! [Mosoly.] De nem. [Mosoly szélesebb.] Nem nem. [Mosoly el.] Nézem őket, ahogy eltűnnek a távolban. [Szünet.] Kéz a kézben – meg a táskákkal. [Szünet.] Halványan. [Szünet.] Aztán sehogy. [Szünet.] Az utolsó emberfajzat, aki erre tévedt. [Szünet.] Eddig. [Szünet.] És most? [Szünet. *Halkan.*] Segíts [Szünet. *Ismét.*] Segíts, Willie. [Szünet. *Ismét.*] Nem? [Hosszú szünet. *Elbeszélés.*] Hirtelen egy egér... [Szünet.] Hirtelen egy egér szaladt fel Mildred kis combján, ijedtében leejtette Dolyt és sikítani kezdett [WINNIE hirtelen éleset sikít] – és sikított és sikított – [WINNIE kettőt sikít] – sikított és sikított és sikított és sikított, amíg mind oda nem rohantak, hálórúhában, papa, mama, Bibby és ... öreg Annie, látni akarták, hogy mi a baj [szünet] ... hogy vajon mi történhetett, mi lehet a baj [Szünet.] Túl későn. [Szünet.] Túl későn. [Hosszú szünet. *Alig halhatóan.*] Willie. [Szünet. *Rendes hangon.*] Na jó, most már nem sok lehet, nem sok lehet hátra az alvást jelző csengőig. [Szünet.] Akkor lehunyhatod a szemed, le kell hunynod a szemed – és lehunyva kell tartanod. [Szünet.] Miért mondom ezt el megint? [Szünet.] Régen azt gondoltam ... [szünet] ... Mondom régen azt gondoltam, hogy nincs különbség a töredékmásodperc és a következő töredékmásodperc között. [Szünet.] Régen azt szoktam mondani [szünet] ... Mondom, régen azt szoktam mondani, Winnie, változatlan vagy, soha sincs különbség a töredékmásodperc és a rá következő töredékmásodperc között. [Szünet.] Mért hozom ezt újra fel? [Szünet.] Olyan kevés, amit felhozhatunk, hát azt mind fel is hozzuk. [Szünet.] Amit csak le-

het. [Szünet.] Fáj nekem a nyakam. [Szünet. *Hirtelen vadsággal.*] Fáj nekem a nyakam! [Szünet.] Jaj, ez már jobb. [Enyhe idegességgel.] Maradjuk a józan ész határain belül. [Hosszú szünet.] Többet nem tehetek. [Szünet.] Nem mondhatok. [Szünet.] De többet kell mondanom. [Szünet.] Ez probléma. [Szünet.] Nem, valaminek mozdulnia kell a világban, én már nem tudok. [Szünet.] Egy fuvalat. [Szünet.] Egy lélegzet. [Szünet.] Hogy vannak azok a halhatatlan sorok? [Szünet.] Talán az örök sötét. [Szünet.] Fekete éj, véget nem ér. [Szünet.] Csak véletlen, teszem fel, boldog véletlen. [Szünet.] Hát igen, túlradó kegyelem. [Hosszú szünet.] És most? [Szünet.] És most, Willie? [Hosszú szünet.] Az a nap. [Szünet.] A rózsaszín pezsgő. [Szünet.] A karcsú poharak. [Szünet.] Az utolsó vendég is elment. [Szünet.] Az utolsó ütköző, a szinte egymáshoz érő testek. [Szünet.] Az a tekintet. [Hosszú szünet.] Milyen nap? [Hosszú szünet.] Milyen tekintet? [Hosszú szünet.] Kiáltásokat hallok. [Szünet.] Énekelj. [Szünet.] Énekeld el a régi dalod, Winnie. [Hosszú szünet. *Hirtelen figyelmes arcki-fejzés. Jobbra néz. WILLIE feje jelenik meg, jobbra, a domb aljánál. Négykézláb áll, halálisan elegáns – cylinder, zsakett, csíkos nadrág stb., kezében fehér kesztyű. Nagyon hosszú, bozontos, fehér pofaszakálla van. Megáll, előre néz, megsimogatja a bajuszát. Egészen előbukkan a domb mögül, balra fordul, megáll, felnéz WINNIE-re. Négykézláb mászik a közép felé, megáll, előre fordul, előrenéz, megigazítja a nyakkendőjét, aztán a kalapját, tovább mászik, megáll, leveszi a kalapját, felnéz a dombra, balra fordul, megáll, felnéz WINNIERE. Majdnem középben van, WINNIE látóterében. Nem bír tovább felnézni rá, a földre hajtja a fejét.*]

WINNIE: [Nagyvilágian.] Jaj micsoda váratlan meglepetés! [Szünet.] Az a nap jut eszembe, amikor bőgve jöttél megkérni a kezem. [Szünet.] Imádlak Winnie, légy az enyém. [Willie felnéz.] Win nélkül mit sem ér az élet. [Winnie kuncogni kezd.] Micsoda maskara, te aztán jól nézel ki. [Kuncog.] Hol a virágcsokor? [Szünet.] A mosolygó virágok. [WILLIE lehajtja a fejét.] Mi az ott a nyakadon, egy furunkulus? [Szünet.] Vigyázz vele Willie, mielőtt még elhatalmasodik rajtad. [Szünet.] Hol voltál egész mostanig? [Szünet.] Mit csináltál egész mostanig? [Szünet.] Átöltöztél? [Szünet.] Nem hallottad, hogy kiáltoztam utánad? [Szünet.] Beszorultál az odúdba? [Szünet. Willie felnéz.] Ez az Willie, nézz rám. [Szünet.] Legeltesd rajtam a vén szemed Willie. [Szünet.] Maradt még valami? [Szünet.] Valami maradék? [Szünet.] Nem? [Szünet.] Nem tudtam vigyázni rá, tudod. [Willie lehajtja a fejtét.] Te még felismerhető vagy, végül is. [Szünet.] Azt tervezed, hogy ezután ezen az oldalon laksz... talán egy darabig? [Szünet.] Nem? [Szünet.] Csak egy rövid látogatás? [Szünet.] Megsüketültél, Willie? [Szünet.] Megnémultál? [Szünet.] Tudom, sose voltál egy beszédes fajta. Imádlak Winnie, légy az enyém, aztán onnan kezdve semmi, csak kis morzsák a *Reynolds' News*ből. [Előre néz. Szünet.] Na de mit számít, ahogy mondani szoktam, boldog nap lesz ez, ha majd véget ér, újabb boldog nap. [Szünet.] Nem sok van már, Winnie. [Szünet.] Kiáltásokat hallok? [Szünet.] Te szoktál kiáltásokat hallani, Willie? [Szünet.] Nem? [Megint visszanéz WILLIE-re.] Willie. [Szünet.] Nézz újra rám, Willie. [Szünet.] Még egyszer, Willie. [Willie felnéz. Boldogan.] Ah! [Szünet. Döbenten.] Mi a baj, Willie, sose láttam ilyennek az arcod! [Szünet.] Tedd csak fel a kalapod, nagyon süt a nap, ne törődj az illemmel, engem nem zavar. [WILLIE ledobja a kalapot és kesztyűt, mászni kezd fel a dombon. WINNE hangja vidám.] Nahát, ez fantasztikus. [WILLIE megáll, fél kézzel a dombba kapaszkodik, a másikkal felfelé nyúl.] Gyerünk drágám, kicsit fickósabban, majd én biztatlak. [Szünet.] Engem akarsz Willie... vagy valami mást? [Szünet.] Az arcomat akarod megérinteni...újra? [Szünet.] Egy csókot szeretnél, Willie... vagy valami mást? [Szünet.] Volt idő, amikor a kezem nyújthattam volna neked. [Szünet.] És még annál is korábban volt idő, amikor a kezem nyújtottam neked. [Szünet.] Mindig ropant nagy szükséged volt a segítő kezemre. [WILLIE visszacsúszik a domb aljára.]

ra, fekszik, arccal a földön.] Brrum! [Szünet. Négykézlábra áll, Winnie felé emeli az arcát.] Próbáld meg újra, majd biztatlak. [Szünet.] Ne nézz így rám! [Szünet. Hevesen.] Ne nézz így rám, [Szünet. Halkan.] Baj van a fejeddel, Willie? [Szünet. Megint.] Elment szép eszed, Willie? [Szünet.]

WILLIE: *[Alig hallhatóan.]* Win.

[Szünet. WINNIE előre néz. Az arca boldog, és egyre boldogabb.]

WINNIE: Win! *[Szünet.]* Jaj, hát ez egy boldog nap, boldog nap lesz, ha majd véget ér. *[Szünet.]* Végül is. *[Szünet.]* Eddig. *[Szünet. Dúdol, mintha egy dal elejét próbálgatná, aztán halkan énekelni kezd a zenedoboz dallamára.]*

Nézhetsz ma rám
Csukva a szám
szót keres
táncom szól csak:
lángom oltsad,
jól szeress!
A testünk nem néma,
kéz a kézhez ér ma,
mit üzen?
Szívem, szívem,
ez szerelem!

[Szünet. Boldog arckifejezés el. Winnie lehunyja a szemét. Hangos csengőszó. Kinyitja a szemét. Mosolyog, maga elé bámul. Mosolyogva WILLIE-re néz, WILLIE még mindig négykézláb őt nézi. Mosoly ki. Nézik egymást. Hosszú szünet.]

F Ü G G Ö N Y

Fordította: Dragomán György

„Valóságos rémálom valóságos rémálom”

Beckett *Ekhó csontjai* (*Echo's Bones*) című novellája, az irodalomban meglehetősen ritka post-mortem elbeszélés 2014-ben jelent meg először nyomtatásban – ezzel lezárva a poszthumusz publikált Beckett-művek sorát, amely a harmincas évek elején írt és visszautasított *Dream of Fair to Middling Women* (*Meglehetősen jó nőkről álmodom*, ford. Romhányi Török Gábor) c. regény 1993-as, ill. a negyvenes évek végén franciául írott, Beckett életében elő nem adott *Eleutheria* színmű 1995-ös megjelenésével kezdődött. A harmincas évek korai Beckett-prózájából valószínűleg ez tükrözi leginkább a joyce-i, utalásos-kihagyásos, parodikus-önreflexív írás tartós hatását, ugyanakkor sok vonása megelőlegezi a későbbi regények – *Murphy*, *Watt* – már-már posztmodern szövegvilágát.

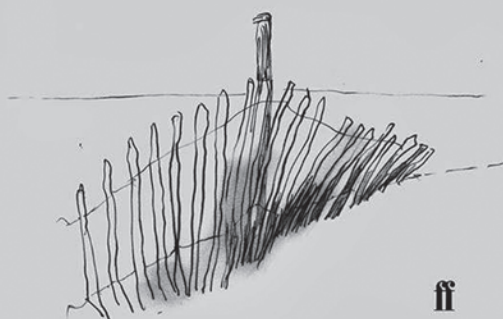
1931-32-ben Beckett a csiklandós *Meglehetősen jó nőkről álmodom* címmel megírja első regényét, amelyet Charles Prentice, a londoni Chatto & Windus igazgatója visszautasít; az utalásoktól és nyelvi játékoktól hemzseggő írásnak Prentice bevallása szerint „mi magunk sem értettük felét sem”. A kudarcot követően Beckett, aki időközben felmondta a Trinity College előadótanári állását és a zsugorodó családi apanázsra kívül más bevételre nem számíthatott, nekilátott megírni egy novellafüzért, amelybe visszaforgatta regényének jelentős részét, több teljes novellát kitevő, közvetlen átvétellel, és amelyhez felhasználta a regényhez készített jegyzeteit is. A tíz novellát tartalmazó kötettervet az utolsó novella címéből „Draff” (kb. „présálja, mosléktörköly”, ill. „mosogatólé”) munkacímen beküldte a Chatto & Windus-nek, Prentice 1933 szeptemberében el is fogadja, de egyrészt „mozgalmasabb” címet szeretne, másrészt jónak látná, ha Beckett írna még egy novellát, amivel a kötetet terjedelmileg is kipótolná. Ebből született a duplafenekű angol *More Pricks Than Kicks* kötet cím, amely – Becketthez híven – úgy mutat fityiszt az Írországból 1927-től hivatalosan működő cenzúrának, hogy a péniszt is jelentő *prick* („tövis”) szót egy obskúr bibliai idézetbe csomagolja Saulnak a damaszkuszi úton történő megtéréséről („Az Úr pedig monda: Én vagyok Jézus, a kit te kergetsz: *nehéz néked az ösztön ellen rúgódoznod*”, *Apostolok cselekedetei* 9 :5). És így íródott meg másfél hónap alatt, 1933 őszén, az *Ekhó csontjai* – amelyet viszont Prentice kínos magyarázkodásokkal elutasít, arra hivatkozva, hogy beemelése a kötetbe komolyan veszélyeztetné a könyv eladási esélyeit. Válaszlevelében ezt

írja Beckettnek: „Valóságos rémálom. [...] Kiráz tőle a hideg. Ugyanazok a rémes, direkt irányváltások, és a népségnek ugyanaz a vad, felfoghatatlan energiája. [...] Az *Ekhó csontjai* miatt a könyv nagyon sok olvasót veszítene. Az emberek elborzadnának, tanácsalánok és zavarodottak lennének, és nem nagyon érdekelné őket, hogy borzadályuk okait elemezzék. [...] Megbocsátásodat csak arra hivatkozva kérhetem, hogy azoknak a jeges ujjaknak az érintése túl sok volt nekem. A földön ülök, hamuval a fejemen.” A novellafüzér végül az *Ekhó csontjai* nélkül jelent meg 1934-ben; az elutasított darab címét Beckett reciklálta egy vers, illetve első verseskötete, az 1935-ben publikált *Echo's Bones and Other Precipitates* címéhez (a verset *A visszhang csontjai* címmel Weöres Sándor, később *Visszhang csontjai* címmel Báthori Csaba fordította magyarra). A *More Pricks Than Kicks* novellái közül a *Dante, homár* (Takács Ferenc fordításában) megjelent az *Előre vaknyugatnak* (1989) c. rövidpróza-válogatásban, a többi még nem olvasható magyarul.

A „rémálom” megírásához Beckett feltámasztotta visszautasított regényének, illetve a részben abból írt novellafüzér indolens, részben önéletrajzi szereplőjét, a *Druff*-ban eltemetett Belacqua Shuah-t; ezzel a „borzasztó határ-teremtémmel” halál és élet mezsgyéjén, egy kerítésfalon ülve találkozunk újra. Belacqua a restségéről elhíresült lantkészítő mester, aki Dante *Divina Commedia*jában a Purgatórium lábánál gubbaszt a várakozás sziklája alatt, „fáradtságtól haloványan/ ült, s térde között, térdét átkarolva/nyugtatta fejét, mint valamely ágyban”; Dante kérdésére, „De mondd, mért ülsz ép itt a szikla mellett?/ Tán vezetőt vársz? Vagy csupán a régi/nagy lomhaságod tiltja menni fellebb?”, így válaszol: „Testvér, mit érne itt fellebbe lépni?/ Úgysem engedne vezeklésre mennem/ Isten madara, ki a kaput védi” (*Purgatórium*, IV Ének, Babits Mihály ford.). A magát „kulimunkának” aposztrofáló, olvasóizzasztó szöveg groteszk vezeklések sorára kárhóztatja a szellem-Belacquát, amelyeknek a szerkezeti mintája mind Dante művében található – de ezek a körmönfont magasirodalmi utalások rendre sikamlós vagy obszcén helyzetekre és szóviccekre vannak áthangolva. A szöveg irodalmi visszhangok, ekhók elegye. Az utalások útvesztője a címnél kezdődik: Ovidius *Átváltozásai*ban a Narcissus iránti viszonzatlan szerelmétől elepedő „vissz-szavu Echo” halála után „végül csak a hangja s a csontja marad meg:/ megvan a hangja ma is; kövő vált, hírlík, a csontja” (III. Könyv, Devecseri Gábor ford.). A *Meglehetősen jó nőkről álmodom* szövegénél is sűrűbb szövéssé és önreflexivebb, a különböző korok, stílusok és regiszterek közt gyakran egyetlen mondaton belül is szánkázó, a presziózt és archaikusat dublini szlenggel ütköztető novella jegyzetek nélkül majdnem követhetetlen. Az angol szöveg túlnyomó része intertextus, melynek „eredetijét” ráadásul nemcsak Danténál, a *Példabeszédek* könyvében, Szent Ágoston *Vallomásaiban* vagy Kempis Tamás *Imitatio Christi*-jében kell keresnünk, hanem Beckett olyan olvasmányaiiban is, mint Robert Burton *A melankólia anatómiája* (1621), Jules Renard naplója, Jeremy Taylor útmutatója a jámbor élethez s halálhoz (*The Rule and Exercise of Holy Living and Holy Dying*), William M. Cooper traktátusa a flagellánsokról (*Flagellation and the Flagellants*), benne a szexuális indíttatású szadizmus számos példájával, vagy Pierre Garnier stúdiuma a homoszexualitásról, az 1883-ban megjelent *Onanisme seul et à deux sous toutes ses formes et leurs conséquences* – az utóbbi kettőből Beckett számos szexuális töltetű szóviccet mazsolázott ki. A mindent átható, blaszfém fekete humor és a zabolátlan nyelvi inventivitás ellenére ugyanakkor helyenként megszólal a gyász és veszteség „visszhangja” is; a Belacquának otthont adó méhsírmély megelőlegezi a Godot-ból ismerős mondatokat a sír fölött lovaglóülésben szülő aszszonyokról. Beckett 1933 őszén kezdett a novellán dolgozni; ugyanannak az évnek a májusában első unokatestvérét és szerelmét, Peggy Sinclair-t elvitte a tuberkulózis, júniusban pedig váratlanul meghalt édesapja, Frank Beckett.

A sors keserű ironiája, hogy a *More Pricks Than Kicks*-t Prentice minden igyekezete ellenére Írországbán megjelenése után szinte azonnal betiltják. Mi több, amikor 1937 novemberében Beckett tanúskodik abban a perben, amelyet nagybátyja, a műkereskedő „Boss” Sinc-

echo's bones samuel beckett

lair (Peggy édesapja) halála után a család indít Oliver St. John Gogarty (az *Ulysses*ből ismert Buck Mulligan életrajzi modellje) ellen becsületsértésért – Gogarty *As I Was Coming Down Sackville Street* című könyvében a „Boss” ikertestvérével és édesapjával együtt alpári antiszemita gúnyolódás tárgyaiként, gyereklányok megrontóiként jelenik meg –, a védőügyvéd és a csípős humorú Gogarty a tanú hitelességét a könyv címével és kiragadott idézetekkel ássa alá. A perről az *Irish Times* részletesen tudósít: az akkor már Párizsban élő Beckett nyilvános kipellengérezése után dönt a végleges franciaországi letelepedés mellett. A *Godot*-ból vett formulával élve, így történik ez bizony ezen a kurva földön.

A fordítás és a jegyzetek alapjául a Mark Nixon által szerkesztett, jegyzetekkel és bevezetővel ellátott Faber & Faber kiadás (2014) szolgált. ■ ■ ■

Mihálycsa Erika (1977): a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem angol tanszékének adjunktusa, Joyce- és Beckett-kutató, műfordító. Többek közt Flann O'Brien, Patrick McCabe regényeit, Jeanette Winterson, Julian Barnes, John Banville, Janice Galloway, George Orwell rövidprózáját és esszéit, Beckett, William Carlos Williams, Sylvia Plath, Ted Hughes, Mebh McGuckian, Paul Durcan, Günter Grass verseit fordította magyarra.

EKHÓ *csontjai*

A halottak nehezen halnak meg, betolakodók ők a túlbanba, el kell fogadniuk a helyet úgy, ahogy van, vakaknak és aknafedők vissza a trágyába mindaddig, amíg az uradalom ura hosszantartó hallgatólagos jóváhagyásával gondoskodási kötelezettséget nem ró magára az irányukban. Akkor aztán szabadok lesznek a halottak között, akkor végetérnek összes bajaik, összes természetes bajaik. De a természetnek lerovandó adót, ezt a botránys post-mortemet az ember saját uradalmán, éppúgy nem függeszti fel a bakancs feldobásának szimpla művelete, mint ahogy ugyanabba a folyóba sem ereszkedhetünk kétszer. Igaz mondás ez.

Legalábbis igaz Belacquára, aki most azon találta magát, hogy fennen grasszál a világ porában, régi játékhöz visszatért e homályos zugban oly sok alkalommal már, hogy néha azon tűnődött, vajon élettelen állapota nem álom volt-e csupán és hogy vajon mindent összevetve nem volt-e formális, úgymond, távozása előtt az elevenek közül sokkal halottabb, mint azután. A legkészségesebben elismerte, hogy meghatározott individuális léte valami furcsa oknál fogva igazságtalanság volt, és hogy a megszűnésnek ez az untató folyamata, a régi botlások minden elhúzódo tévelygése vezeklés, ami rámeretik a lelkes állatlásra törő összes felkapaszkodottra, mindegyikre a maga idejében. Csakhogy mindez a dolgokat távolról sem tette kellemesebbé, sem elviselhetőbbé. Egyik nap, amikor kétrét görnyedve gubbasztott egy casse-poitrine-hez hasonlatos kerítésfalon édes rêverie-be merülve, és Rómeó és Júliáját szívta, eszébe jutott, hogy talán ha elhamvasztották volna ahelyett, hogy közvetlenül elhantolják, kisebb valószínűséggel tért volna vissza az okádásra. De mindannyiunk szerencséjére ez a gondolat túlságosan égbekiáltó volt ahhoz, hogy sokáig lefoglalja. Megpróbálta legjobb tudása szerint, ám pozíciójának megváltoztatása nélkül saját exuviae-jét elképzelni egy urnában vagy más tartóedényben, amelyet egy kedves illető őriz legszemélyesebb sanctumában, vagy ugyanezen exuviae-t duhaj pollen felhőjének alakjában lebegni, valahogy mégsem tudta ezt a szimpla kis repülést abszolválni. Létezhetett vajon, hogy képzelete kiszenvedett a kínzókamrában, ama nemdohányzó fülkében? Ez aztán valóban nem semmi volna, ezt nevezné egy Madden-pályadíjas az izgalomtól és buzgalomtól olyan kocsányos szemmel, mint a tízlábú rák, a megfelelő irányba tett lépésnek.

Hogy végre egyszer s mindenkorra tisztességesen kimondjuk, Belacqua ember, halott és eltemetett, aki visszaadatott a dzsungelnek, igen, tényleg visszaadatott a dzsungelnek, teljesen kimerülten, gyarlóságainak tudatában, és aki ezen a kerítésfalon ül nap nap után ezzel a palpítációval, két szivar közt az orrát piszkálva és kitettségtől szenvedve. Ez

ő és a pozíció, ahonnan nekiindul, ahová hajlamos visszatérni is a fiaskó után, ahol be rendezkedett a bűnhődés minden egyes erős dóziséra, melyekből minden alkalommal egy árnyalatnyival jobb, szárazabb, kevésbé tősgyökeres sznobként kerül ki. Ezek az predikátumok őt nem fedik, bárhány predikátum sem lenne erre képes. Ha ő mint testi hereditamentumok – hah! – sűrű szövete, predikátumok nélküli, akkor vajon mennyivel inkább az, mint hazajáró lélek? Ellenben igenis fedik ennek a kegyetlen visszafordulásnak az alantas, legkevésbé prezentábilis oldalát, melynek három jelenetéhez, az elsőhöz, a középsőhöz és az utolsóhoz, mint hihető alapanyaghoz folyamodni bátorkodunk kulimunkánk, eme kicsiny triptichon során.

Hogy tehát az elején kezdjük, érezte, ahogy bólogat szürke rajában az angyaloknak, eltávozott társainak, amely ott tolongott a méh-sírmélyben, határozottan érezte bukását a restség boldogságából, mely olajnál selymesb és sütőtöknél puhább volt, és azon kapta magát, hogy mindhiába küzd az undok ernyedtség és oly sokáig homályba borult szemgolyóin a porszemcsék és a héjak villózája ellen, máris deresre van húzva a fegyelem kedvéért, hogy úgy mondjuk, a kerítésfalon, lásd feljebb, bongtak a harangok az összes toronyban, zsebei pedig ki valának tömve szivarral. Egyikről leoldotta a szalagot, meggyújtotta, a szívébe pillantott és így szólt:

– Lelkem hasztalan ostoroztatik és gyötörtetik, visszagyütt lelkem szemetjének összes kínja!

Alig tört ki agyából ez a gondolat, mint veséből a foszfát, amikor egy nő kirontott a kerítésen és békésen, bár éppenséggel nem feszelen vidámsággal megállt előtte. Ott állt, nyíltan csábította, hogy menjen és ne kételkedjen, odavitte az ő karját, hogy átölelje, szentséges kezében millió jó példa pullulált. Egyáltalán nem hasonlított szigorú özvegyhez vagy anilis szűzhöz, megjelenésében nem volt semmi a legkisebb mértékben is meddő. Bizonyára öröm-gyermekek gyümölcsöző anyjává fog válni, hacsak máris nem az.

– Zaborovnáknak neveznek – selypegte.

– Nem hallom, amit mond – mondta Belacqua. – Legyen szíves hangosabban beszélni.

Namármost világosan meg kell érteni, hogy ott, ahonnan Belacqua jött, nem voltak rimák: sem rimák, sem rimák iránti kereslet. De itt a porban, ahol épp leszállni készülődött az éjszaka, egészen más volt a helyzet. Belacqua érezte, hogy sokáig volt halott, legalább negyven napig.

– Maga Belacqua – mondta a nő –, akit mi halottnak hittünk, kínai legyek, ha nem így van.

– Engem – mondta Belacqua – a tetves sors egy időre visszatérített az elevenség alacsony állapotának mogyoróihoz, golyóihoz és cinegéihez. De ki az a mi, és ki maga?

– Mondtam már – mondta a nő –, Zaborovna, szolgálatára; ami pedig a mi-t illeti, nos, ez a kis mi csupán személytelen névmás, a toszkán visszaható, semmi több.

– Ez az igemód – mondta Belacqua –, bocsásson meg a terminusért, az önfertezését, ahogyan az angol passzívum meg a mazochizmusé.

– Mennyi ideig számít köztünk lenni? – kérdezte Zaborovna.

– Addig, ameddig csak éltem – mondta Belacqua –, hol igen, hol nem, ez az érzésem.

– Úgy érti, megszakításokkal?

– Tudja – mondta Belacqua –, nagyon tetszik, ahogy beszél

– Ahogy beszélék – mondta a nő.

– Úgy találok – mondta Belacqua –, hogy a hangja valamivel több, mint bömbölő-böndön búskomorság ellen, úgy találok, ekhós szekér nekem, ki megfáradtam az úton, becsszó.

– Ez tiszta zene – mondta a nő –, sose gondoltam volna erre.

Épp legfőbb ideje volt, hogy bekövetkezzék egy szünet, be is következett egy hosszú. A hölgy tett egy lépést a kerítés felé, nyilvánvalóan a nyitó ütést készült bevinni. Belacqua dühödten szívta hatalmas szivarját, egy madár, csőre az égre függesztve, szállt el felettük.

– Túl késő! – kiáltott fel végül Belacqua velőtrázón. – Túl késő!

– Mi túl késő? – mondta Zaborovna.

– Ez a találkozás – mondta Belacqua. – Hát nem látja, hogy az életemnek vége?

– Ó – mondta a nő olyan hangon, ami valahol félúton járt a simogatás és az oldalbabokszolás közt –, én nem mennék ilyen messzire.

Amíg a fenti szünet ekhója tartott, lehetőségét kihasználva áthelyezte fortélyosan komoly magatartását a hazajáró térdére és combjára, amely részek a napszak hűvösségétől reszketésnek indultak. Vetési varjak sereglete végezte esti repülését és sötétítette el az eget, igen, tényleg elsötétítették az eget. Belacqua leverte szivarjáról a hamut, hevesen kinyomta a korlátot, gondolatait Istenhez emelte, ezerszer keresztet vetett.

– Bocsásson meg – mondta –, épp olyan pocsek vagyok, mint az etoni Dr. Keate, világosan látom magam előtt a bozontos vörös szemöldökét, momentán nem emlékszem a nevére.

– Zaborovna – mondta a nő –, szolgálatára, Miss Zaborovna Privet, ölelje csak át a derekát.

Belacqua, akit semmi sem taníthatott meg arra, hogy ne köpködjön és ne áskálódjon kiszáradt fikák után hölgyek jelenlétében, erre végigshanghajtotta ormányát a mandzettáján és szemét, mely annyira gyulladt volt egytől s mástól, a nyavalygástól és a fénytől, ettől az átöltözömművésztől, odaközéltette amazokhoz, az első ősvíz csillámszóróihoz, melyekben felfedezni vélte babák többes számát, a Privet szemeihez, aki rövid és gálans küzdelem után kénytelen volt félrenézni, annyira perzselő, oly fehéren izzó és párhuzamos volt Belacqua tekintetének villája. Félrenézett hát a hűvös, hogy ne mondjuk, keserves kelet irányába és szemügyre vette saját árnyékát, mely akár egy öregember vágya, előfelé konyuló és monstrozus volt a pázsiton, de nyomát se látta felcsípettjéének, kinek öléből haladéktalanul ki is ugrott és féloldalt állt meg azt gondolva, talán egyet lát, és újra fürkészni kezdte. De első benyomásában megerősítette az árnyék teljes hiánya, a kerítésén és sajátján kívül mármint, amely rongyolt umbrabarnán vetült elnyúlva a szemétre. A nap ott volt a helyén, kényérekedvére harsogott nyugaton, a legkisebb figyelmet se fordítva Belacquára. A nő végigmustrálta ezt a testet, amely nem fogta fel a fényt, ezt a csomag belsőségét, mely ledobta hamu-béklyóit, tetőtől talpig. Belacqua előhalászott egy borotvát egyik abisszikus zsebéből és szerető gonddal farigcsált egy égő gyufaszálat. Ezt, mihelyst Istene előírása szerint kihegyezte, arra használta, hogy mélységes meatust fúrjon egy friss szivarba, körbevizitálja vele egész fogsorát, a felsőt és az alsót egyaránt, és meggyűjtsa szivarját. Azután épp eldobni készült, de még idejében felocsúdott és belesúrta pulóvere gyapjába golf-tee gyanánt.

Könnyek csorogtak Zaborovna orcáin, ahogy zsákmánya karjába vetette magát, ami csöppet sem volt egyszerű.

– Törölje le őket – mondta Belacqua.

Egyszerre volt lángolóan szenvedélyes és szomorú, szemében egyetlen Gilles de Rais csillanás. Hát meddig, meddig fog még a tisztességnek ez a – hah! – stranguriája tartani, meddig fog még tartani, meddig fog még. A Privet jelenvaló volt, minden látható eredmény nélkül zihált magában, szándékos pocsekölés, akárcsak egy minszki apáca boldogságos dudái, miközben ami Belacquát illette, aki legjobb pillanataiban is januárnál hidegebb volt, most, amikor bármelyik pillanatról kiderülhetett, hogy a legvégső a kurrens bagázsából, újra becsengetve őt abba a sötétségbe, ahol a rimáknak, következőképp a Priveteknek semmi értelme nem volt, éppoly kevésbé lett volna képes felemelkedni ehhez a bögyös alkalomhoz, mint Alfieri vagy Jean-Jacques eltáncolni a menüettet. Mégis fájó kísértést érzett, hogy megpróbálja, ez volt a kurvaság a dologban.

– Száítsa meg azokat a szép szemeit – mondta olyan tagoltan, amennyire a szivar engedte. – Ne fojtsa meg a babákat, amelyeket bennük látok, egy gyöttrődő hulla kedvéért. – Eltávolította a szivart, vonásait a szív fájdalom hirtelen örvényébe helyezte, majd nem kevésbé váratlanul kiegyengette, a szivart visszahelyezte. Ez volt a dolog, amit mondani akart, ez volt a gyötrelme, amely lélegzetvételért feljött a felszínre. A nő most már tudta.

Ettől a nyájas clonustól megnyugodva így szólt:

– Nem annyira maga miatt van, inkább az árnyéka miatt. Mi lett vele?

Namármost, a tények állása szerint az ember saját személyes árnyéka olyan, akár a boldogság, a jótékony becsapottság meggyőződése, a hipnózis,¹ mely csak hiányként érzékelhető. Egy idegen árnyéka, a természeti dolgok, fák, szárnyak, tengeri felhők és társaik árnyai, ezek után az ember gyakran epekedik és valóban nehéz elképzelni, hogyan boldogulnánk valaha is nélkülük. De az ember sajátja, hacsak nem rendkívül ideges szubjek-

1 Lásd Titánia és a szamár.

tumról van szó,² éppoly diszkrét, mint a Föld mozgása, hogy Galilei rendszerét alkalmazzuk, amely a számlapot forgatja.

Belacqua dúltan körülnézett.

– Uramisten, fogalmam sincs – kiáltott fel –, azt hittem, megvan.

Zaborovna most és egyetlen pillanattal sem elszárván kifejtette a fent említett pillangódoktrínát. Több dologra is igaz volt, mondta, nemcsak a szagos szívvidámítóra (női terminus) és az árnyékra. Csupán a véletlennek köszönhető, mondta, hogy a sajátját egyáltalán megpillantotta. A jövőben mindenesetre nagyobb figyelmet szentel majd neki. Ránézett, hogy meggyőződjön, megvan-e még.

– Lehet, hogy igaza van – mondta Belacqua. – Nem állítom, hogy nincs igaza. Akár-hogy nézzük is, pusztulásra vagyok ítélve.

Itt annál többről van szó, gondolta Zaborovna, de pssst!

– A szezon minden estéjén – mondta –, a szombatot kivéve, átadom magam a felsőges véteknek az óvárosban, ahol lakom, és meglehetősen pompában lakom, higgye el. Szerencsére ma estére nem vagyok előjegyezve. – A nap lement, a vetési varjak hazaszálltak fészükre. Vajon miért tűnt úgy, hogy Belacqua mindig idegenben bujdosik ezen az órán, mely kétségtelenül a legalacsonyabb fokú vitalitását? Uhland egy versének részletei jutottak eszébe. Rövid úton elintézte őket.

– Ahonnan én jövök, varjak nincsenek – mondta –, Istennek hála.

– Ah – mondta Zaborovna. – Tehát mégiscsak van Isten?

– Feltehetőleg – mondta Belacqua. – Éppoly kevésbé tudom, mint azelőtt.

Úgy tűnt, felépült nagy veszteség-érzetéből.

Ennek ellenére Zaborovnának mégiscsak igaza volt, többről volt szó, amint a folytatásból remélhetőleg kitűnik, mint Belacqua gondolta volna.

– Igazán örömmel elszállásolnám – mondta Zaborovna.

Egy hosszú fekete, hengerded galway-i tehén, fénykorában szelíd és gyors hízó, most viszont nyilvánvalóan marhapestissel, vérvizeléssel és ragályos vetéléssel fertőzött, támolygott ki a talajmenti ködből, összeesett és egy ideiglenes borjút csusszantott ki magából. Egy szempillantás alatt vége volt.

– Örömmel elszállásolnám – mondta Zaborovna.

– Amikor azt mondja, hogy „elszállásolna” – mondta Belacqua –, pontosan mit ért ez alatt?

Miután nem mérte fel kellőképp emberét, Zaborovna a nem megfelelő dolgokat tartotta meg magának.

– Maga túlságosan is vendégszerető – mondta Belacqua –, nem is álmodnék ilyesmiről.

A jócskán megkönnyebbült tehén a hátán fekve, négy lábával vádlón a firmamentumra meredve, in articulo mortis leledzett. Belacqua tudta, hogy ez mit jelent.

– És nem mutatja elő teljes indulatját – tette hozzá –, ha nem tévedek.

– Nos, hát – mondta Zaborovna –, rántott fokhagyma és kubai rum, mit szól hozzá?

– Kutyai rum! – kiáltott fel Belacqua.

– Kubai – mondta Zaborovna –, egy guinea üvegje.

Valaminek egészen egyszerűen történnie kellett, a talajmenti köd felszállt, a fátyolfelhős ég hamuszín fényt árasztott kísértetiesen a földet ragyásító pocsolyákra, ugyanakkor mégiscsak szép volt, akár csak az Addison-kóros arcbőr. Skarlátvörös pelenkában és halványkék pelenkanadrágban tündöklő gyerek szökkent az útra és egy hajót kezdett úsztatni.

– Bár maga kertel – mondta Belacqua –, Miss Privet, mégiscsak maga nyert, hadd legyen az én szégyenem a dicsőségem.

– Íme, egy belátó kadáver – mondta Zaborovna. Kecsteljesen hátrálni kezdett.

– Engedjük előre a holtfáradtakat – mondta Belacqua –, nem szenvedhetem a tömeget.

A jámborak, a démonoktól telepetézettek, e sötét söpredék hazafelé csúszott-mászott a vecsernyéről, sajna nem a szicíliairól. A furgonon egy Szerkesztő a negyedévéként parádézó havilaptól, bilikalapja orrtól tatig telekokárdázva címlappal és kellemetes költeménnyel, előtte tánc lépésben John Jameson O’Lantern egy úriszabója; mögötte egy barát neje

2 Lásd III Richárd.

csörtetett orra hegyéig felpocolt mellbimbókkal, pompás példánya az exopthalmiás golyvának; utána egy Cigány Rondó, hirsutizmustól érintetlen, mindazonáltal kifogástalan termékenységű odalági hajtása aguas és iluminaciones sok-sok nemzedékének; utána Hairy hátradólve, merev és nyitott mozgással; utána egy fedett Baby Austenben Parabimbi grófja hölgyével; utánuk, utolsó hajszálukig beidomítva, egy fészekalja nem rangbéli, akik teljes egyetértésben javítottak egy nehéz Eliot-passzust és figyelmükön lazítva időnként kórusban eldallották kiáltványukat: „Bojkotáljuk a hatod- és hetedfeles jambust!”; utánuk, szokás szerint a balhé sűrűjében, kifejezetten liberális neveltetésű ex-eunuchok káptalanja, előretotyogtukban lassan keringve, köntösük hasítékain ki-kivillantva megviselt farukat; utánuk Caleken Frica anyaszült szemetverő meztelenül, amint kakaóba mártogatott kauterizáló túvel korhú dialógushoz jegyzetelget minnehaha minnehaha köldökének rébusza köré; utána egy mézeshetes unikornis, aki félfedeles zsebóráját gorombítgatta; utána egy jogi tejesember, aki szabványméretű gyertyával pörkölte a szakállát, miközben agyában (az abdominálisban) gumiember leprechaun lovagolt; utána, orrát befogva, a két nővér, Véték és Halál. Így mendégéltek ők, és így mentek el mind, az említettek és még egy-két másik, az első után a második, a második után a harmadik és így tovább, szép sorban, a legutolsó – egy viharosan gyönyörű androgün – a többi után, az utolsó után pedig a tágas semmi.

– Egyenként is rosszak – mondta Belacqua –, együtt nagyon rosszak.

Egy félelmetes, hasadó selyemhez hasonló hang hallatán meghűlt benne a vér.

– Sosem volt még ilyen jó szezonja a mandragóranak – mondta Zaborovna.

– Ó, jaj – mondta Belacqua –, Gnaeni, ama práná-buborék, mandragóranak egyáltalán nem nevezhető. Leprechaunja minden vasárnap kiengedi nagyjából ebben az órában. De nem hővezetők.

A döglött téhen nemsokára zavaró tényező lesz.

– Emlékszik ezekre a csodás sorokra – mondta Belacqua:

„Papagáj, kutya, vagy majom...

A vásár fényét emeli.”

Zaborovna csilingelően nyerített.

– Láta a Parabimbi nagysádot? – mondta. – Honnan szedte azt a feszületes mosolyát, a kis szeplőtelen fogantatás?

Belacqua eltökélten leereszkedett a kerítésről, szorított egy övlyuknyit a nadrágszíján, kezét a zsebébe mélyesztette és előhúzott egy Partagast, messze a legédesebb kiszámíthatatlanságot, ami sok-sok napja érte, meggyújtotta, arra gondolt, Hát még ha egy Voltigeur is volna ebben a csomagban...!, és megszólalt:

– Szóljon, ha készen áll, Miss.

A nő hátravetette fürtjeinek sziszegő viperáit, egész teste kötélként kígyózott és koketált, feslett felkecskélésbe habzott, amelytől beszédpartnere, szivarastól-mindenestől, falra mászott. Szegény feje, ott volt újból, kővé dermedve, a kerítés tetején. És Zaborovna, egyik percben még maga a túlcsonduló tartózkodás, a következő minutában ez a gorgó. Egyeseken tényleg lehetetlen eligazodni. Kiváltképp a nők tűnnek ingatagnak, hírhedett lehetőségek tárházai ők. Legalábbis így látta, már nem első alkalommal, Belacqua, aki most, a kerítésen, nem talált szavakat. Ő maga is változott, kétségtelenül, de mint valami, valami ritmizált princípium, melyről gyanította, hogy a hasürege legbelsejében székel. Önnön állhatatlanságának almanachját korántsem volt elképzelhetetlen megszerkeszteni. De ezek a nők, valóban nem túlzás azt állítani, hogy a huszonnégy betű nem okoz nagyobb és szélséesebb változatosságot a különböző nyelvek szavaiban, mint ők és azok a kirakósjáték-lelkeik, amelyeket csak azért varrtak a nyakukba, hogy a pokolra kerüljenek, meg az ezerféle hangulataik. Túlzás vagy sem, Belacquának ez volt a benyomása most, ahogy szilárdan megtapadt a kerítésen és szív-ketrecében a megrázkódtatás rianásának jégtábláit nagy háládatossággal hallgatta, erősebbel, mint bármikor ejsze.

Zaborovnának bizonyos számú frázis kínálkozott, így bosszúságára két alternatíva közül kellett választania, hogy ne mondjon semmit, vagy hogy valamelyiket előnyben részesítse.

– A fokhagymát már nem érdemes megenni – mondta, és azonmód meg is bánta választását, mintha ugyan bármi szerepe is lett volna benne, a csinos kis jószágnak. Bizonyos dolgokban oly agyafúrt, másokban olyan ostoba, megint másokban pedig olyan ostoba-

agyfűrt volt, ahogy bolhaként becsempészte laza bizalmaskodásait a legelzártabb helyekre, hát hogy is tarthat így számot, márpedig számot tart, a kiválóságra?

De most ennek okáért és szelíd bárányként Belacqua követte őt hegyre fel és völgybe le, a szállására, ahová a legsötétebb óra közepén érkezvén, késlekedés nélkül felfalta a fokhagymát, lelökte a garaton a fehér rumot, majd így összevegyítve az asszír Ninus módjára rontombontom a kövekre hánytá-vetette őket, megemlítette, hogy őt bizony bűnök sározák be, jócselekedetekben csupasz és férgeknek vetett hús, majd legnagyobb meglepetésére elragadtatott, mármint elragadtatott a szeretet-vendégségre nyíladozó rémséges állkapcák, a ráncos íny és a Hutchinson-agyarak közül, melyek így semmi olyanra nem haraphattak, ami zamatosabb lett volna annál, amit Zaborovna később egy kebelbarátnak úgy írt le, mint egy rohadt szivar füstje árnyékának álma,³ épp mikor az első kelő nap aprócska szemmet nyitott a kék hétfő egén és fényt vetett egy kakasnak, elragadtatott, értsd visszatérítetett, mihelyt hatni kezdett a feltolulás első dózisa, a prímaprémés méhikesír-mélyikébe.

Hogy folytassuk, azok után, ami Belacquának számtalan, hogy úgy mondjuk, felbőfenesnek tűnt az elíziumi Bayswaterbe, a földi állapot nedves szemérmertlenségéért való vezeklés sorozatos elválasztási zavarainak – a lényeg az lévén persze, hogy szívének, nem a lelkének, hanem a szívének, miután ez a gyötrelmes guttatim megfelelőképp kifacsarta és elszárazította, végül el kellene érnie a telített tűz állapotát az örökkévaló boldogságért – újra feltűnik előttünk, többé-kevésbé az ismerős pózban, készen rendkívüli kalandjára a végrendeleti utóörökös magtalan spadóval, ha ugyan ez a különös állat létezik egyáltalán. Miközben tehát ott ücsörgött egy óriási uradalom emelkedett határán vágott végű szivart lakmározva, míg körül a levegőt betöltötte a kecskék camembert-odörje, a szarvasbikák bőgtek, hogy majd megszakadtak, és üdvös módon könnyek folytak patakokban a hányatott lélekért (ez az ő neve volna, csak elírták), olyan dermesztő csapást kapott emi-nens coccyxára, a szerelmetességnek erre a kevésbé ismert porcogójára, hogy kis híján elalélt az élvezettől. Sosem volt még ilyen csiklandós érzésben része, olyan volt, mintha bokszszelrel mángorolnák az ember ülepét.

– Akárki legyél is – kiáltotta –, Jetzer vagy Juniperus –

Semmi válasz.

– Buzgulj elő – kiáltotta –, buzgulj elő, jobb ez, mint a titkos szerelem.

– Szerelem – mondta egy törődött hang a háta mögött –, forduljon meg, fiatal barátom, fordítsa erre az arcát és mondja el, mit tud arról a rendellenességről.

Belacqua megtette, amire kérték, mivel, mint tudják, egy kismadár megsúgta neki, hogy ütött az órája és talán valamivel gálánsabb lenne, arról nem is beszélve, hogy mennyivel okosabb, ha bátran üstökön ragadná, ezzel pillantása ráesett egy tar kolosszusra, a szentpáli koponya két hajókötélszerű *pufa sachail* és egy ide-oda himbáló, varrat nélküli álladzőnyáladzó közé foglalva, amely nem egy schenectady golfütőt leiskolázott volna, *cap-à-pie* amarántvörös kaucsuk öltözékben, hordószzerű büsztjéről guttapercsa köpönyeg zuhogott alá, kezében egy gumi tarbus.

– Attól tartok – mondta ez a különös alak –, telibe találtam a legutolsó hosszú gurítással. Alaposan alányúltam a kódísának.

– Ezek szerint elvesztette a gurigáját – mondta Belacqua. – Nagy kár.

– Magam készítem őket – mondta az óriás –, otthon van még százezer egy zsákban.

– Sejtése szerint – mondta Belacqua –, hova vezet mindez?

– Lord Gall vagyok – mondta a kolosszus –, ha mond ez magának valamit. Lord Gall, Wormwoodból. Ez itt Wormwood. Esély ivadéokra megszűnt.

– Basszú – mondta Belacqua –, de sose adja fel a reményt, azt a törvény sem hagyná.

– A törvény egy öszvérkanca – mondta Lord Gall. – Ezt meséltem már?

– Lehet, hogy hallottam már – mondta Belacqua –, kevés olyan dolog van, amit el ne felejtettem volna valamikor. De kezdjen csak bele.

– Príma történet – mondta Lord Gall –, egy álomban, vagy inkább látomásban hallottam. Majd előadom menet közben.

– Bocsásson meg – mondta Belacqua –, de menet közben merre?

– Ó egek– kiáltott fel Lord Gall –, az egészet tisztán látom magam előtt, higgyen nekem, vagy ne higgyen nekem. Nem tudom, ki maga, de hogy pokoli jószolgálatokat fog tenni nekem, afelől kétségem sincs. Tulajdonképpen arra gondoltam – Lord Gall elpirult és képtelen volt folytatni. Tarbusának bojtját gyámbászta. Belacqua bátorította, hogy semmit se hallgasson el.

– Teljesen egyedül vagyunk – mondta –, kivéve egy kecskét valahol.

– Nos – mondta Lord Gall –, arra gondoltam, ha nem bánja, a jövőben úgy szólítanám, hogy Adeodatus.

Golfütőjét hagyta leesni, a tarbust keményen a fejébe nyomta, karjával felnyúlt és Belacquát gyöngéden letette maga mellé a földre.

– Fogja meg a kezem – mondta.

Belacqua öklét félénken összeszorította kicsire, belehelyezte patrónusa gyűrűktől villogó, monstruózus bimbójába, aki szó nélkül tűrte, hogy oda befészkelje magát, sőt egy hosszú fungoid szorításban is részeltette, ami bizonyára jóleső érzést keltett. Lord Gall ott állt te-tőtől talpig reszketve, köpönyege lobogóként ropogott, izzadsága a kaucsukon keresztül hirtelen kiütő foltokban desztillálódott, mondhatni termelte a gőzt. Aztán hirtelen olyas-fajta vallásos izgalommal lendült előre, ami ledöntötte Belacquát a lábáról.

– Óvatosan – mondta Lord Gall.

Belacqua kifogástalan földetérést produkált és nagy elánnal szedte a lábát, szófogadó kicsi póni.

– Szóval – mondta Lord Gall. – Amikor a Mi Urunk –

– A golfütője, uram – kiáltotta Belacqua –, ott felejtette.

– A raga essék az ütőmbe – bődült el Lord Gall pacaljáig indignáltan –, van otthon egy puzdrával.

Egyre gyorsabban repesztettek keresztül az ehető gombákkal kikövezett legelőn, amelyeket Lord Gall úgy rugdosott és rondított szét, mint egy jókora elefánt, amely, erre Belacqua a jóhírért bizvást feltette volna, szarvasgombától hasas. Mégsem merete javasolni, hogy álljanak meg és töltsék meg a zsepijüket.

– Amikor a mi Urunk – mondta Lord Gall –, figyel rám?

Belacqua megérezte, hogy ez retorika. Igaza volt.

– Amikor a mi Urunk – mondta Lord Gall harmadjára – hátasállatra szorult, és mielőtt a samár, el nem múló becsületére, feltétel nélkül beleegyezett, hogy a hátán hordozza, megkönyékezte a lovat, aki gondolkodási időt kért, és az öszvért meg az öszvérkancát, akik kerek pereg elutasították.

– A disznó kutyák! – kiáltotta Belacqua.

– Ezért aztán – mondta Lord Gall – az Úr megátkozta az öszvért és az öszvérkancát, aminek a lényege röviden annyi, hogy folytatásuk ne legyen. Azzal a kettős eredménnyel, hogy –

– Primo – furulyázta Belacqua.

– Primo. Prímán mulatnak. Secun –

– Milyen értelemben – mondta Belacqua – mulatnak prímán?

Mint vonat az alagútból, vagy úrhölgy egy kád meleg vízből, úgy rontott ki most egy türelmetlenségből és rózsás szemérmességéből alkotott bömbölet a raconteur veseajkú képéből.

– Maga sertések puddingja – kiáltotta –, de hát ha egyszer nem utóörökös jogú bér-lők, mit gondol, milyenben?

A szerencsétlen flótás káromkodásai és nyögései szerencsésen belefűttek a harag és megvetés ciklonjába, ami valahol egy szamárköhögéses kukorékolás és egy magáért kitenni igyekvő öblítőtartály között helyezkedett el, és ebben a pillanatban felkeveredett a fényre, szétrepesztette az összes broncheát, cafatokra szaggatta a pleurát, süvöltve söpört fel a gé-géből, mint valami tisztátalan szellem, hogy Lord Gall levegőt se kapott. De a háromszáz-hetvenöt font bálnaszírban, bifsztekben, bordaszalonnában és bombasztban még bőven volt annyi spiritusz, hogy folytassa, mihelyst fűjtatói magukhoz tértek, ami rövidesen be-következő, hálásan mondhatta és mondta is.

– Secundo – mondta Mazeppa.

– Secundo – mondta Lord Gall –, semmiképp sem lehet lefordítani őket gael nyelvre.

Belacqua megtapsolta.

– Ez igazán derék – mondta –, szellemes anélkül, hogy közönséges volna, szintiszta móka, ami a mai időkben nagy ritkaság. Azt mondta, egy látomásban?

Lord Gall, akit a megszokás érzéketlenné tett a hízelgésre, lassított kicsit lépései ütemén és gyöngéden megpihent az erdő egyik óriásának lábánál.

– Az én cédrusfenyőm – mondta. – Magassága: ismeretlen; értéke: felérhetetlen; kerülete: harminchárom láb.

– A kérge alatt? – mondta Belacqua.

– Persze, hogy a kurva kérge alatt – mondta Lord Gall –, mégis hol gondolta?

Lord Gall, akit kissé felborzolt, az *ad quem* itt *rub-* és nem *sud-orem* lévén, az ilyesfajta „na de uram” ostobaság megismétlése, elpöccintette magától szerszámának bízó kezét, akárha egy szúnyogot vagy cigarettája hamuját, így szabaddá vált sajátját belemélyesztette a sok göcsös odú egyikébe, amelyek a fatörzset ékítették vagy éktelenítették, egy olyan vulvata példányba, mint amilyeneket Ruskin még a legnemesb ciszalpin medalionoknál is megindítóbbnak talált, megnyomott egy gombot valamin, ami valószínűleg mélyen ülő oldaldoboz volt és Belacqua által pillanatnyilag be nem azonosítható, különös tárgyak egész arzenálja közt olyasmiket rejtett magában, mint egy nagyhordó kakasmandikó-sőr, egy nagybögő, egy teljes rend száraz váltóruha és Fräulein Dietrich fotográfiáinak egy komplett szettje, és falrengető vagitusszal túláradt.

– Kincsem – mondta egyszerűen –, egyetlenem, édes bendőm.

Gyöngéd szeretettel kiválasztott és kibiztosított egy pár bronz mászóvasat, a doboz tejet bevágta azzal a kifinomult technikával, hogy bőszen nekifarolt ülepe iker pajzsának két fesztelen pajzsdudorával, és közben haladéktalanul és az affektálás leghalványabb jele nélkül megjegyezte:

– Amondó volnék, momentán érzük be ennyivel.

– Természetesen – mondta Belacqua. – Egyszerre egy dolgot.

De hogy összehoronzogott a gondolattól, hogy mi lehet az az egy dolog!

– Zabolátlanul beszél – mondta Lord Gall. – Másszon fel a nyakamba.

Mielőtt még Belacqua annak rendje és módja szerint meghányhatta-vethette volna ezt a parancsszót, következképp sokkal azelőtt, hogy tagjai hozzáláthattak volna alávetni magukat neki, vagy ellenkezőleg, Lord Gall letépte fejről a tarbust (amely úgy volt megtervezve, hogy harmonikaszerűen össze lehessen lapítani, mint egy klakkot, és mellényzsebben vinni), ámokfutó teve módjára levette magát a földre, bőszen beleöklelt Adeodatus csukott, sőt összerétegt támasztóvillájába, keményen megragadta két bokájánál fogva, rémálomszerű nyakbaültetéssel kirántotta talpa alól a földkerekséget és se szó, se beszéd, felrontott a fára.

Szegény Belacqua, Édesanyja úgy nem vágyta első alkalommal a világon látni, ahogy ő most, a rettegéstől majd meghasadva, kívánczolt a terra firmára, valamely kellemes kerítésre, rhinális meditációra, privát palpitációra, a bűn és szolid kényelmetlenség érzetére. *Sedendo et quiescendo*, igen, ki is mondta ezt? Jöttem, ültem, mentem, vajon ez volna minden földi életbölcesség legvégső legvége, krémje, kvintesszenciája és végkicsengése, vagy mégsem? Hetes vászon vendégség, félig-meddig egészség, titkaimon sötétség. De ez, ez a defloreálás, személyének ez a semmibevétele, postliminiumának ez a megtiprása, ez tényleg tűrhetetlen volt. Azzal máris, zabolázhatatlan rohamában a pikírtságnak, elő a borotváját és neki megskalpolni Lord Gallt, az egész művelet alatt a legsúlyosb szidalmakkal illetve őt.

– Dobja el – mondta Lord Gall élesen – azonnal dobja el.

Belacqua megtartóztatta kezét.

– Vagy én dobom le – mondta Lord Gall –, igen, mint osztrigát Wormwood Aiszkhüloszára, már megbocsásson az utalásért.

A fősudárvtorla-csúcs pazarló bőkezűséggel be lett azonosítva. Lord Gall Belacquát beüritette egy párnákkal töltött üstbe, felbontott egy üveg Mumm-t, igen, tényleg felbontott egy üveg Mumm-t...

– A mellyén növő szőrökre – mondta –, bocsásson meg a hirtelenségemért, tudja, a családnevem Haemo, érti már, Haemo, ilyen baromian bővérű, látja ezt a bífzketket, biztosan

észrevette ezt a sok oldalszalonnát és bélszínt, forr az átkozott vérem és vége mindennek, szavam adom rá mint teljes bizonyossággal családunk utolsó hajtása, a lábaihoz vetem magam, akár hiszi, akár nem, néha mindenestől gyűlöletesnek látom magam, elátkozom az órát, amelyben megfogantam, hogy milyen kifakadásokkal, azt a képzeletére bízom, én –

Lord Gall bizonyára boldogan locsogta volna bele ezt a zakkant kis palávert az éjszakába, ha fel nem támad a szél, meg nem rázza a fát és meg nem rengeti a varjűfészket, amelyben üldögéltek, minek következtében ökelme majdnem megfulladt az ijedtség hirtelen kis ribizskemagjától, Belacqua legnagyobb megkönnyebbülésére, aki kezdte magát lélekben éppolyan sebzettnek érezni, mint Richilda, Albertnek, Ebersberg grófjának özvegye a maga boldogságos kicsi testében, vagyis fatálisan. Lord Gall az árbocba kapaszkodott, Belacqua parafadugóként hányódott a párnáin, a bútorok hanyatt-homlok lökdösődtek, az ablakon kirepült egy valódi Uccello. A szél elült, a zugoly reszketése alábbhagyott és Belacqua, akit felbátorított Őfelsége flottájának valami gonosztevőjeként kezénél-lábánál a háromlábú állványra vagy a járőrásra feszített elnyomójának látványa, megszólalt:

– Jelentse, mi a szándéka.

Lord Gall pironkodva kiszabadította tagjait, odasasszézott egy nyilvánvalóan titkos fiókhoz, készítet magának egy kemény kevertet barnasörből és pezsgőből, ledöccintette, kevert még egyet, lelökte, pózba csapta magát és idézett:

„A hatyú, mely haldokolva dalol,
S a halál hírhozója, a bagoly...”

kevert egy harmadikat, leöntötte a torkán, hanyatt feküdt a padlón, felhúzta a térdét és hagyta széttárva megereszkedni az önfeledtség utánozhatatlan gesztusával, kezét feje fölé összekulcsolta, krárogott, köpött, nem talált, káromkodott, elnézést kért, bőfögött, elnézést kért, gúnyosan vigyorgott és az alább következő lendületes terminusokban adta elő kutyaszorítóját:

– Tudja, ki vagyok. Birtoklom és hitbizományilag csak fiúörökösre ruházhatom át, igen, csak férfi utóörökösre, ezt az édent, Wormwoodot, a kevés földi paradicsom egyikét, amely ebben az országban tündököl. Miközben medikus tanácsadóim biztosítanak felőle, hogy az utódnemzés képességének híjával vagyok, káplánjaim kegyeskednek ezen fogyatkozást mint természetest, abszolútot, örökre szólót és matrimonium előttit elnézni. Nejem, nem kétlem, termékeny talaj, bár szállásadója a priapikus báró Extravas (Wormwood fiúgyermekem hiányában jog szerinti várományosa és emberbőrbe bújt ellen) alkóvjában beszerzett spirochaeta pallidának.

Lord Gall elhallgatott, felült, kotorászott nagy, folt hátán folt órazsebében, előhúzott egy gyászjelentő-borítékot teli hamvakkal és ebből nagyobb mennyiséget a koponyájára hintett. Belacqua az együttérzéstől megtévelyedve üstjében vagy kosarában gyászrivalgással henteregve úgy érezte, reá hárul a feladat, hogy megkockáztasson egy vigasztaló szót:

– Törölje – kiáltotta – az előrkítési korlátozást, zárja ki őt, és ne törődjön a költségekkel.

Lord Gall a magasba lökte karját, feltartotta és két kezét hol öklöbe szorította, hol szétnyitotta, majd nyilván gyász-sújtotta feszítőízmai iránti tisztelete jeléül indított egy heves kétöklös támadást a mellkasa ellen, laposra verte magát és azt mondta, jobban mondva sikoltotta:

– És alázatos hajbókolás a gazembernek, aki megfertezte a szerelmemet?

Ajakin habot vetett.

– Adeodatus – mondta –, mi a sine qua nonja minden mocskos utódlásfelszabadításnak, mondja meg nekem.

Belacqua sarokba lett szorítva.

– Elszámolok tízig – mondta Lord Gall –, aztán lövök. Egy, kettő –

Belacqua feltette a gondolkodó kalapját.

– Négy – mondta Lord Gall –, öt –

– Hat, vagy több gazember – mondta Belacqua – hivatalos képvisellete.

– Hét, nyolc – mondta Lord Gall –, kilenc –

– Vagy talán inkább azt kellene mondanom – mondta Belacqua –, a protektor rákacsintása a dologra.

– Nagyon jó – mondta Lord Doyle –, és ki itt a protektor? Gyerünk, válaszoljon.
– Bátor Abore – mondta Belacqua –, azt hiszem, így mondta.
– Helytelen – mondta Lord Gall. – Hajoljon előre.
– Partepost – hezitált Belacqua.
– Hajoljon előre – bömbölte Lord Gall. – Tartsa ki azt a szűk kicsi ülepét, de rögvést.
– Könnyörüljön rajtam – kiáltotta Belacqua –, megvan.
– Nem, nincs meg – mennydörögte Lord Gall. – Nagyon jól tudja, hogy nincs.
– Extravas – mondta Belacqua. – Örökösen tépi a haját: de minek?
– Tépem a hajamat? – gúnyolódott Lord Gall. – Tépem a hajamat?! Hiszen maga a *pufa sachailam* is – kezét orcáin végighúzva felfedezte impubeszcenciáját–az állapotomról árulkodik. – Visszahelyezte kezét. – Például sosem tudtam, milyen az, ha az embernek haj van a fején. Egész életemben, mióta csak – átkom az órára! – megvonták tőlem az emlőt, olyan kopasz voltam, mint egy vízityúk.

Belacqua felállt kosarában.

– Ideje indulnom – mondta.

Lord Gall a legcsekélyebb figyelemre sem méltatta, a legcsekélyebbre sem.

– Remek – mondta –, hát el tudja egy pillanatra is képzelni, hogy báró Extravas, az a frascatoriánus áspiskígyó szó nélkül végignézze, hogy keresztezik a számításait, vagy hogy én, Haemo Gall, aki a főnemesség előtt nyitva álló sportversenyek mindegyikében pontelőnnel indultam, odáig alacsonyodnék, hogy egy ilyen nyavalyahozó előtt csúszszak-másszak? Pfuuj!

Belacqua kiszökken a kosárból vagy üstből és bokszállásba helyezkedett, halálmegvevő kiskakas, az aspermiás kolosszussal szemben, aki legutolsó kitörésének konklúziója végeztével felült s arcát combjaiba bugyolálta. Ez az én pozícióm, gondolta Belacqua, hogy merészeli. Lord Gall kileskelődött.

– Mi van megint? – mondta.

– Álljon fel – mondta Belacqua –, ne legyen ilyen anyámasszony katonája, nyelje le a békát.

Lord Gall talpra tántorgott és zebrai sebességgel a további itóka ragyogó ötletén kezdett munkálkodni.

– Hagyja abba! – kiáltotta Belacqua. – Ne hagyja magát félrevezetni. A bor csúfoló.

– Csak egy kis itókat lefekvés előtt – kérlete Lord Gall –, azután megszűnök.

– Halál neme? Mit felelt erre az egyszeri ír rendőr? – kérte számon Belacqua.

– Debizaz! – válaszolta Lord Gall egészen helyesen.

– Helyes – mondta Belacqua. – A tanácsomat kéri. Hát fogja.

– Fogja rövidre – mondta Lord Gall –, érthetőre, édesre és egyszerűre, könnyörögve kérem.

– Ahogy én látom – mondta Belacqua –, a helyzet világos.

– Ha nem is épp virágos – mondta Lord Gall. – De ne hagyja magát félbeszakítani.

– Egy: élet elpottyantásáról itt nem lehet szó. Kettő: nem állhat az örökösödési korlátozás útjába. Három: Wormwood rászáll a báróra.

– Tényleg máris mennie kell? – mondta Lord Gall.

– Mielőtt elmennék... – mondta Belacqua.

– Már megbocsásson – mondta Lord Gall –, intézkedett esetleg azügyben, hogy megtartassék a lefelé úton?

– Mielőtt elhagynám – mondta Belacqua –, egyetlen szót hadd mondjak még. Ezt az ígát, amely az Ön jussa, hordozza könnyedén, ne sírdogáljon és ne virrasszon, mint a nyíl verte vad. Űzze a multságait, művelje Wormwoodot gondos gazdaként és a helyi malpraxis szellemében, becsülje meg Lady Gallt, szolgálja Istent, tisztelje földi megbízottait, feküdjön korán és keljen korán, embert ne féljen, imádkozzék a báróért, imádkozzék érettem jámbor imádságokkal, érettem, ha szíveskedne, gyakrabban is, fejeket fel, ragaszkodjon a multságaihoz, olyan nevet hagyjon az utókorra –

– Milyen nevet? – hurrogtá le Lord Gall. – Milyen nevet? Bekrepáltbricsesz?

Így dúlt a csata, előbb egyikük került fölénybe, aztán a másik szerzett előnyt. Mindeközben a délután sem henyélt, hanem végére járt már, Belacqua is szomjazott quinquinájára. Mondta már, hogy indulni fog és őszintén alig várta, hogy kitehesse onnan a lábát, megszire szállhasson Lord Gall tragikus és nyomasztó jelenlétéből. Sajnos a quomodo még ki-

ötlésre várt. Imádkozott egy Moby Dick méretű csodáért, de oly kis meggyőződéssel, hogy nem hallgattatott meg.

– Bekrepáltbricsesz! – mondta Lord Gall. – Ilyen névvel szellemet lehet űzni.

– Fordítsuk komolyra a szót – mondta Belacqua. – Ezzel csak oda lyukadunk ki, amit jó mesterem úgy nevezett, az előmozdulás teljes hiánya.

– Ne kezdjen régi történetekbe – mondta Lord Gall. – Térjen a tárgyra.

– Mindannyiunknak megvannak a magunk kis sorscsapásai – mondta Belacqua –, mindnyájunkat sorra kerítenek előbb vagy utóbb, ha nem ma, akkor holnap vagy holnapután, ez fatális. Mégis az a benyomásom, hogy Ön a saját esetét úgy prezentálja, mintha unikális volna.

– Térjen a tárgyra – mondta Lord Gall.

– Nézzen rám – mondta Belacqua. – Ama kegyetlen szabály értelmében, miszerint a kép együtt jár az árnyékkal, én meg lettem fosztva attól, hogy belenézhessenek a saját szemembe. Én, Belacqua Shuah, a bölcsészettudományok magisztere, aki életemet egy palack és egy tükör közt töltöttem, többé nem csodálhatom meg arcom elejét. Mégsem foglalom ezt dalba. Beletörődöm. Amit nem lehet –

– Hagyja abba! – kiáltotta Lord Gall. – Hagyja abba! Hagyja abba!

– A régi keletű viszketegség – mondta Belacqua –, hogy egy tükör elé álljak és amikor ott állok, letöröljem róla az arcomat, öt perc alatt többet árt, mint a visszatérés összes kínja és keserve egy hét alatt.

– Mégsem foglalja dalba – mondta Lord Gall.

– Nem is – mondta Belacqua –, megvetendőnek tartanám.

– A tárgyra – mondta Lord Gall –, a tárgyra.

– Nem elég megtartóztatni magunkat... – mondta Belacqua.

– Hát, nyilván nem – mondta Lord Gall –, azt meghiszem.

– Tartani is kell magunkat – mondta Belacqua –, akarom mondani, a csapásokat ki kell nevetni a világból.

– Keresztényi – mondta Lord Gall leírhatatlan gorombasággal – kurva tudomány.

– Épp ellenkezőleg – mondta Belacqua –, ezek voltak az önfenntartó gondolkodás első lépései a nyugati világban –

– Van egy árnyalatnyi hajlama a téma agyoncséplésére – mondta Lord Gall –, de ettől eltekintve azt kell mondanom, disztíngáltan fejezi ki a gondolatait.

– A gondolataimat! – kiáltott fel Belacqua. – De igazán, uram, megfeledekzik arról, hogy én egy háború utáni degenerált vagyok. Nekünk is megvannak a magunk hibái, de a gondolatok nem tartoznak közéjük.

– Hát – mondta Lord Gall –, akár a magáéi, akár máséi, folytassa.

– Az emberek felállították –

– Mit? – kérdezte Lord Gall. – Mit állítottak fel?

– Hát a létrát – mondta Belacqua –, felállították Magna Graecia minden tartományában, felemelkedtek a fokain a semlegesség csúcsaira, ahol kényelmes pozícióra letek és felhúzták –

Lord Gall tényleg nagyon nehézfejű volt. A legegyszerűbb okfejtést sem tudta követni.

– Mit? – kérdezte. – Mit húztak fel?

– Hát a létrát, természetesen – mondta Belacqua –, felhúzták maguk után.

– Francba az egészet – mondta Lord Gall –, hát rajta ülnek, akkor hogy tudják felhúzni?

– Hát éppen ez az – mondta Belacqua. – Mi már elvesztettük ezt a képességet.

– Ezt aztán – mondta Lord Gall – meghiszem.

– Igen – mondta Belacqua –, mióta csak Szókratész, az első nagy ősz suhanc az egész világ által csodált finom iróniával a fák előtt felemelte abollájának lecsüngő végét.

Lord Gall elmélázott ezeken a különös dolgokon.

– Nézzen rám – mondta Belacqua. – Hát csökönyös vagyok én? Kérdem én.

– A maga aprócska módján – mondta Lord Gall – nem zárnám ki.

– Hát – mondta Belacqua – furcsa világ ez. És most tényleg mennem kell.

Lord Gall kibámult az ablakon.

– Ugorjon csak ki – mondta –, rám ne várjon.

Ezek a kegyetlen szavak nem hagytak más alternatívát Belacquának, mint hogy nagy fekedéssel nekirohanjon a sásfészek, szerencsére bélelt, falainak. Amikor már teljesen ki-merült, egyetlen pillanattal sem korább, megszólalt:

– Ugyan, uram, nem vagyunk gyerekek. Legyen olyan jó és tegyen le a földre. Ez egyszerű oktondiság, az olvasóim kifognak a türelmükből.

– Várják egy kicsinyég – mondta Lord Gall.

– De hiszen mondtam magának, honnomba kelletic tirmem - nyivákolta Belacqua –, a nap nyugotnac fzall.

– Lépjén közelebb – mondta Lord Gall.

Belacqua, aki mostanra egészen zöldre váltott, zöldebbre, mint Kirké méze, nem sokáig kérte magát és kezességének jutalma az lett, hogy azonmód karjára emelte vendéglátója vagy börtönőre, aki az ablakpárkányról lefújta egy vályú aszphodéloszt, és a helyébe őt ültette. Szegény Belacqua. Édesanyja úgy nem vágyta... Lord Gall megragadta a nadrágja grabancánál fogva.

– An ego jam sedeo? – mondta Belacqua. A latin cafatjai, amelyeket az iskolában ostorral belénkverték, utóéletünkben mindig hasznunkra válnak.

– Hagyja most ezt – mondta Lord Gall. – Mit lát?

– Gyapjas eget – mondta Belacqua –, mely oly szép, mint kisfiú koromban.

– És még mit?

– Megnyesett fák szigetcsoportjait tisztások ékköveivel kiverve.

– Mellőzze a manírt – mondta Lord Gall. – Még mit?

– A messi távolban egy várkastélyt és egy fiatal teremtést, igen, határozottan kijelentem, egy igen bájos fiatal teremtést, aki a vizesárokban csónakázik.

– Beletrafált – mondta Lord Gall. – Az én pihenésemnek édes pillére, zabkásaevő napjaimnak negédes társa, meg kellene őt ismernie.

Ez a lehetőség úgy megigézte őlordságát, hogy sokáig nem tudta folytatni mondandóját. Belacqua tudatában volt, hogy a háta mögött egy száj hol eltátja magát, hol becsukódik (Lord Gall próbálván folytatni, de sikertelenül) és aztán, ahogy az extázis anginája szerte-foszlott, az összetorlódott hang belelövellt a fülkagylójába.

– Nem gondolja, hogy meg kellene?

– Deh'nem – mondta Belacqua –, örömmel.

– Tudja, mire gondolok? – mondta Lord Gall.

– Azt hiszem, kitaláltam, mire céloz – mondta Belacqua.

– Rendes magától – mondta Lord Gall –, tudtam, hogy kitalálja. Vieux jeu az egész. Akkor hát mi más lát még ezenkívül?

– Sok-sok mérföldnyi élénkkék füvet – mondta Belacqua.

– A pezsgőföldem – mondta Lord Gall –, szépen fejezte ki magát.

– Deszkának való fák nagy bőségét – mondta Belacqua –, rőzsét túlradó mennyiségben, és tavak diadébját.

– Mellőzze a manírt – kiáltotta Lord Gall –, hányszor mondjam még?

Lassacskán egy libasor férfi, nő és gyerek vonult át egy tisztáson. Lord Gall készségesen lekötölte Belacquát egy teleszkóppal és azt mondta:

– Rózsaszín lencse, saját találmány.

Babákkal felgírlandozva, a Smeraldina; egy cinikus, rángógörcsökben; egy beékelődő coisidte, amely úgy sistergett keresztül a jövőn, mint sajtvágo a Stiltonon; egy náci, fején szorítópánttal; egy szörnnyeteg, megjelenésére szakasztott olyan, mint az emberiség; Dáib és Seanacán, négy láb három harisnyában és fél gatyapőcben; egy nagyméretű Drumm babakocsi, üresen; a kecskebak, amint bizalmasan közli vegyi elváltozásait Madam Fricával és a hölgynek a vallomás olyan gyönyörűséget okoz, amit csak néhány nap múlva múl felül a multság, amit egy szkunksz tisztületére rendez; egy kis pólyásbaba, egymagában. Így mendegéltek ők, és így mentek el mind.

– Nos – mondta Lord Gall, miután nagyjából mindketten végeztek orruk fújásával és könnyeik felitatásával, vagy inkább fordítva –, mit gondol a mi jó öreg Wormwoodunkról? Állatvilágáról és vegetációjáról? Örömet lelte a kevésben, amit látott?

– Rendkívül – mondta Belacqua –, annyira, hogy el sem tudom mondani. A babakocsit mélységesen megindítóknak találtam.

– Kiemelkedően utile dulci – mondta Lord Gall –, minden alkalommal rá adom a voksomat. Amikor a fiúcserkészek elfáradnak, lehevernek és megvárják, míg megjelenik. Nyilván észrevette az orrán a jégtörőt.

Lehullt az este, mint egy fedő.

– Elképesztő! – kiáltott Belacqua.

Lord Gall leemelte az ablakpárkányról, visszahengerítette a párnái közé, becsukta az ablakot, gyújtott egy gyertyát, odalépett, leült a kosár szélére és meglepő józansággal szólott:

– Nagyon sok gondot okozott nekem. Gondoljon csak bele: leveszem a kerítéséről, nagy sebességgel és nem kevés nehézség árán végigvonszoló a legszebb vidéki tájak egyikén, mondok magának egyet, amit nem tudott, hagyom, hogy bekukucskáljon a kincstáramba, felrepülök magával a fészembe, megkínálom Mumm-mel, elviselem a mocskos burzsoá viselkedését, bizalmamba avatom, megpróbálok áttörni minden sorompót, ami egy mástól elválaszt...

Belacqua a gyertyánál meggyújtott egy szivart, de jótevőjét nem kínálta meg.

– Valóban nagyon gondos és figyelmes volt – mondta –, jól tudom. Nem gondolja, hogy itt fent kissé áporodott a levegő?

– És ez minden köszönet- mondta Lord Gall –, a szellőzőberendezésem bírálata, ami a saját szabadalmam, egyedül az enyém! Ó, Adeodatus!

– Nem akartam udvariatlannak tűnni – mondta Belacqua.

– Mit gondol, miért tettem meg ennyi erőfeszítést? – mondta Lord Gall. – Eszébe jut legalább egy jó ok?

– Sosem akartam bármiféle indokokban vájkálni – mondta Belacqua –, szemtelenségnek gondolnám. És az olyasmi, amivel majdnem sikerült végeznem egyszer s mindenkorra.

Így zajlott a párbaj, hol hevesebben, hol lanyhábban, mind a két fél derekasan megfizetett ellenfelének. De nem abszurd-e vajon, hogy két értelmes férfi valamilyen, pusztán szeszély-szülte kölcsönös egymástól-függés nevében (ellentétben azzal, ami összeköti a leprechaunt, mondjuk, a buborékkal, vagy Dáib-t Seanacán-nal) kitarson egy olyan viszály mellett, amelynek, hogy úgy mondjuk, rég lerágták már a csontját, éppúgy, ahogy sorunk menetdíja, mely a legjobb barátokból csinál ellenségeket, a kalauz számára sosem válik valósággá? Megtörténhet persze, hogy mi vagyunk igazságtalanok és az a bizonyos csont még megvan és nagyon is lerágható. Ezt csak az idő (amikor, és ha, ráfanyalodik) döntheti el.

– Hol mozdítjuk testünk tagjait, hol nem; hol elosztunk, megszorunk, összezsugorítunk, felnagyítunk, elrendezünk, felbolydítunk, vagy bármilyen más módon gondolkodással képeket alkotunk az elmében, hol nem – olyan misztériumok ezek, amelyekbe nem óhajtok belekukucskálni. Sem Mária, sem Márta nem tudnak kicselezni az illő tiszteletadásból, ahogy nem rám tartozik az sem, hogy Kant miért nem volt tehén. Végül pedig, uram, nem tehetek mást, mint ismételten köszönetet mondani Önnek, megkérni, hogy tegyen vissza oda, ahol rámtalált, vagy ha ez esetleg nem volna alkalmas, az arrafelé tartó helyes útra, és maradok mindvégig az Ön humiliscumdebilis.

Belacquánál, úgy tűnik, a halál sem hozott javulást. Vagy mégis jelét adná a javulásnak? Igen és nem.

– Nem annak a kérdése ez – mondta Lord Gall –, hogy mit tudunk, vagy mit nem tudunk csinálni. Ez olyan kérdés, ami később kétségtelenül felmerül még. Pillanatnyilag bőven elég lesz, ha azt teszi, amit mondok. Készüljön fel az instrukciókra.

Belacqua félretette szivarját és feladusztálta magát az üstben.

– Megemlíthetném – mondta Lord Gall –, hogy szándékaim közt szerepelt, míg feleségének legutóbbi áradata el nem mosta, hogy több mint nagylelkű ajánlatot tegyek a szolgálataiért.

– Már nem vagyok eladó – mondta Belacqua –, lévén immár romolhatatlan, nem beszélve arról, hogy sebezhetetlen is, változékonyságom mezsgyéje pedig a lehető legszűkebb.

– Tökéletes – mondta Lord Gall –, mivel ma éjjel az egész föld szokása szerint bémegyem hölgyemhez, aki ebben nem fog kivétnevalót találni, efelől szemernyi kétségem sincs, és nevezi majd az ő nevét Haemónak.

– Ó –mondta Belacqua –, maga fertő pocsolója! Hát apává tenne engem? Szégyenítő köpés a dicsőségére!

Lord Gall, akinek a megmozdulásait egyik pillanatról a másikra sem lehet előrejelezni, éktelenül hadonászni kezdett bunkósvégű mutatójával, és majdhogynem pidginre váltott:

– Maga (döfés) tenni enn-gem (döfés) apává.

– És Lady Gall? – mondta Belacqua, aki szerény ember lévén úgy gondolta, minden hölgyet megillet a jog, hogy maga válassza ki sekrestyéjének karbantartóját.

– A kis Mollt csak hagyja rám – mondta Lord Gall –, bízva rám az órarendet.

– És ha visszautasítanám az ajánlatát – mondta Belacqua –, ami, ezt Önnek is be kell látnia, nagyon is hús-vér emberi lenne a részletek után, amelyeket megosztott velem?

– Akkor – mondta Lord Gall nagyon olümposzian (de talán az olimpikon jobb szó lenne) –, akkor sosem beszélek többé magával, sutba dobom minden mulatságomat, ivásnak adom a fejem és úgy halok meg, mint egy patkány, végrendelet nélkül.

– Az ágyneműjét rágva – mondta Belacqua –, mi?

Lord Gall duzzogott.

– A jó ég áldja meg – mondta Belacqua –, ne essen kétségbe. Éhes kutyának mocskos puding is jó.

Lord Gall ábrázata jelentősen felderült.

– Én is így tapasztaltam – mondta. – Igazán szépen fejezte ki magát, el kell ismernem.

– Hát bosszankodjunk-é – mondta Belacqua –, hogy a mi életünk hossza, akár a légyé? Vagy a kakasé? Vagy talán több Isten van-é az elefántban, mint az osztrigában?

– Pontosan ugyanakkora mennyiség – mondta Lord Gall –, azt mondtam volna.

– Pontosan ugyanaz a kvóta – mondta Belacqua. – Akkor hát mirefel az aggodalom?

Ezen a ponton egy emberként dalra fakadtak, elénekelték, hogy *Oh les femmes et les framboises*, mert mindketten úgy érezték, hogy egyszerűen muszáj, a nem-térbeli istenség nagyobb dicsőségére.

– Szépen énekel –zihálta Belacqua. – Istenemre, úgy megcsipteti a hangokat, mint egy lepkegyűjtő.

– Mondja inkább, hogy mint egy láthatatlan varrónő – mondta Lord Gall (nagyon szárnalmas hasonlattal, melleleg). – Mit iszik?

– Pernod-t – mondta Belacqua –, most, hogy Párizsban vagyunk, Père, Fils et Saint Esprit.

– A Pernod-ból kifogytam – mondta Lord Gall –, de a Fernet Branca egészen rendben van.

– Kipróbálok egy fél pintet belőle – mondta Belacqua. – Tölse tele.

Amikor iszogattak már Extravas pusztulására (Belacqua: „Vajon az Úr miért nem reá nyomta ezt?” Lord Gall: „Kérdezzen könnyebbet.”) és a boldog utánpótlásra (Mindketten: „Ach Kinder !”), amely születend sokféle megpróbáltatásukból (Lord Gall: „Biztos bene, hogy ez nem lesz túl sok magának? Nem enne mégis néhány osztrigát?” Belacqua: „Köszönöm, nem. Kissé túlzottan is lédúsnak találok őket.”), és majdnem azelőtt, hogy az italnak ideje lett volna eldönteni, fölfelé vagy lefelé vagy-e az irányt, Lord Gall átszakította a gátat, a következőképp:

– Az istenit, rohadtul elegendem van ebből a végeérhetetlen társalgásból –, ugrott, kiglancolta és kidíszítette a sásfészket, karjába kapta Belacquát, felnyitott a padlón egy csapóajtót, áthatolt rajta, bámulatos combjaival fogást ejtett a törzsön, testét engedte hátrahanyatlani párhuzamosan azzal, amit Belacqua nem tudott másképp elképzelni, mint az éghatár, és fűtörészve földnek tartott az ágak kataklazmájában és a holdfényben úszó őszi színek pandemóniumában. Amikor leért, kinyitotta szekrényét és kivett egy bádogdobozt.

– Vazelin – mondta –, omnia vincit.

Nagy elánnal magára fröcskölte.

– Egy kis unkció – mondta – az exanthematára, és kicsattanok az egészségtől

Belacquának visszatért az eszmélete.

– Egészséges szeldöntötte fákat – hallotta Lord Gall-nak a véghezvitt pusztításhoz intézett távoli, elhaló kiáltásait – ha látok, sír a lelkem, és a várományosé bizonyára nemkülönben.

Lord Gall-nak a várományos járt az eszében.

Belacqua kiköpött. Úgy tűnt, homályosan ki tudja venni, ahogy a fakéreg feltátja szá-

ját és felfed egy nagyszabású kalitkát, amelynek mélyéről, ahol eddig lappangott, minden váratlan dolog közül nem más, mint egy betyár strucc jött elő Lord Gall hívására.

– Ismerje meg Strausst – mondta Lord Gall. – Ő mindig habozás nélkül valcerozik előre az életben. Hoppsszasza.

Amennyiben ez a buzdítás érvényes volt Straussra, aki épp azon volt, hogy a homokba dugja a fejét, hát kétszeresen is érvényes volt Belacqua-ra, hiszen úgy feküdt ott, mint a holt. Mindenesetre ők ketten készségesen azonnal érintkezésbe kerültek egymással, az ember, vagy inkább kísértet támasztóvillája és combjai a madár felbecsülhetetlen tollboájával, akinek aligha kevesebet érő tomporán Lord Gall helyezkedett el abban a szerencsés helyzetben, hogy lábával a földön fékezhetette röptüket, ha netán túl nyaktörőn belelendülne. Strauss megrogyott, és valami olyasmit mormogott, ami határozottan úgy hangzott: „Zistenit!”

– Csendet! – kiáltotta Lord Gall. – Csend legyen! Előre!

– Mielőtt elindulnánk – mondta Belacqua –, csak egy dolgot.

Lord Gall a földet kapálta.

– Ahhoz képest, hogy nem szereti beleütni az orrát a misztériumokba – mondta –, nagy vállalkozókedvről tesz tanúságot.

Micsoda szónoklat! Nahát, Lord Gall!

– Lady Gall – kezdte Belacqua.

– Hívja csak Mollnak – mondta Lord Gall.

– Vajon ő – dadoga Belacqua –, ő... egyáltalán...

– A kurva mindenit, IGEN – bömbölte Lord Gall. – A vállalkozásunk egész sikere azon áll, hogy ő igen.

– Elémbe vág – mondta Belacqua –, várja meg a kérdést.

Lord Gall előredőlt és meglágyította hátszállata szívét.

– Strauss – mondta –, arra kell kérjelek, hogy várjál. Valami keseríti nyakad terhét.

– Úszna-e, vagy elsüllyedne Diana kútjában? – mondta Belacqua. – Igen vagy nem?

– Elsüllyedne – mondta Lord Gall.

– Ó – mondta Belacqua –, ki se tudom mondani, mennyire örülök.

– Gondolom – mondta Lord Gall –, elsüllyedne. Várja meg a választ. Előre!

Kevesebb idő alatt, mint amennyi annak az eldöntéséhez szükség, hogyan lehet legjobban cseppfolyós formába önteni ezt az unalmas epizódot, megérkeztek a várkastélyhoz, szegény Strauss nagyon elcsigázva és csőrét lógatva. Lord Gall mindenről intézkedett, Belacquának csak annyi dolga maradt, hogy bemenjen. Moll, mint kiderült, az elképzelhető legmocskosabb prototípusa volt egy sületlen puellának, arca, mint egy elfenekelt ülep metszete, szimpla dupla szalonna, kuncogás, klitoridális dúdollar, szemölcs és káros cacoethes az összes, hozzá intézett ajánlat, vagy legalábbis az ezekből számára kevésbé obskúrus passzusok (ráadásul jó néhány obskúrus) felölésére, mindez nagy és lelkes meggyőződéssel.⁴ Akárhogy is legyen, Belacqua bémene, valamiféle vad előzékenységgel eleget tőn, és aztán, még mielőtt a hölgy teljesen kimerítette volna az érettségi ta-tamm-tételét az ezmárdöfi, egyszerűen lehengerlő, pompás figyelmességeiből, máris egy másik fegyverszünet Léthéje borult rá, egyetlen pillanat alatt visszahelyezettett a kikezdetlenség kerítésfalára, és onnan késedelem nélkül bázisára, az uterotáphba.

Úgy tűnik, ezzel körülbelül a végéhez érkezett a harmadik személy javára tett és csak fiúágon örökíthető végrendelet impotens örökösének kalandja, hacsak az olvasót nem csiklandozza, ahogy a Bárót nagyon is, hogy megtudja, Moll Gall kivágta az adu ászt és lebe-tegedett a legvadabb lelkesedés jelenetei közepette, és hogy kerek idő betelével egy élet lett pottyantva. Lord Gall épp a földszinten tartózkodott, golfabdáit számlálta. Libasorban bejöttek medikus tanácsadói. Drámai pillanat volt.

– Lordságodnak örömmel jelentjük – mondta a szószóló –, lényegében véve leány.

Így megy ez ezen a földön.

4 Például: Lady Gall: Tíriríri-rárárárá-tíriríra-tírárárá —

Belacqua: Éjjel három óra van.

Lady Gall (hevesen): Pláne! Okvetlenül! Hisz ez remek! Tíriríri-rárárárá stb.

Hogy tehát újra folytassuk, többé-kevésbé mint lásd feljebb, 7. oldal, 2. bekezdés, Belacqua szabad hullaként, végre a teljes megszűnés küszöbén üldögélt saját sírkövén, sarkával idegesen dobova a R.I.P.-n. Ugyanis a hold ragyogása, a tenger álombéli forgolódása és sóhajtozása, a háttérben pedig a hegyek attikai vigíliája okán nehezen tudta gondolkodás nélkül eldönteni, vajon a jelenet abból a fajtából való-e, amit romantikusnak neveznek, vagy méltányosabb lenne talán klasszikusnak titulálni. Mindkét alkotóelem jelen volt, ez nem vitás. A legméltányosabb diagnózis talán klassziko-romantikus volna. Egy klassziko-romantikus jelenet.

Személy szerint nyugodtnak és szomorkásnak érezte magát. Egy klassziko-romantikus hullá. Ennek szellemében idézte fel a rózsának a rózsához intézett szavait: „Egyetlen kerész sem halt meg rózsamlékezet óta.”

Énekelt egy kis dalt, nem tudta megállni, ennyi volt az egész, de mi sem tartóztathatjuk meg magunkat attól, hogy lejegyezzük, bármilyen rosszul illjék is ehhez a mélységesen eszélyes történethez.

*Ich liebe Dich, Titine,
Ich muss Dich ewig lieben,
Denn Du bist die Rosine
In meines Lebens Kuchen.*

A tengeren meglátta a lelkek tengeralattjáróját, amint felemelkedik, kivet – nem, bevon – egy hálót. Megszámolta a halakat, amelyeket a parancsnoki toronyra tekeredett Alba, tetőtől talpig a régi flamingóban, megszigonyozott és egyenként felhúzott. Százötvenhárom szivárványszínű hal, az apostolok és a Szentháromság négyzeteinek összege, verdesett és tajtékzott a szigonyon. Lehunyta szemét egy vízió szándékával, de mihelyt megtette, olyan kivetettnek érezte magát, hogy gyorsan újra kinyitotta. A bárka eltűnt.

Ennek a jelenésnek az értelmét sehogy sem tudta megfejteni, sem ő, sem senki más.

Macskák jöttek és leültek. Toleranciával koszorúzott arcukba fújta utolsó szivarjának füstjét azt remélve, hogy így továbbállásra bírhatja őket. De ők továbbra is jöttek és leültek és végül minden oldalról körülvették. Feltételezte, hogy mindaddig, amíg ott ül a helyén, rendben van. De valószínűleg jaj lenne, ha megpróbálna elosonni.

A műsor következő száma, mint kiderült, nem volt más, mint régi barátunk, a temetőőr, akit a *Törköly*-ben nem fáradtunk megnevezni, most viszont meg kell tennünk. Doyle volt a neve.

Belacqua örült, hogy látja.

– Öreg barátom, Mick – mondta.

Ez a Doyle pucér volt, leszámítva a sérvkötőjét és a csizmáját, amely villogott a holdfényben és ropogott. Éjfekete tűzmaajuskulákkal tetoválva, lángoló övként pociján a következő szavakat viselte: Stultum Propter Christum. Egy szennykosarat, egy sötét lámpást, egy csákányt, egy lapátot, egy ásót és egy ételhordót cipelt. Váll-könyék-tenyér-szemöldök mindenhájjal, amit igazán gyönyörűség volt nézni, mosta a mondhatni kezét mindentől a rakománytól, amely következésképp a földre robajlott szilaj tombolással, vagy talán jobban mondva vonaglással, szertesét bukácsolt és mozdulatlanul kinyúlt. A macskák felszívódtak.

– Mick nem ismeri fel Belt – mondta Belacqua –, milyen kár.

Doyle elment és visszajött, kiválogatta szerszámaikat, magasba emelte a csákányt és anynyit jegyzett meg csupán erős dublini akcentussal, ami édes a fülnek:

– Nehogy már azt higgye, hogy széllelbélelt kitaláció létére rám hozza a frászt, 'sze töltekeztem szíverősítővel.

Azzal lesújtott a csákány a megszentelt halomra, akár a mesebeli cölöpverő kos, ritkán sújt le így emberfia, megingott a sírkő, Belacqua utolsó nyughelye a szemébe spriccelt.

– Óvatosan azzal a szerszámmal – mondta Belacqua –, mi ez az egész hajcihő?

– Ez a hajcihő – mondta Doyle, miközben alávaló munkáját egy minta-gépmuzsik energiájával, hozzáértésével és gyorsaságával végezte – egyetlen szóval ennyi: csórni.

– Hülye – mondta Belacqua.

– És harácsolni – mondta Doyle.

– Hülye – mondta Belacqua –, én vagyok a test.

Doyle eldobta a csákányt és kézbe vette az ásót.

– Van a természetes test – mondta –, és van a spirituális test.

Letette az ásót, elment és visszajött, megfogta a lapátot.

– Hozd ide a te lapátodat – mondta Belacqua.

De Doyle-nak láthatólag nem állt szándékában, hogy engedje magát meggyőzni, mert folytatta munkáját eltökélten és morózan. Jó munkaező volt, máris kisebb üreg dicsérte a keze nyomát. Letette a lapátot és visszatért a csákányhoz. Belacqua a szemébe köpött és megkérdezte:

– Hát ez is kitaláció?

Ez valóban a beavatkozás megbocsáthatatlan esete volt, Doyle mégis úgy viselte, mint a *Leléptem* csavargója a Kerry blue szuka gorombaságát, vagyis minden látható ressentiment nélkül, fűgén forgatva szerszámát, egy bárgyú, édes tökfey valami Krisztusért.

– Fogadok veled hatban a négyhez – mondta Belacqua –, hogy nem találsz semmit.

Doyle letette a csákányt, elment és visszajött, tétován álldogált a szennykosár, lapát, ásó és ételhordó közepette, tehetetlen tömeg a delírium pentakleumában.

– Kettőben az egyhez – mondta Belacqua –, ötben a kettőhöz, fogadok ötben a kettőhöz.

Doyle letottyant az ásóért, rájött a tévedésére, megpróbálta a lapáttal visszaszerezni, hiába, a szennykosárral, túl későn, a kár már megtéetett, állt tehetetlenül és gyámoltalanul, az összeroppanás szélén.

– Hallgass meg – könyörgött Belacqua.

Doyle megvadult pillantása ráesett az ételhordóra, rávetette magát, felfalta egy csirke szárnyát, felbontott egy üveg nem sört, hanem egyenesen snapszot.

– Ó, Mick, hallgass meg!

Doyle, akit teljesen lelombozott a munkájában adódott zökkenő, és aki máris sajnálta a csirkeshárnyat és fájdalmasan tudatában volt, hogy a snapsz nem a megfelelő irányba indult, a lapos témák lassú kapaszkodója katéterként az agyában (néhányan úgy vélték, Doyle örült), rájött, hogy már semmit sem nyerhet azzal, ha figyelmét visszatartja. Szívélyesen ennyit mondott hát:

– Ezek az ametiszt üvegek, nagy tévedés. Nem adnak elég esélyt az itálnak.

– Ezen a világon – mondta Belacqua –, amely, mint tudod, csupa kísértés és üzleti út, számos nejem és hódoló dacára megvalósítottam, hogy időm nagyobbik részét az illemhelyen töltsöm, pszichém ultraibolya szorongásainak tekercsébe göngyölve, és olyan mélységbe-ásásokat vetítettem ki, amelyeknek az ármányait nem volna szabad midaddig napvilágra hozni, amíg egy unoka természetes szörnyszülőttje végképp el nem felejtett engem és kihagyásaim bagatell vétkeit.

Doyle pontosan ismerte a dolgoknak ezt a fajtáját, a pórázon tartott tunyaság érzetét, a visszafojtott restséget. Úgy tűnt, mindez sajnos túlságosan is összevág az ő ténykedéseivel.

– Nagyon is jól tudom – mondta. – Rátérhet a következő szekcióra.

Jeges szél kelt fel, a hajnal hírnöke. Látván, hogy vált Doyle kicsidenként színt és kívül el, Belacqua kegyesen elhatározta, hogy rövidebbre fogja.

– Ahogy az ámbra vonzza a pelyvát – mondta –, úgy vonzza az én pszichém is —

– Ha volna olyan kedves – mondta Doyle –, hogy az „elmém” szót vegye igénybe, mivel a psziché szó elsősorban az *Irish Statesman*-t juttatja eszembe meg egy lányt, aki ismert egykor. – Hangja darabokra hullott. – Nagyon régen – zokogta.

– Örömet – mondta Belacqua – ...vonzza a pelyvát, úgy vonzza az én elmém az észet megállító összes dilemmát. Egészen addig, amíg anesztéziám általánossá válásával hazaszólítottam, hogy Mr Quin szerencsés terminusával éljek, akit ismer talán, végül. Hosszú végső hazámba hosszan várt végül. Azóta a disznóól, megbocsáss a szóért, melyről gyermeket fejjel azt hittem, többé nem láthat engem, oly sokat vett igénybe az időből, hogy néha már azon gondolkozom, vajon a halál nem a modern idők legnagyobb svindlije-e.

Doyle nem teketóriázott, rögvést poént fabrikált, meglehetősen.

– Ami a fullánkot illeti – mondta –, a halál felszerelése nem jobb, mint egy darázsé.

Belacqua ezt nagyon jónak találta, de nem mondta. Mentálisan azért feljegyezte. Pontosan tudta, kinek sütheti el a legnagyobb sikerrel. Folytatta a saját mondókáját.

– Namármost, nem furcsa ez az egész? Hogy engem, aki mindig olyan meghúzódo voltam, mint egy egér, aki nem csináltam semmit, nem mondtam semmit, akinek az elméje a lehető legzeneibb folyamatok limbója volt, úgy kezeljenek, mintha benne lettem volna a bizottságban.

Doyle elment. Belacqua, akinek a sorban következő mondatok hevesen sípoltak az elméjében, számolta a pillanatok a visszatéréséig. A tengeralattjáró hol fel-, hol lebukott, minden megjelenésekor közelebb a parthoz. A kis Alba irányába, aki a parancsnoki toronyból integetett, és hölgyhöz a legkevésbé sem illő módon hívogatta, Belacqua semmilyen jelet sem méltóztatott. De azért elméjében elraktározta az egész manővert és elhatározta, hogy mihelyt alkalom adódik, kiaknázza. Egész emberöltőnek tűnő idő után Doyle visszajött, amennyiben békés arckifejezésének hinni lehet, nagyban megkönnyebbülve.

– Nem furcsa ez az egész? – mondta Belacqua.

– Éppcsak alig – mondta Doyle –, hogy a méltányosságról ne is szóljunk.

– Nehezen tudom elképzelni – mondta Belacqua –, hogy bárki épeszű embert ne döbentsen meg ekkora különbség érdem és fizetség közt.

A képzelőereje nyilván messze nem az, ami egykor volt.

– Hogy számítja ki? – mondta Doyle.

– Bátran mondhatom, hogy az életem csupa lebecsméreltetés és arcátlanság volt – mondta Belacqua –, amelynek a méhbimbójában való eltiprása kötelességem lett volna, mi több, gyönyörűségem kellett volna, hogy legyen. De –

– Csak egy pillanat – mondta Doyle. – Azt mondta, lebecsméreltetés. Le, honnan?

– Igazán – mondta Belacqua –, a cianózisod iránti figyelem tiltja, hogy ebbe belemenjek. Ráadásul úgy érzem, valamiféle aurám úgy érzi, az időnk rövid, ha mondhatom így.

Doyle sóhajtott.

– Szerintem igenis elmondhatná – mondta.

– Nem mondom, szép kis nyűg vagy. Hát ki az a gyengeelméjű, akinek ez számít? Nem elég jó a jó öreg absztrakt lebecsméreltetés?

Némán és fejét tépelődésre adva, Doyle azt a hamis benyomást keltette, hogy nem így gondolja, hogy a lehető leglesújtóbb véleménnyel van az absztraktról, ami hamis, mert elméje valami egészen máson időzött. Azon gondolkozott, hogy talán nem volna butaság hazaszaladni a vakolókanálért.

– Ha nekem elég jó – kiabálta Belacqua –, neked miért nem túlságosan is jó? Nesze, itt buftizol, mint bélben a giliszta és azt akarod tudni, honnan le. Hát el tudsz képzelni bármi létezőt, Istent vagy Gonococust, ami alacsonyabb lenne a teremtménynél, a hat tucat évi meleg máléjánál?

Doyle a szíve mélyén úgy érezte, ez költői túlzás. De tudta, hogy kimondani nem illik. Született társasági ember volt.

– Réchaufflé máléjánál – mondta.

Ez a kicsiny erőfeszítés, ami méltó volt olajágasabb napjának kommunista festő-dekoratőréhez, magával ragadta és szenvedélyes kitörésre sarkallta Belacquát.

– Hah! Itt ontja az észet Mick, az én jó öreg Mickem, akit ismerek, a hatalmas mohó szilaj szabad emberszív.

– „De” – mondta Doyle –, épp azt mondta, „de” –

– Az emlékezőtehetségem mind a pokolba tűnt – mondta Belacqua. – Ha nem tudsz ennél jobb fogódzót adni, úgy kell tennem, mint a zavarba jött selyemhernyó, és előlről kell kezdenem az egészet.

Doyle nem csípte ezt az utalást.

– Ott dolgozott épp a bábján – mondta Belacqua – és egy fikarcnyit se ártott se embernek, se állatnak, amikor megjelenik a jó öreg Majomparádé, majd kireped a sok munkamegtakarítási módszertől. A hernyó messze nem érezte, hogy jót tettek volna vele.

Ne feledjük, hogy mindeközben Doyle folyamatosan hol elment, hol visszajött, tüntetően megkönnyebbülve olyan szabályosan, mint az óramutató.

– Mi bajod, Mick? – mondta Belacqua, bármiféle durvaság nélkül.

Ámde Doyle nem tűrhette, hogy gyengeségére akár a legudvariasabb figyelem is irányuljon, úgyhogy egyszerűen elpirult a kékségén keresztül és kibökte a következő emlékeztetőt, igen, kibökte teljes egészében:

– Épp ott tartott, hogy ámbátor – ami nemdebar kissé szokatlan mondatszerkezet? – magzatként tévelygett, ellenben –

– Ó igen, hét persze – mondta Belacqua. – Köszönöm, Mick – azzal rêverie-be esett, mintha az időnek semi jelentősége nem volna.

Hosszú hallgatás után, amit Doyle elviselt a magasrangú hülyeségnek kijáró tiszteletnél alig valamivel kevesebbel, Belacquán belül és őérette megszólalt valami:

– Néha úgy érzi magát, mintha életének ez a régi sebe sosem szándékozna begyógyulni.

– Ez rosszul hangzik – mondta Doyle –, biztosíthatom. Próbálkozott már keserűsával?

– Már mindennel próbálkozott – mondta a hang –, a friss levegőtől és koránkeléstől az iróniáig és a nagy művészetig.

– És semmi könnyebbiséget nem talált?

Annak a gondolata, hogy valaki ne legyen képes könnyebbiséget találni, főbekólintotta Doyle-t.

Amikor visszajött, a hang elismerte, hogy a nagy művészet nagy jótéteménynek bizonyult mindaddig, amíg tartott.

– De nem bírta a tempót – sóhajtott –, az ellenirritáció félelmetes volt.

Belacqua végighúzta kezét az arcán.

– Hogy nézek ki? – kérdezte.

– A szeme tele van könnyel – mondta Doyle –, valósággal elárasztják, szegény barátom.

– Ugye, nem említettem – mondta Belacqua –, hogy mindenféle fényvisszaverők katasztófák. Igen. Most is belém vágnak. Számukra nem létezem. Emlékszem, az első alkalommal —

– Ha megállás nélkül virnyákol – mondta Doyle – mi mást vár?

– Egy Ham-va-zó-szer-dán –

– Istenemre mondom – mondta Doyle –, a csontvelejéig lefáraszt ezzel a maga —

– Ezzel a mimmel? – mondta Belacqua. – Mivel fárasztja le szegény Bel Micket a csontvelejéig?

– Hogy is mondjam? – mondta Doyle. – Talán úgy, hogy a társalgása különcségeivel, a ferde beszédével? Biztos fejtől a talpáig meg van rothadva, hogy így kirepüljön a saját rendszeréből. Maradjon a tárgynál, tisztelje atyját, anyját, és Goethét. Érthető, amit mondok?

– Világos, mint a fény és tiszta, mint a szellő – mondta Belacqua.

– Remek – mondta Doyle. – Most rendben van, kész van rá, hogy átvegye a szót?

– Fel vagyok hangolva – mondta Belacqua –, egy pillanat, és elpattanok.

– Annak az első, fatális, foetális – mondta Doyle, könnyörtelenül ráülve minden vesszőre – tévedésnek, vagy inkább, hibának, ellenére –

Síri csend.

– FOLYTASSA – ordította Doyle –, ne válogasson, húzzon egy lapot, a fene magába!

– Vessző – mondta Belacqua – ellenére, vessző, igen, hibának, vessző, vagy inkább, vessző, ellenére, két pont, igen, va –

Embertelen ordítás.

– Mi volt ez? – mondta Belacqua.

Még egy, és még egy. Doyle, Doyle, hátravetett fejjel, szederjes ádámcsutkája görcsben, adta ki őket. Jöttek fölfelé, bugyborogva a hasából, melynek rémséges emelkedésével a skarlát felirat teljes összhangban állt. Az nem lehet, hogy továbbra is kiadja őket és életben maradjon, Belacquának nem kellett hozzá, hogy a Sebészek Királyi Kollégiumának valamelyik teljes jogú Tagja egykor kirúgta légyen ahhoz, hogy ezt belássa. Összesen hetet adott ki Doyle, aztán leállt. Még három, és ki lett volna számolva.

– Most egy dologra van szükséged – mondta Belacqua –, teljes csendre és sötétségre.

Borzalom! Hajnalodott.

– Úriember számára – mondta Belacqua – egy másakra rátörni a felhangosított halálhörgés sortüzével szónoklatának légretörőbb eksztázisában gazemberhez és korcs kura-fíhoz méltó tett. Nyitott vagyok a helyesbítésre.

– A két pont – zihálta Doyle – úgy tűnt, a pokol tüzénél is jobban perzsel.
Hajnal, amint szertesztét vetéli az éjszaka babakelengyjét. Pfüj!

– Amikor mindenestől felkészültél – mondta Belacqua –, majdnem a régi önmagaddá helyrejőve, akkor reményeim szerint nekiláthatok, hogy egy, kettő, három alpontok alatt eltemessem ezt az esztelen társalgást. De csak miután felkészültél, egy pillanattal sem korább.

– Egy, kettő, három – nyögte Doyle –, Isten bocsássa meg neked.

– Egy – mondta Belacqua –: teszek egy állítást; kettő: teszek egy javaslatot; három: segítek neked, hogy megfogadd, változtatásokkal vagy anélkül, vagy, bist Du nicht willig, búcsút mondjak neked.

– A kínai dugóhúzókat kivéve a koponyámban – mondta Doyle – első osztályú minőségben érzem magam.

Belacqua kényelmesebben, értsd, több comb, kevesebb fenék, elhelyezkedett a sírkövön és belekezdett:

– Egy: alig –

– Légy irgalmas – mormolta Doyle.

– Mit mondasz? – mondta Belacqua. – Ne légy ilyen baromi halk.

– De rigueur vajon – mondta Doyle – a kerge régi kronológia? Egy, kettő, három. Hogy az embereknek miért nincs annyi sütnivalójuk, hogy a Galambbal kezdjék és kilyukadjanak a Fiúra, meghaladja a félfüggemet.

– Bármennyire szeretném is – mondta Belacqua –, ebben az esetben nem merem a szekeret a lovak elé fogni.

– Ha nem tudja – mondta Doyle, miközben elment és visszajött –, hát nem tudja. Lovak, szekér, azután meg –?

– Azután szerencsére a vízözön – mondta Belacqua. – Most pedig tartsd csukva a lepénylesódot, mert ha nem, elrepülök veled.

– Mérközéslabda – mondta Doyle.

Már megint a csavargó! Ó, uram, ó, uram, ó, uram! A Thanatoszt megelőző régi jó bukolikus napok.

– Egy – mondta Belacqua –, alig nyisszantották el kétbalkezesen a zsinóromat, máris a racionális mátrix helyreállítására igyekeztem és nem is lazítottam újszülött erőfeszítéseimen, mígnem jött és eltiport a zord halál.

– De valóban eltiporta? – mondta Doyle.

– Igen, azóta is tiporgat – mondta Belacqua –, ennél gyorsabban nem megy.

– És ezen az alapon – mondta Doyle –, egy élethossznyi csiricsáré prenatalis velleítésre való tekintettel, ítéli úgy, a halál rondán kibabrált magával?

– Valóban – mondta Belacqua –, el kell ismernem, valóban úgy éreztem, hogy alig használnak valamire. De ezt a benyomásomat, örömmel jelenthetem, azóta korrigáltam.

– Akkor hát miért –? – mondta Doyle.

– De igazán jobb szeretném, ha ebbe nem mennénk bele – mondta Belacqua. – Fő dolog most az ökonómia, mostantól a végéig.

– Akkor térjünk a szekérre – mondta Doyle. – A jó öreg csillagok olyanok, mint az elmázolt harmatcsöppek.

– Kettő – mondta Belacqua. – A legelképzelhetlenebb dolgokban fogadok veled, hogy belőlem semmi sem maradt meg ebben a sírban. Sem egy gyűrű, sem egy hajsza, sem egy fog koronája, sem egy köröm, sem egy csont. Fogadunk, vagy búcsút veszünk egymástól?

– Legyen három az egyhez – nyivákolta Doyle. – Miért ne. Fél tucat sert egy takaros pint ellen.

– Megegyeztünk – mondta Belacqua. – Jobb egy külföldi kotló, mint holnap egy protestáns kelta.

– Disputa esetére – mondta Doyle – bölcs dolog lenne kinevezni egy ítélőbírát. Az én soromon egymást érik a régészek, és bármelyik, akit történetesen ismerek közülük, a legnagyobb örömmel vállalná.

A legnagyobb örömmel! Micsoda kifejezés valakinek a Doyle helyzetében!

– Mégis milyen disputa merülhetne fel úriemberek között? – mondta Belacqua. – Térj észhez, Doyle.

Doyle hamut szórt a fejére.

– Köszönöm, Doyle – mondta Belacqua.

– És most csúszsak-másszak – mondta Doyle –, vagy elégtételt kaptál?

– Ez jó lesz – mondta Belacqua –, nem vagyok kisajátító természet.

– Akkor három.

– Munkára – kiáltotta Belacqua –, és győzzön az, aki kettőnk közül a jobb!

– Kezemet rá! – tört ki Doyle szívbeli buzgalommal.

Így történt, hogy Doyle, bármennyire besározta az érdektelenség, végül mégiscsak oda vitte az ő lapátját. Előbb-utóbb, akarva-akaratlanul így tesznek mind. Tetszik, nem tetszik, ez alól a szabály alól nincs kivétel.

Következésképp a hajnali galambszíve-porban, amely leszállóban volt a hasadás kínja után, nekiestek, hozzá micsoda akarat erővel, Doyle a megfeszített munka csillogásában sütkérezve, Belacqua természetesen a kíváncsiság lázában égve, olyannyira, hogy a Nichol's cég dobozának hosszúkas fedője, tetszetős kidolgozása sajnos sutba vettetvén a gödör sárában és sötétjében, kis idő múlva bőven kárpótolta őket. Hátuk mögött azonban a tenger a kalapált ólom poncolásos felületét öltötte, kifejezetten szaturnuszit, a tengeralattjáró pedig örülten bukdácsolt a part menti sekély vízben, s ez az agitato beférkőzött Belacqua szeme sarkába, intésként, hogy ne lopja az időt.

– Több kéz jobban győzi – mondta Doyle önelégülten, miközben a dobozon térdelve az utolsó sárrögöket törölte le a fedélről egy nedves ronggyal, és azon morfondírozott, mi a jó ég vehette rá, hogy egyedül vágjon bele ebbe a melóba, életének e fokozódó testi gyöngeségekkal terhelt szakaszában. Aztán váratlanul oda kapott, hol a szívét érezte dobogni, a hónaljától nem messze. Rohama lesz-e vajon, ez volt itt az érdekesítő kérdés.

– Nyomorúság! – kiáltott fel. – Otthon felejtettem a csavarhúzó.

De Belacqua, aki meg volt győződve, hogy egyetlen vesztegetni való pillanatuk sincs, átkot kiáltott az összes csavarhúzóra, megragadta a fejszét és olyat sózott a koporsóra, hogy az orrától a faráig felnyílt, megreszkettette a rajta díszlő rezesbandákat és Doyle-t a szomszédos parcellára katapultálta, amely egy bizonyos Gottlob emlékének volt szentelve. Doyle, akin kezdett meglátszani a hosszú éjszakányi hányattatás, ami cseppet sem volt csoda, nagyon pityókosan lábra állt, minden szusz belészakadva, és elment, mondának sem kell. Belacqua széthúzta a csipkés halotti viaszpólát és bekukucsált, hogy lássa, mit lát. De a sötét és a szemüvegét elhomályosító nedves pára miatt semmit sem látott és ugyanúgy habozott bedugni a kezét és körbetapogatni, ahogy minden túlérzékeny lélek habozik arra a gondolatra, hogy visszaszerezzen valamilyen értékes tárgyat, egy medalliont vagy érmét, mondjuk, egy kerti árnyékszékéből. Így hát moccsanatlanul ült mindaddig, amíg Doyle vissza nem jött és szólt neki, hogy eresse le a lámpáját.

– Természetesen – mondta Doyle –, máris.

– Igen – mondta Belacqua –, gyújts egy pislát, rendes fickó vagy, ne vakoskodjam.

Doyle letérdelt az ásatás szádára és leeresztette a lámpást. Hirtelen ő volt Ádám, az a régi kor hűségétől és szakadatlan kötelességétől reszkető drága jó öreg, bár Belacquán sajnálatos módon semmilyen szimpátia-indította metamorfózis nem mutatkozott, csak a levegőbe szimatolt és azt mondta:

– Érzed a gumókat?

Doyle nem tudta igaz lelkére mondani, hogy érezte volna őket.

– Fény és édesség – mondta Belacqua. – Édesség és fény, A bút töröld el, Nemzével nekünk gyönyört!

– Bravó! – mondta Doyle.

– És valaki ezeknek híjával van, megfogyatkozand lelkében, akár a pók.

Belacqua felcsapta a lámpás fedelét, a fény kiáradt az arcára.

– Boldogságos gyertya! – kiáltotta. – Ebben a pillanatban valamely szent tenyerét is zsírozhatnád.

A sárga pászmát fölfelé, Doyle-ra billentette.

– Cseppet sem tetszik, ahogy kinézel, Doyle – mondta –, a megskalpolt hasaddal.

Ahogy megfordult és lehajolt, hogy átvizslassa maradványait (ha voltak), felöltött benne, hogy ki van szolgáltatta ennek a furcsa sírásónak vagy temetőőrnek, nevezzék, ami-

nek akarjátok, aki olyan előnyösen helyezkedik el fölötte és a háta mögött, keze ügyében mindenféle halálhozó szerszámmal, szívében pedig minden bizonnyal ádáz dühvel. Következésképp némi trepidációval exstirpálta a bűzhödöt szemfedőt, betukmálta a koporsóba a lámpást, és sárga szemét minden irányba körbejártatta. Ami pedig a boldogtalan Doyle-t illeti, nem látott mást, mint a nyomozó kukucskáló tömegét, valamint a koporsó belsejének egy elhanyagolható metszetét, amelyen a halovány fénycsóvák váltakozása a teljes obskuritás szakaszaival behatolt a tudatába, ugyanis túlságosan is eksztatikusan viszonyult ehhez a krízishez, hogysen benyomásait racionálisan tudta volna társítani, mint egy játékhold csínyjeit valami játékviharban. Aztán a mindenütt jelenlévő pisálkolás váratlanul átadta magát a fény állandó tremolójának egy kicsiny felületen, egyre szűkülve és fényesedve, mármint a felület, nem a tremoló, ahogy Belacqua előrenyomta a lámpást a lelet irányába.

– Minek nevezzük?– mondta Doyle olyan hangon, amit csak meglehetősen nehézség árán ismert fel sajátjaként.

Micsoda jelenet, ha belegondol az ember! Belacqua, kővé dermedt fákylahordó, a talaj zsigerei szertesét szórva, a partszegélyen a tagbaszakadt anxiomániás aktja, mint légy a gennyedés peremén,⁵ a tramontán hamuszín fuvallataiban a sok száz sírkő csontereklyeként meg-megvillan és sóhajt, az ételhordó, csákány, lapát, ásó és fejsze viperafészek, még hozzá a legalattomosabb fajtából, a szennykosár a maga módján koporsó, és persze az előírászerű ünnepélyesség síri csöndjét csak a tenger vonaglása töri meg egyik olyan álmában, ó, egyik olyan álmában, a tengeralattjáró ott hentereg és túlköl a parton, mint egy komplett idióta, a hajnal pedig a hegyekből lefelé totyog. Micsoda jelenet! Méltó magához Mark Disney-hez.

Belacqua mozdulatlansága kezdte emészteni Doyle-t, aki lefelé nyújtogatta a nyakát, letört vízköpő, a semmibe.

– Ígyék egy kis Goldwassert – noszogatta –, egyenesen Danzigból.

Szegény Belacqua, a legtöbb, amit válaszul felkínálhatott erre a szívélyes ajánlatra, egy villámgyors összeborzongás volt, mely cipzárként zakatolt végig a gerincébe becsatlakozó bordákon. Ez alkalommal a teljes zárkózottságig be volt gombolkozva. És szegény Doyle is, nem feledkezünk meg róla, a sok szegény emberről sem feledkezünk meg, kaotikus lélekállapotban foggal-körömmel nekiesett az ételhordónak, kirántotta az üveget, tündéri üveg, kolbászballon, leharapta törékeny nyakát, igen, tényleg úgy tűnt, hogy leharapja, őrvjögő furorban kiaspasztotta szívverősítő tartalmát, a titokban imádott nő tarka tanítványának esszenciáját, és elment.

Az Alba azt mondta, úgy általában:

– Hát itt késlekedjünk-é, amíg utol nem ér a végromlás?

Az utasok egyetértettek abban, hogy ez hiba volna.

– Hát nem tettünk-é meg minden tőlünk telhetőt – mondta –, hogy a helyes, a nyájas tettet cselekedjük?

– És még annál is sokkal többet – mondták az utasok.

– És mi a köszönet? – mondta az Alba.

Az utasok kezdtek belejönni.

– Nem sok – kiáltották.

– Akkor hát a pokolba vele – mondta az Alba.

Így hát a tengeralattjáró távozott, még hozzá nagyon morcosan.

A koporsóban a maroknyi kő, amit Belacqua talált, az oldalára fektetett lámpás, a gumók édes szaga gyertyakanócba fojtva.

A temető komikus pánik küzdőtere, ahogy Doyle lerohanja és végigpusztítja a sírköveket, lesbe guggolva mögjük, olyan viselkedéssel, ami természetétől mindenestől idegen.

Így megy ez ezen a földön. ■ ■ ■

Fordította Mihálycsa Erika

A fordítást az eredetivel egybevetette, ellenőrizte Mesterházi Márton

5 Valóban, Doyle-ba elég sok jutott a Törköly kertészből.

JEGYZETEK

- casse-poitrine*: a gyenge minőségű pálinkára használt szó argotikus jelentése a homoszexuális viszonyban fellációt végző fél
- Rómeó és Júlia*: kubai szivarmárka
- tért volna vissza az okádásra*: ld. *Példabeszédek* 26.11, „Mint az eb megtér a maga okádására, úgy a bolond megkettőzteti az ő bolondságát.”
- Madden-pályadíjas*: az 1798-ban Samuel Madden által alapított díjat a dublini Trinity College éves ösztöndíjpályázatának második helyezettje kapja
- hereditamentum*: örökölhető tulajdon
- predikátumok nélküli*: Isten meghatározásának része, hogy predikátumok nélküli, legfelsőbb Lény
- „olajnál selymesb és sütőtöknél puhább”*: az eredetiben Ravisius Textornak, a párizsi egyetem hírhedt XVI. századi rektorának a szavai szerepelnek annak a szükségességéről, hogy a rossz útra tért fiúkat fenekük korbácsolásával büntessék
- anilis szűz*: koros; a burkolt Szent Ágoston-idézetben szereplő jelző etimológiailag az *anus*-szal rokon, ironikusan felerősítve a terméketlenséget
- Zaborovna... Privet*: Zaborovna foglalkozása bele van írva a nevébe: a kerítést, palánkot jelentő orosz *zabor* szóból képzett *zabornij* jelentése *trágár, szemérmetlen* (a kerítésfeliratokhoz hasonló); a *zabornaja literatura* pornográf irodalmat jelent. Az angol *privet* (fagyalbokor) a sövénykerítések egyik leggyakoribb cserjéje, így felerősíti a Zaborovna patroníma összefüggését a kerítéssel/sövényvel (s így mindkét nyelvben a prostitúcióval: az angol *hedge-rambler*, kb. sövény-csavargó, prostituáltat jelent).
- toszkán visszaható... angol passzívum a mazochizmus [igemódja]*: a Zaborovna „fejedelmi többséhez” hasonló általános alanyt kifejező igealak egyik megfelelője a toszkánai dialektusban – amelyben Dante *Divina Commediája* íródott – a „si”, ami egyszerre jelölhet szenvedő és a visszaható igemódot, bizonyos értelemben tehát nyelvtani „önkielégítést” végez; az angolban a szenvedő (passzív) igemód gyakoriságát Belacqua játékosan a mazochizmushoz köti.
- bömbölő-bödön búskomorság ellen, ekhós szekér annak, ki megfáradt az úton*: az eredetiben idézet Robert Burton *The Anatomy of Melancholy* c. könyvéből, a zene leírása
- etoni Dr. Keate*: William M. Cooper ad közre egy anekdotát az etoni fiúgimnázium hírhedt korbácsolójáról, aki nem emlékszik egy növendéke arcára és nevére, ugyanis „egyik fiúülep olyan, mint a másik”
- meatus*: nyílás
- Gilles de Rais*: Franciaország marsallja (1404-1440), aki alkímia és szellemidézés iránti szenvedélyétől hajtvá gyerekeket rabolt és kínozott halálra
- minszki apáca*: Cooper írja le a minszki baziliánus nővérek történetét, akik nem voltak hajlandók római katolikus vallásukat feladva áttérni az ortodox hitre, ezért az Orosz Birodalom az 1870-es években Szibériába deportálta őket, ahol egy kolostorban kellett szolgálniuk, állandó korbácsolásnak kitéve
- Alfieri vagy Jean-Jaques... eltáncolni a menüetter*: Vittorio Alfieri olasz költő és Jean-Jacques Rousseau francia filozófus önéletrajzi feljegyzéseikben egyaránt említik, hogy nem tudták ezt a táncot megtanulni
- boldogság, a jótékony becsapottság meggyőződése*: idézet Jonathan Swift *Hordómese (A Tale of a Tub, 1704)* c. írásából
- rendkívül ideges szubjektum*: Beckett lábjegyzet-hivatkozása III. Richárdra valószínűleg a Shakespeare-színmű V. felvonásának III. színjére utal, ahol Ratcliff kérdésére – „De árnyéktól csak nem félsz, jó uram?” – Richárd azt válaszolja, „...ma az árnyak/Richárd lelkét jobban megrémítették, / mint tehetné valódi tízezer” (Vas István ford.).
- nem mutatja elő teljes indulatját*: ld. *Példabeszédek* 29:11, „Az ő egész indulatját előmutatja a bolond; de a bölcs végre megcsendesíti azt.”

vecsernyéről, sajnos nem a szicíliairól: a Verdi-opera által is megörökített szicíliai vecsernye a francia uralom ellen Szicíliában 1282-ben kitört véres lázadás volt

negyedéviként parádézó havilap: oldalvágás a *The Dublin Magazine*-nek, amely visszautasította Beckett „Enueg I” c. versét és egy novelláját.

John Jameson O’Lantern: a John Jameson (a dublini Jameson’s whisky alapítója) és a Jack O’Lantern (az ír hagyományban a töklámpásfej megnevezése) nevek összekapcsolása

Cigány Rondó: Haydn G-dúr zongoratriója jelzőjét „magyaros” stílusban írt zárótételéről, rondójáról kapta

hirsutizmustól érintetlen: az eredetiben *glabrous* [lat. *glabrosus*, szőrtelen] – a férfi szőrtelenség a közhiedelem szerint összefügg a terméketlenséggel

aguas és iluminaciones: utalás Ávilai Szent Teréz önéletírására, ahol Isten az elmélkedő lelket öntöző víz; a spanyol átírásban szereplő *iluminaciones*, „megvilágosodások” ugyanakkor megidéri Arthur Rimbaud *Illuminations* c. kötetét is

Hairy: „Hairy” Capper Quin a *Meglehetősen jó nőkről álmodom* és a *More Pricks Than Kicks* szereplője, Belacqua halála után a Smeraldina támasza

Baby Austen: az 1922-ben gyártani kezdett tömegautó, Baby Austin nevének összemósása Jane Austen regényírónőével

Parabimbi grófja: a Dream mellékszereplője, az olasz név jelentése: „gyerekeken túl”, azaz gyermektelen

Caleken Frica: a két Frica, anya és lánya a *Meglehetősen jó nőkről álmodom* és *More Pricks Than Kicks* szereplői – önéletrajzi modelljeik Beckett diákkori barátja, későbbi drámaíró, Mary Manning és édesanyja, Susan. Caleken a Cooper-könyvben szereplő fiatal nő, aki Cornelius Hardien ferences szerzetes javítóintézetébe kerül, ahol a nőket meztelenre vetkőztetve korbácsolják; a Frica név a Ben Jonson *Volpone*-jában szereplő prostituált, *fricatrice* megnevezéséből származik

Minnehaha: Hiawatha szerelme Henry Wadsworth Longfellow *The Song of Hiawatha* (1855) c. költeményében

mézeshetes unikornis: oximoron, a mitológiai egyszarvú ui. csak szűz hívására jelenik meg agyában (az *abdominálisban*): a *plexus solaris*, szoláris v. napcsakra

Gnaeni, ama práná-buborék... leprechaun: *gnani* jelentése több nyelvben is „bölc”; a *práná* a jógában a lélegzet és a minden élőlényt átható életprincípium; a leprechaun az ír folklór manószerű alakja

„Papagáj, kutya, vagy majom,/ Vagy hasonló ember-barom/ A vásár fényét emeli”: idézet Jonathan Swift *Cadenus and Vanessa* (1713) c. költeményéből, a hiányzó sorral (Mesterházi Márton ford.)

Partagas, Voltigeur: kubai. ill. francia cigarettamárka

bolhaként becsempészte laza bizalmaskodásait a legelzártabb helyekre: az eredetiben idézet John Donne *A Defence of Women’s Inconstancy* c. írásából

asszír Ninus módjára: Beckett Jeremy Taylor könyvében olvasta a dúsgazdag Ninus történetét, aki borát összekeverve „a maradékot a kövekre loccsantotta”

szeretet-vendégségre nyíladozó: az eredetiben szereplő *agape* („kitárt, tátott”) határozószó ironikusan egybeesik a szeretet görög szavával

Hutchinson-agyarak: az örökletes szifilisz egyik tünete a megvastagodott, rovátkolt fogak

guttatim (lat., orv.): cseppenként

spado: kasztrált férfi, eunuch

Jetzer vagy Juniperus: Cooper könyvében szerepel Johannes Jetzer dominikánus szerzetes (1483–1514), aki állította, hogy többször megjelent neki a Szűz, ezért az Inkvizíció vizsgálatot indított ellene, ill. Juniperus ferences szerzetes, aki Ádám bűnbeesés előtti meztelenségét utánozta

pufa sachail: az eredetiben szereplő, pszeudo-gael *dundraoghaires* az angol *dundrearies* (pofaszakáll) torzítása vagy „fordítása”, valószínűleg Dun Laoghaire – Dublin kikötőjének – nevével is játszik.

Schenectady golfütő: 1903-ban szabadalmaztatott golfütő, feltalálója a New York állambeli Schenectady-ból származott

tarbus: fezszerű közel-keleti nemezipka hosszú, lelógó selyembojttal

Lord Gall... Wormwoodból: az angol *gall* jelentése: epe, *wormwood*: üröm

Adeodatus: Szent Ágoston törvénytelen fiának neve

Mazeppa: Byron egyik elbeszélő költeménye, melynek azonos nevű hőse meghal, miután üzenetét átadta; a szöveg ironiája itt valószínűleg arra játszik rá, hogy Belacquaának végig kell hallgatnia Lord Gall történetét

ad quem *itt rub- és nem sud-orem lévén*: Burton *Anatomy of Melancholy*-jában különbséget tesz a testnek *ad ruborem*, kipirulásig, ill. *ad sudorem*, verejtékezésig való felizgatása közt

Ruskin... legnemesb ciszalpin medalionoknál is megindítóbbnak talált: John Ruskin a *Modern festők*-ben kritikával illeti az olasz kora és érett reneszánsz, ill. a klasszikus francia festők idealizált tájképeit, velük szemben méltatva Turner tájainak „naturalizmusát”

Fräulein Dietrich: Marlene Dietrich

vagitus: születés utáni felsírás

rhinális: orral kapcsolatos – Belacqua előszeretettel piszkálja az orrát

sedendo et quiescendo: „*sedendo et quiescendo anima efficitur sapiens*” („ülvén és mozdulatlanul a lélek a bölcsességben növekszik/bölccsé válik”), Dante Belacquaja ezzel az arisztotelészi mondással indokolja saját restségét; a *Meglehetősen jó nőkről álmodom* egy részlete ezzel a címmel jelent meg a *transition* 1932 márciusi számában.

„*Hetes vászon vendégség, félig-meddig egészség, titkaimon sötétség*”: Beckett egy Swift-maximát parafrázál a Stellának címzett Napló xxv. leveléből („hetes vászon vendégség, kicsattanó egészség, titkaimon sötétség”: Mesterházi Márton ford.).

mint osztrigát Wormwood Aiszkhüloszára: Aiszkhülosznak egy athéni jósdá megjövendölte, hogy rá fog omolni egy ház, halálát okozva; Aiszkhülosz kiköltözött a városból, de egy sas tar koponyáját kőnek nézte és ráejtett egy teknősbékát, az anekdota más változatában egy osztrigát.

Mumm: híres rheimsi francia pezsgő

Richilda: a Taylortól vett történetben a megözvegyült Richilda III. Henrikhez járult kérelmezőként, és amikor a császár épp beleegyezését adta volna, a szoba padlója beomlott alattuk és Richilda halálra zúzta magát

kirepült egy valódi Uccello: Paolo Uccello kora reneszánsz firenzei festő neve olaszul madarat jelent, szlengben péniszt.

A hattyú, mely haldokolva dalol,/S a halál hírhozója, a bagoly: idézet Chaucer *A madarak törvénytészeke* (*The Parlement of Foules*) c. művéből (II.342-3), Nádasy Ádám ford.

spirochaeta pallida: a szifilisz kórokozója

Báró Extravas, Abore, Partepost: lat. „extra vas, ab ore, parte poste”, „edényen kívül, szájon át, hátulról”

Örökösen a haját tépi: az eredetiben a *hair* (haj, szőr) és *heir* (örökös) homofóniáján alapuló szójáték

frascatoriánus: Girolamo Frascatoro (1478-1553) olasz orvos és költő, a *Syphilis sive morbus gallicus* szerzője

ez az én pozícióm: Dante *Purgatóriumában*, illetve a *Meglehetősen jó nőkről álmodom*-ban Belacqua magzatpozícióban ül

a bor csúfoló: ld. Példabeszédek 20 :1, „A bor csúfoló, és valaki abba beletéved, nem bölcs.”

Halál neme?: az eredetiben itálneveken alapuló lefordíthatatlan szójáték, amely a *Murphy* és *Watt* c. regényekben is megjelenik.

ne sírdogáljon és virrasszon, mint a nyíl verte vad: vö. *Hamlet* III, ii, „A sebzett szarvas sírdogál,/Vígán játszik az ép,/Ez virraszt, míg az szundikál,/S a világ tovalép” (Nádasy Ádám ford.).

abolla: ősi római öltözet, parasztnak, katonának, később egyes filozófusok viselték; a szövegben említett „finom ironia” valószínűleg az, hogy a szükségét végző Szókratész felfedte ülepét

Várják egy kicsinyég... Honnomba kelletic tirnem: Lord Gall itt skót dialektusban („bide a wee”) inti türelemre Belacquaát, aki egy középkori angol Chaucer-idézettel válaszol (*The Legend of Good Women* I, 153 : „I mot gon hoom, the sun draweth weste”).

An ego jam sedeo?: „most le vagyok ültetve?”; Senecának tulajdonított gúnyos mondás egy ostoba gazdagról, aki szolgáljaival emeltette ki magát fürdőjéből a heverőjére.

a Smeraldina: a *Meglehetősen jó nőkről álmodom* és *More Pricks* Smeraldina-Rimája, Beckett verseiben is visszatérő alak modellje valószínűleg Beckett első unokatestvére, Peggy (Ruth Margaret) Sinclair volt, akihez Beckettet erős vonzalom fűzte; a művészetekben és táncban képzett Peggy 1933-ban halt meg tuberkulózisban; a részletben valószínűleg Hairy gyermekeivel terhes.

Dáib és Seanacán: Dávid és Jonatán gael névváltozata, a klasszikus férfibarátság modelljei.

Coisidte (coisidhte): gael inas, szolgál, ill. útonálló; a szónak ugyanakkor a középkori ír hagyományban megtalálható *braigeteoir*-hoz – szellentő komédiás – is van köze.

sem Mária, sem Márta: Lázár nővérei, az elmélkedő és cselekvő élet megtestesítői az evangéliumokban

Moll: prostituáltak gyakori neve

több Isten van-e az elefántban, mint az osztrigában?: Szent Ágoston *Vallomásaiban* (VII. i; III. vii) több elmélkedés is szerepel a nem-térbeli, tömegben, kiterjedésben nem mérhető istenségről, amelyekről Beckett jegyzeteket készített

Oh les femmes et les framboises: valószínűleg a *Les fraises et les framboises* szonon, E. Wolff zenéjére

katakklazma: gör. pusztítás, rombolás

omnia vincit: Chaucer *A bathi asszonyosság* meséjében szereplő *omnia vincit amor* kifordítása

exathema(ta): gör. orv. kelés

Strauss... valcerozik: a híres bécsi zenészcsalád neve struccot jelent

úszna-e, vagy elsüllyedne Diana kútjában: a legenda szerint Diana kútjában a szüzek fennmaradnak a vízen, a paráznák elsüllyednek

puella: lányka

cacoethes: fékezhetetlen káros hajlam

uterotáph: latin-görög műszó, a Beckett-nél gyakori méh-sír összekapcsolás egy változata lényegében véve leány: mivel Lord Gall csak fiúörökösre hagyhatja birtokát, nem sikerült utódot biztosítania

a rózsának a rózsához intézett szavai: Beckett jegyzeteiben szerepel ez a feljegyzés Bernard de Fontenelle *Entretiens sur la pluralité des mondes* (1686) c. filozófiai traktátusából, „efemer szofizmus” címkével

Ich liebe Dich, Titine: „Csak te lehetsz, Titine, / Szívemnek szép szerelme, / Kuglóf az élet, s íme: / A mazsola vagy benne” (Mesterházi Márton ford.). Chaplin ennek egy változatát énekli a *Modern időkben*

Alba: Alba Perdue a *Meglehetősen jó nőkről álmodom* és *MPTK* egyik női főhőse, több versben is felbukkan, életrajzi modellje Ethna MacCarthy orvosnő, a Trinity francia és spanyol szakának hallgatója, költő és fordító, Beckett közeli barátja és (viszonylatlan) szerelmének tárgya, később Beckett egyik legjobb barátjához, A.J. („Con”) Leventhalhoz ment feleségül.

akit a Törköly-ben nem fáradtunk megnevezni: a *Druff* (kb. „törköly, présalja, ill. mosogatólé”) a *More Pricks Than Kicks* utolsó novellája – ezt követte volna az *Ekbó csontjai*, ha a kötetbe beveszik. Ott a meg nem nevezett sírásó egyedül fejezi be Belacqua elhantolását

stultum propter Christum: „bolond a Krisztusért” – Kempis Tamás *Imitatio Christi*-jéből (I, xvii), ill. Pál apostolnak a Korinthusbeliekhez írott Első leveléből (4 :10): „Mi bolondok a Krisztusért, ti bölcsek a Krisztusban”.

Leléptem: Walking Out, a *More Pricks Than Kicks* egyik novellája, ahol a Kerry blue terrier szuka levizeli egy csavargó nadrágját, aki erre „minden rosszallás nélkül” reagál *nem sört, hanem egyenesen snapszot*: a *Törköly* sírásója Guinnesszt iszik

ametszt üvegek: az *amethüsztosz* szó jelentése „nem részegítő”, a hiedelem szerint a kő megvédi hordozóját a részegségtől, így nem ad „elég esélyt” az alkoholnak

Irish Statesman: A.E. (George Russell) által szerkesztett dublini lap, 1923-1930 közt jelent meg; A.E. élénken érdeklődött a psziché és spiritualitás iránt, és elutasította Beckett két írását

Mr Quin: „Hairy” Capper Quin a *More Pricks Than Kicks*-ben Belacqua halála után átveszi ennek helyét a Smeraldina szívében; bár neve ellenére kopasz, nemzőképességéhez kétség sem fér. Itt idézett szavait tulajdonképpen a Smeraldina mondja a *Törköly*-ben *ami a fullánkot illeti*: vö. „Halál! hol a te fullánkod? Pokol! hol a te diadalmad?” (I Korinthusbeliekhez, 15 :55)

cianózis: túlzott alkoholfogyasztás következménye

buftizol, mint bélben a gilisztá: ír mondás

réchaufflé: újra felmelegített

zavarba jött hernyó: Darwin A fajok eredetének VII, az ösztönről írt fejezetében szereplő kísérlet: ha a hernyót félbeszakítják bábja szövése közben, ugyanonnan fogja folytatni munkáját; ha azonban kiemelik például a 3. szakaszig elkészített bábujából és egy, a 6. szakaszig elkészített bába helyezik, a hernyó „zavarba jön” és munkáját a 3. szakasztól folytatja, ahol abbahagyta

már megint a csavargó: a „Mérközéslabda” replika a *Leléptem c.* novella csavargó-figurájáé *mígnem jött és eltiport a zord halál*: vö. Dante, *A Pokol* (III, 55-7): „Nyomában nagy menet tolongva jár, jár,/ annyi, hogy sohse hittem földön járván,/ hogy annyit eltiport a zord halál már” (Babits Mihály ford.); a sor parafrázisa megjelenik T.S. Eliot *Átok-földje c.* költeményében is

jobb egy külföldi kotló, mint holnap egy protestáns kelta: az eredeti szójátékban *gull* (sirály) – *Protestant Gael* (Írország betelepült és őshonos lakói)

oda vitte az ő lapátját: vö. „Hozd ide a te ujjadat”, a feltámadt Jézus szavai Hitetlen Tamáshoz

Nichol’s cég doboza: a Beckett édesapjának temetését a Nichols and Co. Temetkezési vállalat bonyolította le

Ádám, az a régi kor hűségétől és szakadatlan kötelességétől reszkető drága jó öreg: vö. Orlando szavai Ádámhoz: „Jó öreg, benned még a régi kor/hűsége él, mikor a szolga még/kötelességből izzadt, nem a bérért” (Shakespeare, *Ahogy tetszik* II, iii, Szabó Lőrinc ford.)

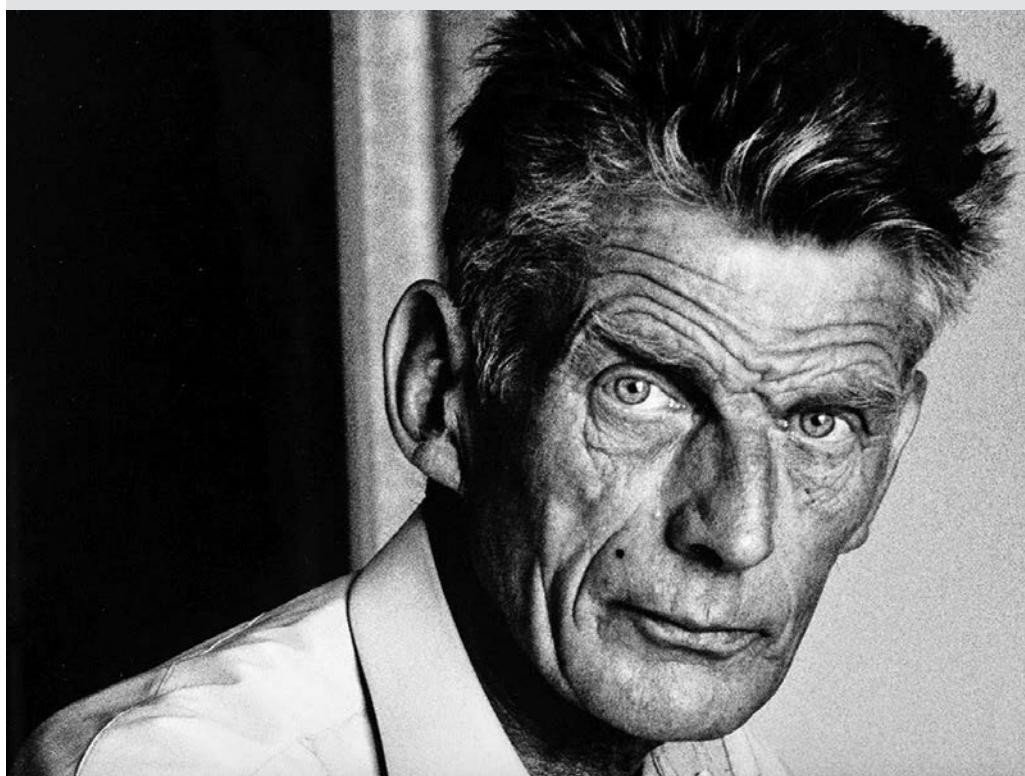
Fény és édesség...: Matthew Arnold *Culture and Anarchy* című művéből

megfogyatkozand lelkében, akár a pók: Szent Ágoston *Vallomásaiból*

tramontán: északi szelet jelentő olasz szóból

Mark Disney: valószínűleg elírás, Walt Disney helyett

Goldwasser: Danzigban gyártott likőr

A „nem” kétségtelenül nyugodt nyelve

„Igazán nem vágyom arra, hogy a művészet vagy bármi más felszabadítson, vagy segítsen rajtam. Fiatalok azt mondták nekem nemrég az *Eleutheria* elolvasása után: de hiszen elbátortalanít, úgy enged utunkra. Felőlem szedjenek aszpirint vagy sétáljanak nagyokat reggeli előtt. Számomra soha, semmi nem lehet eléggé *ellenében*, még a fájdalom sem, nincs is rá különösebb szükségem, azt hiszem.” Beckett ezt 1948-ban írja: ebben az évben fejezi be a „Trilógia” második darabját, a *Malone meurt*-t (*Malone meghal*) és kezdi írni a *Godot*-t. Szembeszökő a radikalizmus, amellyel elutasít mindenfajta ragaszkodást egy felszabadító, terapeutikus művészet illúziójához; az irány, amelybe a jelek szerint elindul, úgy írható le, mint a hasonló elvárások és ígérek alóli emancipáció művészete – és etikája, és maradéktalan elkötelezettség a radikális negativitás poétikája mellett. 42 éves ekkor: elég idős, hogy „fiatalokról” beszéljen, de elég fiatal ahhoz, hogy belevágjon egy olyan alkotói programba, amelyet élete végéig követni fog.

Samuel Beckett válogatott levelezésének második kötete,¹ amelynek elején áll ez a kiáltványszerűen is olvasható néhány sor, azt a másfél évtizedet öleli fel, amelynek az irodalom „Beckettet” köszönheti: 1947 és 1956 között született az életmű legismertebb része – *En attendant Godot* (1949), a „Trilógia” (1947-50, angolul 1953-55), *Fin de partie* (*A játék vége*: 1956). Az ötvenes évek közepétől új formákkal kísérletezik: pantomimmel (*Némajáték I, II*), hangjátékkal (*Minden elesendők*, 1956), és fokozatosan visszatér az angol nyelvű íráshoz. Írói pályájának legmeghatározóbb időszaka ez, amelyhez emblematisz megnyilatkozások köthetők, írásaiban éppúgy, mint a most publikált levelekben. Ekkor válik egy szűk, avantgárd angolszász értelmiségi körben ismert szerzőből nemzetközileg elismert dráma- és regényíróvá, nem utolsósorban a század egyik nagy francia nyelvű stílusreményévé. Az életkörülményeiben beálló változás is hasonló léptékű: a Dublin, London és Párizs közt ingázó vágáns intellektüel-léttől eljut a végleges párizsi letelepedésig a Rue des Favorites 6 alatti szűk bérlakásban – és, sok Beckett-olvasónak meglepő adalék, épített egy spártai kis házat a Párizstól mintegy 30 mérföldnyire fekvő Ussy-sur-Marne faluban, ide vonul vissza mind gyakrabban írni és kertészkedni: a Beckett-nél rendkívül ritka birtokos névmás a levelekben leginkább fáival kapcsolatban bukkan fel. Párizsi letelepedése részben válasz a harmincas éveket végigkísérő egzisztenciális örlődé-

sekre is: miután 1932-ben feladja respektábilis egyetemi oktatói állását a dublini Trinity College-nál, évekig a vékonyan csordogáló családi apanázból él, időnként meggyőződés nélkül és leginkább keménykezű anyjának megfelelni igyekezvén próbál valami civil foglalkozás után nézni (így a dél-afrikai Fokváros egyetemére is pályázik neolatin nyelveket oktatni, 1936-ban pedig Szergej Eisenstein moszkvai Filmakadémiájára jelentkezik, sikertelenül). Bár élete végéig elkíséri a bűntudat, amiért szüleinek csalódást okozott, a háború után a megélhetési fordításokat leszámítva „teljesállású” író lesz, akinek elsősorban az írással van dolga.

1950 és 54 közt Beckett elveszti két legközelebbi hozzátartozóját. Anyja halála egy feszültséggel és konfliktusokkal teli, szenvedélyes anya-fiú kapcsolatot zár le; 1954 nyarán tüdőrákos bátyját ápolja több hónapig, végigkísérve gyötrelmes haldoklását – betegágya mellől írja: „Az életem, itt - semmi; jobb nem beszélni róla. Vége lesz, mint mindennek, és újra szabad lesz az út, amely az egyetlen végcél felé tart, ami számít”. Kettejük halálával eloldódik minden kötelék, ami az írószázi „otthonhoz” fűzte. Döntését, hogy Párizst tegye meg otthonának, már 1939-ben meghozta: akkor írja legközelebbi bizalmasának, Tom McGreevy költőnek, hogy ha, mint valószínű, kitör a háború, „ennek az országnak [Franciaországnak] a rendelkezésére bocsátom magam”.

Ha egyetlen meghatározó élettapasztalatot keresünk ebben az időszakban, az nyilvánvalóan a második világháború, amely még inkább a betegség, elesettség, magány és halál felé irányította Beckett érdeklődését, és elővetíti az én dekonstruálásának programját. Köztudott, hogy Beckett kockára tette az életét a francia Ellenállás „MS Gloria” nevű – Francis Picabia festő lánya által szervezett – sejtjében; miután egy katolikus pap árulása révén a Gestapo lecsap a szervezetre, Beckett és élettársa, Suzanne Deschevaux-Dumesnil 1942 augusztusában a dél-franciaországi Roussillonba menekül, ahol Beckett 1944 végéig egy szőlősgazda földjén dolgozik. Második regénye, a *Watt* ilyen körülmények közt íródik 1941-45 közt – a szerző bevallása szerint azért írta, hogy ne örüljön meg. Bár a háború és bujkálás éveiből természetesen alig maradt fenn Beckett-levél vagy távirat, és az életrajzban is sok a fehér folt (Deirdre Bair például egy teljes idegösszeroppanást valószínűsít az első, Roussillonban töltött hónapokban, bár James Knowlson ezt nem tartja valószínűnek), a később lavinaszerűen beinduló írás és a levelek sok ponton megvilágítják azt, hogyan erősítette fel a háború traumája a veszteség közösségének érzetét, annak tudatát, hogy áldozat és elkövető szerepei felcserélhetőek. Ahogy Hélène Cixous írja *Le Voisin de Zéro* című értelmezési kísérletében,² a „hontalanított, elveszejtett” (*épeuplé/dépeuplé*), a holokauszt közvetett érintettjének tekinthető Beckett szövegei mindenki másénál pontosabban tudják, hogy az írásnak egyszerre van dolga a vadással és a prédával, a termelővel és a hulladékkal – hogy az írás egyszerre macska és egér, sirály és szemét. Olyasvalakihez képest, aki már a harmincas évektől következetesen náciellenes, amint ez az 1936-37-es németországi naplóból kiolvasható, és aki közeli barátait veszítette el a koncentrációs táborokban (Paul Léont, illetve Alfred Péront, egykori kollégáját az École Normale Supérieure-ön, akivel közösen fordították franciára Joyce *Work-in-Progress*-ének *Anna Livia Plurabelle* részét, és Beckett első regényét, a *Murphy*-t), esetleges viszolygása azoktól, akik a vichy-i Franciaországban kollaboránsként igyekeztek túlélni, sosem jelenik meg a levelekben. Ha lehet, növekvő empátiával fordul egykori hallgatójához és barátjához, Georges Pelorsonhoz, aki a háború után Belmont-ra változtatja nevét: bátorítja barátja irodalmi próbálkozásait és megosztja vele a saját írásával kapcsolatos kételyeit. A „romokban fekvő emberiség” látványa, amelyet 1946-ban ír Vörös kereszt önkéntesként a normandiai Saint-Lô-ban szolgálva első kézből megismert, és amelyről *A romok fővárosa* című, az ír rádióknak készült beszédében vall,³ valószínűleg döntő hatással volt arra, hogy a negyvenes évektől a korábbi narcizmustól sem mentes levelek tónusa annyira megváltozik. A harmincas évek öntudatosan irodalmias(kodó), a szerző elképesztő tudásanyagát és olvasottságát már-már hivalkodóan nehezen megfeythető, többnyelvű szójátékokba csomagoló prózája és levelei után megdöbbenő az én tudatos háttérbe szorítása – mintha Beckett szégyenkezne másokat a saját szellemi, lelki és testi öröklődéseivel, nyuggeivel terhelni. Ugyanakkor, ahogy a kötet egyik szerkesztője, Dan Gunn írja nagyszerű előszavában, a háború utáni Beckett-levelek minden korábbinál mélyebben irodal-

miak, bár irodalmiságuk csak annak fényében ismerhető fel, hogy szerzőjük radikálisan megváltoztatta az *irodalmiról* alkotott elképzeléseinket (lxvi).

A levelek többsége viszonylag kevés címzetthez íródott: köztük elsőként a jeles műkritikus Georges Duthuit-t kell megemlíteni, Matisse vejét, aki ezekben az években a kiépülő Beckett-szövegvilág és -poétika szellemi bábája. Dialógusuk nagyrészt az avantgárd, a mimézistől elforduló festészet lehetőségei körül mozog; közös barátjuk, Bram van Velde, a holland absztrakt festő műveiről folytatott vitájukból születik meg a *Három dialógus Georges Duthuit-vel* (1949), amelyet a kritika régóta Beckett poétikájaként kezel. A Beckett-szövegek genézisének, a beckett-i önértelmezésnek elsődleges forrásai közé tartozik levelezése három, francia, illetve angol nyelvű kiadójával: Jérôme Lindonnal (Éditions de Minuit – aki több évtizeden keresztül nemcsak példásan képviseli a szerző jogait, de tehermentesíti is őt mindenfajta közszerepléstől; Beckett őt delegálja majd a Nobel-díjat átvenni), Barney Rossettel (New York, Grove Press) és Alexander Trocchival (a párizsi, angol nyelvű Merlin Press igazgatójával). Színházi elképzeléseit leginkább párizsi, ill. amerikai rendezőivel, Roger Blinnel és Alan Schneiderrel váltott leveleiből lehet felfejteni. És ott vannak a közeli barátok: Bram van Velde, akinek a képei több Beckett-írás ürügyei; Alfred Péron özvegye, az orosz származású Mania, aki 1942-ben táviratban értesítette Beckettet és Suzanne-t férje elfogásáról, neki köszönhetően tudtak megszökni Párizsból – őt rendszeresen kíséri angoltanári munkájában, cserébe Mania lesz a francia nyelvű Beckett-szövegek első nyelvi szerkesztője, az ő tanácsára nyesi vissza Beckett a francia „Trilógia” szövegében az ír utalásrendszer szarkazmusát, amit később, az angol nyelvű változatban maradéktalanul kiaknáz. És akihez a leginkább „irodalmi” levelek íródtak, a fiatal amerikai Pamela Mitchell, akit Beckett 1953-ban ismer meg, és aki ’54-ben az ő kedvéért költözik egy időre Párizsba: rövid, de annál intenzívebb románcuk megszakad, amikor májusban Beckett Dublinba utazik, hogy haldokló bátyját ápolja, az ’54 nyarán és Mitchell elutazása után írott levelek viszont sokszor már-már az *Utolsó tekercs* szövegvilágát vetítik előre. Az életrajz iróniájához tartozik, hogy az, ami mégiscsak Beckett életének legfontosabb kapcsolata – élet-szövetségük Suzanne Duschevaux-Dumesnil-lel, mely Suzanne haláláig tart, akit Beckett csupán hat hónappal élt túl – teljesen reprezentálatlan és így megfoghatatlan, mivel hozzá nem íródtak levelek.

El nem felejtett sorok

A háború utáni Beckett-levelezés egyik nagy meglepetése az olvasó Beckett háttérbe szorulása: a tanulóéveknek tekinthető első alkotó periódusból (1929-39) kirajzolódó bimbózó művészet- és irodalomtudós, kritikus, író profiljához képest, aki szinte másról sem számol be, mint olvasmányairól, képekről és zenéről, a negyvenes-ötvenes évek leveleiben sokkal ritkábbak az ilyen megnyilatkozások – ugyanakkor látványosan megritkulnak a korai Beckett-re jellemző vitriolos megjegyzések, mikor szívének kevésbé kedves klasszikus vagy kortárs kerül szóba. Pedig éppolyan mohón olvas, és éppolyan eklektikusan: egyforma élvezettel falja Faulkner (angolul és franciául), Agatha Christie-t vagy Verne-t. A kevés kortárs közt, akit barátainak és kiadóinak egyformán ajánl, Ionesco, Adamov, Camus, Cioran *La Tentation d’Exister*-je mellett Salinger mellett találjuk: a *Zabhegyező* „minden másnál jobban tetszik, nagyon hosszú ideje” (419). Még meglepőbb lelkesedése Racine *Andromaque*-jáért, amelyben visszaigazolván látja a saját szűkös eszközeire korlátozó színház eszményét: „a korábbinál nagyobb csodálattal” olvassa újra „és, azt hiszem, több megértéssel, legalábbis ami a színház jelenlegi esélyeit illeti” (624). A könyv, amelyhez időről időre visszatér, az *Effi Briest*, „ez a végtelenül megindító és szép regény... negyedszerre is elolvastam a napokban, ugyanazokkal a régi könnyekkel ugyanazokon a helyeken” (621). Fontane könyve iránti lelkesedését csak Schubert *Winterreise* dalciklusa szárnyalja túl, Fischer-Dieskau előadásában, amelyet Ussy-ben gyakran hallgatnak lemezeiről Suzanne-nal; hasonló élményt Bartók 1951-ben rádión hallott *Zenéje* nyújt húros-, ütőhangszerekre és cselesztára.

És bár ezekre az évekre régen maga mögött hagyta az egyetemi világot, Beckett még mindig elsőrangú ítéző és kritikus, elképesztő vizuális és szövegmemóriával: egy-két évtized távolából nemcsak obskúrus idézeteket, irodalmi utalásokat képes játszva megfejteni, de szinte tünetzerű, ahogy kedvenc klasszikusainak fel-felbukkanó idézeteibe csomagolja állandó elégedetlenségét a saját írásával kapcsolatban. 1955-ben, röviddel a *Nouvelles et textes pour rien* (*Semmi-szövegek*) megjelenése előtt, amikor minden területen zsákutcában érzi magát („Legfőbb ideje, hogy gyökeresen megváltoztassam az életmódomat, de nem hiszem, hogy lesz rá energiám”), egy Milton-sor zakatol a fejében: „*Insuperable height of loftiest shade*” (Jánosy István fordításában: „elérhetetlen/magasra nő a cédrus és fenyő,/árnyékot terít”: 565). Írói válságát (elírt) Leopardi-idézettel illusztrálja: *Non che la speme il desiderio è morto* (509 - Rába György fordításában: „ma bennem/édes reményeinknek/nemcsak reménye, de vágya se rebben”); a ténybe, hogy az *è spento* ígét másokra cseréli, belejátszhat az is, hogy a (több címzettnek is elküldött) önvallomás bátyja haladoklása idején született. Amikor a még ifjú titán David Hayman – később a Joyce-kutatás egyik doyenje – elküldi neki doktori disszertációját Mallarmé Joyce-ra gyakorolt hatásáról, Beckett udvariasan, de finom hallással jelzi, hogy talán túldimenzionálja a francia szimbolista költő szerepét, és Giordano Bruno, Giambattista Vico, illetve a *Divina Commediának* a joyce-i életmű egészét átható jelenlétére hívja fel a figyelmét.

1954 februárjában a német fordító és szerkesztő, Hans Naumann – aki elsőként hívta fel a Suhrkamp kiadó figyelmét a Beckett-szövegekre – levélben érdeklődik önkéntes száműzetésének és nyelvváltásának okairól, az őt ért jelentős irodalmi hatásokról, Joyce szerepéről. A hatás kérdésre Beckett válasza: „Világéletemben rossz olvasó voltam, gyógyíthatatlanul felületes, aki folyton valami másholt keres... legmeghatározóbb olvasmányélményeim azok voltak, amelyek leghatékonyabban küldtek afelé a máshol felé.” Jelzi azt is, hogy ezek nem a kézenfekvő nevek – Proust és Kafka, Naumann várakozásainak megfelelően. Proustról írt rövid kommentárja könnyen a kérdés enervált lerázásának tűnhet, tekintve, hogy első komoly, nagyszabású exegézisét az *À la recherche*-ről írta: „[Proust] elképeszt és irritál. Nehezen viselem rögeszmés próbálkozását többek közt arra, hogy mindent visszavezessen valamiféle törvényszerűségekre. Azt hiszem, nagyon rosszul ítélem meg”. Ennél is érdekesebb Kafka esete, akinek *A kastély*-át Beckett németül olvasta, s így saját bevallása szerint sok árnyalatot elveszített: „Otthon éreztem magam, túlságosan is – talán ezért van, hogy nem olvastam tovább... Emlékszem, mennyire megzavart megközelítésmódjának zavartalansága. Bizalmatlan vagyok minden olyan katasztrófával szemben, amely hagyja magát valamiféle kimutatásként, számvetésként lejegyezni” (464-65). A – minden bizonnyal a közösség, kongenialitás érzése által táplált – ellenállásnak ez a sokatmondó nyilatkozata mintha előrevetítene egy másik vallomást: Derridáét, aki egy interjúban mondja el, Becketthez túlságosan közel érezte magát ahhoz, hogy írni tudjon róla. Ugyanakkor megjelenik szövegpoétikájuk döntő elkülönöződésének a tudata is – azé, amit Hélène Cixous úgy írt le, mint a beckett-i kreatúrák és írás megkínzottsága, ahol az írás mint megtöretés alól semmi sem vonhatja ki magát, a számvetés sem. Amikor 1956 elején a Trinity College friss végzőse, Alec Reid – az egyik első írországi egyetemi oktató, aki kötetet szentelt Beckettnek – elküldi neki egy cikkét, amelyben Beckett prózáját Kafkáéval hasonlítja össze, és amelynek végzava az: „minél ingatagabb, veszélyeztetettebb a forma, minél közelebb kerül a felbomláshoz, annál igazabb az érzelmi töltet”, Beckett pár szóba sűrített poétikában válaszol, amely élesen megvilágítja a kettejük közti különbségeket: „Az én kis világgal az a baj, hogy nem létezik a *rajta kívül*. Esztétikai értelemben a kudarcot vallott forma kalandja ez (a létezés képtelenségének a megvalósított állítása nélkül)” (596).

A valamiről írás vége

Ha „azok a sorok számítanak igazán, amelyeket elfelejtünk”, ahogy Beckett írja egy Baudelaire-sort idézve az öregedés fájdalmas költészetéről, akkor a Beckett-szövegvilágból és

a levelekből kicsengő legfontosabb *el nem felejtett* sor „a Purgatóriumban levők közös sikolya: *Io fui*” (92). A mindig fenyegetett, rombadőlt és elfojtott létezés utáni csillapíthatatlan vágy és nosztalgia, a halál közelségének tudata, amelyet Beckett Danténál talált meg – talán Joyce nyomán, aki ezt a sort és nem a Paradicsom utáni vágyakozást tartotta a *Divina Commedia* lényegének⁴ – szólal meg 1948 augusztusában Duthuit-nek címzett levelében is, amelyben kijelöli saját írásának irányát: ezt az irányt, „mint már mindent, az örökké lárvaszerűben kell keresni, nem is, ez más, a nem-létezés tökéletlenségének bátorságában, amelyben időnként megostromol a kísértés: lenni még, egy kicsit, és a dicsőség, hogy voltunk, egy kicsit, egy feledhetetlen ég alatt. Igen, annak a lehetetlenségében kell keresni, hogy valaha is eléggé tévedjünk, hogy valaha is elég nevetségesek és védtelenek legyünk” (102-3). A beckett *réveil mortel* legemlékezetesebb vallomása alig egy héttel ez előtt a levél előtt született, Dublinban, ahol Beckett időszedő, Parkinsonnal küszködő anyját, May Beckettet hordozza végig gyermekkorának színhelyein:

Szép idő van, járom a régi ösvényeimet, nézem, egyre nézem anyám szemét, sosem voltak még ilyen kékek, ilyen megrökönyödöttek, ilyen szívszorítóak, az örök gyermekkor szeméi, az öregségé. Hadd érjünk oda hamarabb inkább, mint később, amíg van még, amit visszautasítanunk. Azt hiszem, ezek az első szemek, amelyeket látok. Nem is kívánok más szemeket látni, ott van minden a szeretéshez és a síráshoz, most már tudom, mi fog lezárulni, és megnyílni bennem, de anélkül, hogy bármit is látnék, nincs már látás... Talán tehetünk valamit azáltal, hogy megtagadjuk a harcot. Végére is, ez egy elég elterjedt képesség. Az általános verekedésben persze, mint a közlegények legközlegényebbje, egy jottányival sem feljebb, közömbösen minden ügy iránt, a kezdetektől egy másik háborúval elfoglalva a kimenő vagy fegyverszünet legkisebb reménye nélkül, egyaránt kitagadva a nyereségekből és a veszteségekből, de anélkül, hogy belezuhannánk az újtestamentumba. (92)

Ennek az elképesztő levélnek a címzettje a Beckett-nél másfél évtizeddel idősebb Georges Duthuit, a bizánci és keleti művészet, az avantgárd és különösen a fauvizmus szakértője, 1945-től az újraindított angol nyelvű *transition* folyóirat főszerkesztője (amelybe Beckett rendszeresen fordít), aki a negyvenes évek végétől Beckett első számú szellemi partnere lesz. A Duthuit fia által „volcanique”-ként jellemzett barátságukról írja Beckett: „ebbe a barátságba, úgy érzem, régóta belefolyt minden, ami a legjobb bennem.”

Beckett első „rendes” levelét 1948 júliusában írja *mon cher vieux*-jének, amikor a nyarat anyjával tölti Dublinban, mindentől és mindenkitől elszigetelten, írásra képtelenül, és általában nyomorultul érzi magát: megköszöni barátja „hangját egy másik világból”, hiszen ő egy olyan országban és városban időz, ahol „nehéz elhinni, hogy egyáltalán létezhet az önemésztő, önmarcangoló gondolat költészete”. Személyes vallomások is felbukkannak: „Matisse-szal álmodtam – azt mondta, dublini lingóban, hogy ki van merülve (‘I’m bet’). Apám a halála előtti végső kómában azt ismételte: Küzdj küzdj küzdj” (84). Nemsokára aztán közös barátjuk, Bram van Velde festészetében megtalálják azt a termékeny alapot, amelyen burjánzani kezd a levélváltás; Bram és bátyja, Geer festészete Beckettet már korán elkezdte foglalkoztatni – alighogy 1944 végén visszatérhet Párizsba, ír egy kritikai igényű értelmezést kettejük művészetéről *La Peinture des van Velde ou le monde et le pantalon* (*A Van Velde fivérek festészete, avagy a világ és a nadrág*) címmel, mely 1946-ban, franciául írt szövegei közül az elsők közt jelenik meg, ezt követi a *Peintres de l’empêchement* (*Az akadályoztatás festői*, 1948). Van Veldéről folytatott vitájukból kristályosodik ki Beckettnek a forma és az anyag uralásának ellenében vallott esztétikája, amelynek előfeltétele a felmérhetetlen kulturális felszerelésből való kitanulás: le-emelni a mindentudás, mindenhatóság irodalmának terhét ahhoz, hogy eljuthasson a „tudatlanság, tehetetlenség”, irodalmához, a „nem-szó” (*Unwort*) gyakorlásán keresztül egy idegen nyelven, amely a tanuló státuszát osztja rá. Ezekben a levelekben használja Beckett először az *empêchement* (akadályoztatás), később *coincement* (kb. „sarokbaszorítottság”) festészetének a toposzát. Van Velde képeit nagy valószínűséggel saját céljaira használva, kimagyarázva, Beckett a festőt nevezi ki saját negatív esztétikájának, a kifejezés megtagadásának főfő zászlóhordozójává: ahogy magának van Veldének írja ’49-ben, „keresem egy módját a kapitulációnak, anélkül, hogy feladnám a megszólalást – teljesen”. Az 1948-

49-es, Duthuit-nek írt levelek majdhogynem számarvezetőként szolgálnak saját szövegeihez és a *Három dialógushoz*: türelmetlenül elveti azt a szerinte olcsó megoldást, amellyel az absztrakt művészet a mimetikus hagyomány külső, ábrázolandó „tárgyát” lecserélte a belső „kifejezendő” tartományra, és olyan művészet lehetőségét keresi, amely egyszerre adná fel az uralás, a bírás kényszerét és indíttatását. Beckett-nek a németországi múzeumokba, galériákba tett látogatásait dokumentáló '36-37-es naplóiban visszatérő téma volt az enervált elfordulás „a művészet Tarquiniusaitól” – az anyagukat és technikájukat maradéktalanul uraló, ezért végül tudásuk rabszolgájává váló festőktől, vagyis Tizianótól Rembrandtig a régi mesterek javától. Így nem meglepő talán, hogy Duthuit-hez írt levelében a fölfelé törekvést elutasító, Dante Purgatóriumából ismert gesztust nevezi meg, mint az általa követendőnek tekintett művészet emblémáját:

Hosszú ideig vártunk egy olyan művészre, aki elég bátor... felfogni, hogy a külső világgal való szakítás magában hordozza a belső világgal való szakítást is, és hogy nincsenek a naiv viszonyokat helyettesítő pótlék-viszonyok, hogy amit külsőnek és belsőnek nevezünk, az egy és ugyanaz ... [Bram] festészete, ha úgy tetszik, a [viszony] megújításának a lehetetlensége. Ott van, ha úgy tetszik, az elutasítás és az elutasítás elfogadásának elutasítása... Ami engem érdekel, a *gran rifiuto*⁵, nem pedig a hősies izgés-mozgás, aminek ezt a gyönyörű valamit köszönhetjük. (136)

Két kulcsfontosságú, 1948 augusztusában született levélben írja: „Te mindazokról a zárt, megvalósított világokról beszélsz, amelyekből magányok, gőgök csikorgása hallatszik. Ugyanakkor meg a létezés lehetséges teljességéről. Számomra a Titánok, a Herkulesek mind egy követ fűjnek, akármilyen természetű is a munkájuk”, mivel az ő hibájuk, „vagy legalábbis gyengeségük talán az, hogy tudni akarják, mi az, amiről szó van”. A saját maga elé tűzött irány ezzel szemben: „hogy ne kelljen kifejezni magunkat, ne keveredjünk bele semmilyen maximumba a saját, szám nélküli, érték nélküli, megvalósítás nélküli világunkban: ez egy olyan játék, amit kipróbálhatnánk, olyan szükség, amit kipróbálhatnánk, és ami sosem fog sikerülni, ha sikerül” (100-101). Ahelyett, hogy hagyná magát visszarángatni „gyűlöletes kritériumokba” és az „utálatos ütközetbe”, Beckett a maga *via negativa*-ját követné, amelynek inntől állandó jelzője a nyugalom: „kiáltozni kell, mormolni, ujjongani, esztelenül, mindaddig, amíg megtaláljuk a minden további nélküli „nem” kétségtelenül nyugodt nyelvét, mely alkalmatlan, vagy a lehető legkevésbé alkalmas”. Sőt, továbbmegy: teljes kivonulást kér a hódításból és ütközetből, „az orphikus és absztrakt művészet szintiszta maszturbációjából”. Egyik legkimerítőbb, 1949 márciusában írt levele végén felteszi a kérdést: „És mi lenne, ha egyszerűen felhagynánk az erekióval? Mint az életben. Már így is épp elég sperma úszkál a világban” (128).

Az 1949 márciusa és júniusa közt Duthuit-nek írt levelek a *Három dialógus* közvetlen *avant-texte*-jének, szövegelőzményének tekinthetők; a szöveget júniusban kezdi írni, de nagyon nehezen halad vele, amit részben annak tud be, hogy hosszú idő után angolul próbál írni: „Rémes nyelv, amit még mindig túl jól tudok” (168). A levelekből kirajzolódik annak a kényelmetlen tudata, hogy amikor Beckett a viszony elutasításáról ír, azzal éppenséggel visszakapcsolja van Velde művészetét egy viszonyba a viszony *hiányával*: ti. egy viszonyba a festészet teljes lehetetlenségével. A tény, hogy az író *Három dialógus* – amely, mint ismert, a követendő művészetet úgy definiálja, mint „annak kifejezése, hogy nincs mit kifejezni, nincs mivel kifejezni, nincs miből kifejezni, plusz a kifejezés feltétlen kötelessége”, és azzal zárul, hogy a „B” beszélő „melegen” beismeri, hogy tévedett – egyetlen részlete, amelyet egyik levelével elküld Duthuit-nek, egyben a szöveg legsebezhetőbb pontja, amellyel kapcsolatban mind Beckettnek, mind a szöveg „B”-jének kétségei vannak (ti. a kijelentés, hogy van Velde festészete „kifejezés nélküli”: *inexpressive*), jelzi, hogy Beckett viszonya a saját teorémáihoz végig erősen ambivalens. Ezt a levelekben gyakran jelzi is: „Egyáltalán nem kívánok bármit bebizonyítani, és a vízhatlan teóriák semmivel sem kedvesebbek a szívemnek, mint azok, amelyek áteresztek a jó öreg igazságot” (137). Ennek ellenére az idézett levélben a korábbiaknál is ingerültebben reagál arra, amit ő csupán a régi, a megvalósítást istenítő csatakiáltás-esztétika meghosszabbításának tart:

Számomra a kérdés csak attól a ponttól kezdve válik érdekessé, mihelyt azt nézzük, mi van a két attitűd mögött – vagyis egyfelől, a megvalósítható iránti szenvedély mögött, amelyben a leg-nemesebb törekvéseket eltorzítja a kényszerűség, a korlátokat kiterjeszteni, másfelől pedig, nos, talán, a tisztelet mögött a lehetetlen iránt, ami vagyunk, lehetetlen élő teremtmények, lehetetlenül élők, akiknek sem testi ideje, sem térbeli kiterjedése nem érdemel több figyelmet, mint az est árnyai vagy a szeretett arc, és megfestve egész egyszerűen a festést mint sorsot ott, ahol nincs mit festeni, nincs mivel festeni, nem tudunk festeni, és nem akarunk festeni, és mind-azt úgy, hogy valami kijöjjön belőle, ha már egyáltalán. Na, tessék, máris túl messzire mentem, mindíg túl messzire megyek, és sosem elég messzire. (153)

Az, hogy teóriája a teória-gyártás elutasításáról olyan apória közepébe pottyantja, amelyből nem látszik a kijárat, az egyre gyakoribb retorikai beismerésekből nyilvánvaló: „Létezik-e, létezhet-e egyáltalán, vagy nem, olyan festészet, amely szegény, leplezetlenül haszontalan, bármiféle képre képtelen, olyan festészet, amely nem érzi feltétlen kötelességének, hogy önmagát próbálja igazolni? Az a tény, hogy én beleláltam oda, ahol igazából nem történik más, mint a viszony, a lakoma példátlan megújítása, nem számít. Többé már sosem ismerhetek el semmit, csupán a remény nélküli cselekvést, mely kárhozottságában is nyugodt” (165). Sokatmondó a március 9-i levél zárata: „Mostanra képtelen vagyok kitaróbban írni Bramról vagy bármiről. Képtelen vagyok írni *valamiről* (*écrire sur*)... De ne feledd, hogy én, aki magamról szinte soha nem beszélek, alig beszélek másról” (137-38).

A nyomorultság védelmében

A Beckett-levelezés egyik visszatérő témája a mélyen átértzett felelősségérzet a létrehozott szövegvilág iránt. Amikor Hans Naumann kérdésére válaszolva Joyce-szal való kapcsolatairól ír, meglepő módon nem az irodalmi, hanem a morális örökséget emeli ki: „[Joyce] nagyon erős erkölcsi hatással volt rám. Anélkül, hogy erre a legkevésbé is törekedett volna, rálátást nyújtott nekem arra, mit jelentenek ezek a szavak: 'művésznek lenni'” (463-64). Hogy Beckett jó Joyce-tanítványnak bizonyult a meg nem alkuvó művészi integritás tekintetében is, azt nemcsak a harmincas években írt megsemmisítő ítélete bizonyítja az ultrakatolikus, ultrakonzervatív Ír Szabadállam cenzúrájáról, amelyet jól kiegészített a fogamzágátlás minden formájának betiltása – hiszen, mint írja, „a gondolkodás sterilizálása és az alom apoteózisa primán összeillik”⁶⁶ –, de egész életét végigkísérő következetes cenzúraellenes és antitotalitárius kiállásai is. Az írországi cenzúrával nemcsak a harmincas években gyűlik meg a baja: mikor 1958-ban a *Minden elesendők* bemutatója készül a dublini nemzetközi színházfesztiválon, Beckett tudomást szerez róla, hogy Dublin érseke betiltotta O'Casey egyik darabjának és egy *Ulysses*-adaptációnak a színrevitelét, azonnal visszavonja darabját és megtiltja bármely szövegének írországi előadását, amíg a cenzúra intézménye fennáll. Még a publikálás vagy előadás veszélyeztetésének árán sem volt hajlandó hozzájárulni bizonyos szövegmódosításokhoz, amelyeket kiadói vagy rendezői sürgettek. Amikor 1953-ban megkeresi a New York-i Grove Press szerkesztője, Barney Rosset az ajánlattal, hogy kiadnák angolul a *Godot*-t és a „Trilógiát”, Beckett világosan megírja, hogy nem hajlandó az obszcénnek minősülő szövegrészeket sem meghúzni, sem eufemizálni:

Ami általában a munkámat illeti, remélem, tisztában van vele, mire vállalkozik. Ezalatt nem a dolog lényegét értem, ami nem valószínű, hogy bárkit is zavarna, hanem bizonyos obszcénitásokat, amelyek talán franciául nem voltak olyan feltűnőek, mint angolul lesznek, és amelyeket, hogy őszinte legyek (jobb, ha előre tudja, mielőtt még belevágna a dologba) egyáltalán nem áll szándékomban tompítani. (385)

Amikor az *NNRF* (az új *Nouveau Revue Française*) *A megnevezhetetlen* egy, Beckett által – nyilván a cenzúrárt provokáló céllal is – választott részletét úgy közli, hogy jelölet-

lenül kivág egy Mahood-passzust a pénisz megduzzadásáról, Beckett „szó szerint rosszul van” és csakis kiadója, Lindon diplomatikus közbenjárásának köszönhető, hogy végül nem pereli be a lapot. Ismervén krónikus viszolygását mindenfajta publikus szerepléstől, különösen azóta, hogy 1937-ben Dublinban a nagybátyja, „Boss” Sinclair által Oliver St. John Gogarty ellen indított rágalmazási per koronatanújaként, egy Írországban szeméremértésért és blaszfémiaért tiltólistára került könyvvel súlyosbított *curriculum vitae* birtokában saját bőrén tanulja meg, mit jelent a karaktergyilkosság, fogalmat alkothatunk felháborodásáról. A lapszerkesztő mentegetőzése, hogy az inkriminált részlet közlése veszélybe sodorta volna a lapot, és a körülmény, hogy az egyik vezető francia irodalmi lap összes szerkesztője, köztük André Malraux is, áldását adta a húzásra, nem sokat lendített az ügyön.

Van azonban egy fontos változás a módban, ahogy Beckett a háború előtt és után kiállt a művészi alkotás szabadságáért. Míg korább a hangsúly az elvi intellektualizmuson van, a háború után leginkább a saját „teremtményei” megóvásáért vállalja az összeütöközést a cenzúrával és a cenzúraközeli szerkesztői gyakorlattal; a szövegekben *életre* hívott „lepustultság és elfojtottság és szemérmertlenség” (688) iránt érzett felelősség a levelezés egyik trópusa. Az alábbi két eset jól illusztrálja ezt a hangsúlyeltolódást. Miatán több kiadó elutasította a *Murphy* kéziratát, 1936 novemberében a bostoni Houghton Mifflin hajlandó lenne a regényt publikálni azzal a feltétellel, hogy Beckett nagyon szigorúan meghúzza, különösen a hatodik fejezetet – a főhős elméjének felépítését taglaló leibnizi-karteziánus paródiát. Beckett az öt ügynökként képviselő barátjának, George Reaveynek írt válaszában határozottan elutasítja, hogy bárhol is belenyúljon a szövegbe, sőt kioktatja Reaveyt az alkotói szabadság etikájából, nem kifejezetten gyakorlatias terminusokban: „Légy döbrent, határozott, és bizonyos mértékig udvariasan rugalmas, ha lehet, mindezt egyszerre. Hát nem értik, hogy ha a könyv kicsit homályos, ez azért van, mert össze van sűrítve, és hogy további sűrítéssel csak még homályosabbá tehető?... Egy ilyen könyvben nincs sem hely, sem idő a *puszta* könnyítésre. A könnyítésnek is meg kell dolgoznia és vissza kell igazolnia azt, amit megkönnyít. És persze, hogy az elbeszélést nehéz követni, és persze, hogy ez szándékos. Vajon ... tele kellene raknom az utolsó fejezetet osztrigacsókokkal és Murillo-pulyákkal?” (I, 380-81). 1946-ban Sartre és Simone de Beauvoir nagypresztízsű irodalmi-kritikai lapja, a *Les Temps Modernes* elfogadja publikálásra Beckett „Suite” című (befejezetlen) novelláját, így először jelenhet meg franciául írott Beckett-próza. Az első rész a júliusi számban jön ki; amikor július 2-án a második részt is beküldi, Beauvoir, aki az előzőt abban a hitben fogadta el, hogy befejezett egész és a beküldött szöveg egy másik rövidpróza, elutasítja. Beckett - akinek a tapasztalatlansága nyilván hozzájárult a félreértéshez - ír Beauvoirnak; anélkül, hogy egyetlen pillanatra kioktatná a francia irodalom *grande dame*-ját etikai alapelvekből, sebezhetőségét felvállalva azzal indít, hogy „egy szereplője iránti felelősségérzetből” tartotta szükségesnek megszólítani őt: „Bocsássa meg ezeket a nagy szavakat. Ha félnék a nevetségességtől, csendben maradtam volna”:

Ön lapja hírnevét tartja szem előtt. Ez természetes. Én a „Suite” szereplőjére gondolok, akitől megtagadták a nyugalmat. Ez is természetes, azt hiszem. Nehéz az Ön szerepébe helyezkednem, mivel semmit sem tudok a lapszerkesztésről. De olvastam a könyveit és tudom, hogy Ön bele tud helyezkedni az én szerepembe... Ön megadja nekem a lehetőséget, hogy megszólaljak, hogy aztán vissza is vonja, még mielőtt a szavaknak ideje lett volna valamit jelenteni. Mozdulatlanságra ítél egy életet abban a pillanatban, amikor épp elnyerné végleges formáját. Van ebben valami rémálomszerű. Nehezen tudom elhinni, hogy a lap külső megjelenésével kapcsolatos megfontolások igazolhatnak, a *L'Invitée* szerzőjének szemében, egy ilyen csonkítást... Egyszerűen létezik egy nyomorultság, amelyet a végsőkig meg kell védeni, a munkánkban és azon kívül. (40-41)

Mélyen átértett felelőssége az általa életre keltett „nyomorultság” iránt és „tisztelete a lehetetlen iránt, ami vagyunk, lehetetlen élő teremtmények, lehetetlenül élők”, a kiadóinak és rendezőinek írt levelek egyik állandója. Akár publikálásról vagy önfordításról van szó, akár a végtelenül precíz színházi utasításokról, szünetekről, hangsúlyokról, in-

tonációról, mozdulatokról (amelyeket, ha kikéri a véleményét, mindig azt hangsúlyozva ad, hogy a szerzői olvasat nem feltétlenül helyes), Beckett körömszakadtáig ragaszkodik minden egyes vesszőhöz. De bármennyire határozottan lépjen is fel kiadójának vagy a rövidebb írásait közlő lapoknál minden, szerzőileg jóvá nem hagyott szerkesztői módosítás ellen, a művek maguk sok átdolgozáson mennek át, sokszor még az írás késői szakaszaiban is. A *Fin de partie* például csak azután nyeri el végleges formáját franciául – mely aztán az angol változat, az *Endgame* kiindulópontjául szolgált –, miután Beckett látta és hallotta a szöveget színpadra állítva: ’56-ban a szöveget sürgető Fischer Verlag szerkesztőjének írja, „a végleges szöveget nem tudom rögzíteni, csak bizonyos számú próba után” (668), valamivel korábban, Pamela Mitchellnek pedig, „mindenfélét gondoltam már és gondolok róla, a legjobbtól a legrosszabbig. Igazából nem tudom egészen addig, amíg el nem kezdem hallgatni és nézni – persze még akkor sem” (657). Mintha az írásnak életre kellene kelnie, mielőtt rögzíteni lehetne abban a formában, amelyben megjelenjen, a munka során végzett javítások, mint freskókon a *pentimenti*, csak annyira eldolgozva, hogy áttűnjenek a felszínen. Miután angolra ültette, Beckett eljátszadozik a gondolattal, hogy a címet kötőjellel elválassza („End-game”: „Vég-játék”), így lebegtetve a „vég” szót, amellyel nehezen békült meg. Első levelében a festő-grafikus Avigdor Arikhának, élete végéig egyik legközelebbi barátjának, akinek első közt mutatta meg a darab kéziratát, ’56 szeptemberében még bizonytalanságáról vall: „Az az érzésem, el kell kerülnöm azt a szót: ’vég’” (650).

Figyelembe véve felelősségérzetét a nyelv iránt, amelyen ír, vagy amelyre fordít, különös, hogy a mások szövegeit fordító Beckett – aki szinte soha nem adta az aláírását a *transition* hasábjain megjelent fordításaihoz – jobban körülbástyázza saját kézjegyet, mint az önfordító Beckett. 1956-ban például, egy évekig elfektetett mexikói költészeti antológia tervezett megjelenése előtt válaszút elé állítja a szerkesztőt: vagy a Beckett által véglegesnek tekintett formában közli az általa fordított verseket, vagy pedig (bármilyen apró szerkesztői, kontrollfordítói beavatkozás esetén) nevét ne tüntessék fel az érintett szövegek fordítói közt, és hajlandó a sokkal korábbi kifizetett honoráriumot is megtéríteni. Ugyanakkor, ha a saját szövegeiről van szó, a kezdetekben legalábbis sokkal inkább hajlandó más fordítóval együttműködni. 1952-53 folyamán ellenőrzi Elmar Tophoven német *Godot*- és Patrick Bowles angol *Molloy*-fordítását. Bár az elején kétkedve fogadja az ötletet, hogy másvalaki fordítsa angolra a szövegeit, legalább annyira ózdkodik attól is, hogy maga fogjon a fordításhoz, előre látva, ami bekövetkezett: hogy a fordítás feladata menet közben teljes átírássá alakul át a másik nyelvén. ’53 februárjában még azt írja Trocchinak, a párizsi Merlin Press igazgatójának: „Gondolkoztam az angol *Molloy* lehetőségén és úgy érzem, most legalábbis jobb lenne a tervet halasztani. Nem megy át angolra. Nem tudom, miért. Teljesen újra kellene gondolni és újraírni, az pedig olyan munka, amit, attól félek, nekem kell elvégezni, de most egyszerűen nem tudom felvállalni”. Hozzáteszi azt is: „az én angolságom fura” (356). Négy hónap múlva már megbarátkozott a gondolattal, hogy valaki másnak a fordítását átdolgozza, és próbafordításokat kér a kandidátusok angol szövegeiből: „Ami a regényeket illeti, az álláspontom az, hogy szeretném nem magamra vállalni a munkát, fenntartom viszont a jogot, hogy átdolgozzam a fordítást, ami végül elkészül... Mindenesetre ez olyan feladat, amihez hivatásos íróra van szükség, olyanra, aki kész a maga módján írni, de az én írásmódom korlátain belül, ha ugyan van ennek bármi értelme, sőt azokon túl is, ha szükséges” (385). Amikor 1954-ben Erich Franzen német *Molloy*-ának szövegét ellenőrzi, amely „olyan irritálóan megszakottra cseréli a szokatlant, hogy úgy tűnjön, nem is fordítást olvas az ember” (456), megérlelődik benne az elhatározás, hogy maga vegye kézbe a szövegei fordítását még akkor is, ha végtelenül kimerítőnek érzi a babrálást „a fura angollal, amit a fura franciám megérdemel” (592). Franzennek küldött utasításai a német *Molloy*-ban használt egyes szavak kapcsán egyedülálló betekintést nyújtanak Beckett fordítói gyakorlatába és etikájába, az általa kívánatosnak tartott fordítói szabadság mértékébe. Kimerültsége miatt sokáig halogatja a „Trilógia” fordítását, ahogyan később a *Fin de partie*-ét is: „Momentán nagyon is úgy érzem, meghagynám franciául legalább egy évig, annyira kifárasztott a *Godot* és minden félreértés” (628).

„többé nem teljesen sötét minden”

A Beckett-levelezés második kötete által felölelt másfél évtizedet elsősorban az 1948 októbere és '49 januárja között írt, franciául '52-ben megjelent és a párizsi Théâtre de Babylone-ban 1953. január 5-én bemutatott *En attendant Godot* növekvő nemzetközi elismertsége határozza meg. Bár Beckett pályáját végigkísérte viszolygása minden kéréstől, hogy írásaihoz magyarázatot fűzzön, néha olyan fricskákkal intézve el az újságírókat vagy éppenséggel színházi szakembereket, hogy „Semmi gondolatom nincs a színházról” (316), saját darabjai rendezőjeként vagy a rendező tanácsadójaként hírhedten maximalista volt és szigorú, szövegeit majdhogynem zenei partitúraként kezelte, amelynek ütemét metronóm-pontossággal kellett visszaadni. Bármennyire rühellte is az obligát kéréseket, hogy megsúgja Pozzo „lakcímét, curriculum vitae-jét” és a színházi megmondóemberek nyaggatását, hogy ismerje be, Godot annyit tesz-e, mint *God*, Isten (nem véletlen, hogy a második felvonásban a legsúlyosabb inzultus, amit Gogo és Didi egymás fejéhez vág, a „Krrritikuss!”), Beckett nagyon is szívesen nyújtott segédkezet minden olyan rendezőnek, akiről úgy érezte, „az a fajta ember, akinek a magamfajta kéz nyújtható” (569). A zárkózott szerző sztereotípiáját lerombolják levelei, amelyeket néhány kiválasztott levélpártnak írt – a *Godot* amerikai bemutatóját rendező Alan Schneiderhez, kiadóihoz: Lindonhoz és Rossethez, valamint néhány közeli barátához –, amelyekben fáradtságot nem kímélve nyújtja „magafajta kezét” és általában a szöveg általánosíthatatlan partikularitásaira, groteszk humorára, a szövegmondás kívánt ritmusára figyelmeztet.

1951 januárjában, még mindig a „Godot” és a franciasabb „Godeau” nevek között vacillálva, a tervezett, meg nem valósult párizsi bemutató kapcsán ír Duthuit-nek saját szegény színház-eszményéről, mely egyszerre megy szembe a szimbolizmussal és az esztéticizmussal. A színház „nem lehet a hely látványossága”, írja:

[A rendező] az egész dolgot egy festő szemével látja. Számomra ez esztéticizmus. A balett- és színházi díszletet kinevezték a festészet egyik oldalhajtságának és ezzel mindegyikben nagyon sok kárt tettek, azt hiszem. Ez wagnerizmus. Nem hiszek a művészetek közötti együttműködésben, olyan színházat akarok, amely a saját eszközeire hagyatkozik, a beszédre és a játékra, festészet nélkül, zene nélkül, díszítmények nélkül... A díszletnek a szövegből kell következnie, anélkül, hogy valamit is hozzáadna... A *Godot*-ban olyan ég van, amely csak nevében ég, egy fa, amely elgondolkoztatja őket, fa-e egyáltalán, olyan apró és töpörödött. Legjobb lenne, ha egész egyszerűen felállítanák, rohadtul mindegy, hogyan, viszolyogtatóan absztraktnak, amilyen a természet az Estragonoknak és Vladimireknek, egy bűdös és halszállkás kálvária, ahol nagy néha kínó egy répa, vagy megnyílik egy árok. Semmit, semmit nem fejez ki, olyan átlátszatlan, amire régóta nem kérdez már rá senki. Minden formai sajátosság lehetetlenné válik. Hogyha mindenképp fontos megtudni, hol vannak (és szerintem a szövegből ez elég világosan kiderül), hagyjuk ezt rá a szavakra... (218-19)

A *Gesamtkunstwerk*kel szembeni ellenségesség nem újdonság Beckett-nél: amikor George Reavey kis Europa Pressénél 1935-ben megjelent első verseskötete, az *Echo's Bones*, Beckett nem egyezik bele, hogy illusztrálják, mint a sorozat korábbi versesköteteit. Amikor 1954-ben Edouard Coester zeneszerző a hozzájárulását kéri, hogy megzenésítse a *Godot*-t, Beckett hallani sem akar színpadi zenéről, de bátorítja Coester-t, szerezzon olyan „tisztá zenét”, mely nem a szöveg pusztá illusztrációja: „Hogy őszinte legyek, nem hiszek abban, hogy a *Godot* szövege elbírná azt a hozzátoldást, amit bármilyen zenei feldolgozás óhatatlanul jelentene... Mert az egész a beszéd körül forog, melynek a funkciója nem annyira az, hogy jelentsen valamit, hanem inkább, hogy próbáljon küzdeni, ellenállni, reményeim szerint gyatrán, a csendnek, és végül visszavezessen a csendhez. Nem tudok úgy gondolni rá, mint egy hang-világ szerves részére. De ezt a drámát, amelyet a jelek szerint olyan intenzíven átértzett, hogyha érdemesnek tartaná lefordítani, bármilyen szabadon, tisztá zenére, az nagyon is érdekelne, és nagy örömmel töltene el. És végül mit szólna a csendhez, vajon az nem vár még mindig a zeneszerzőjére?” (475-76). Egy-két évtized múlva Beckett megenyhül, és már nem zárkózik el a színpadi zenétől: hozzájárul, hogy közeli barátja, a román származású zeneszerző, Marcel Mihailovici több szövegét felhasznál-

nálja zenéjében, és *Az utolsó tekercs* szövegrészleteire operát írjon, később több hangjátékában és pantomimjében felhasználja rokona, John Beckett zenéjét.

Beckett kevés dologtól ódzkodik annyira, mint a szimbolikus értelmezéstől: színházi tárgyú leveleiben folyamatosan figyelmeztet a metafizikai leegyszerűsítések veszélyeire. Barátainak gyakran kifakad a *Godot* által generált tudálékos értelmezések kapcsán: „Hogy hogyan lehet elkomplikálni valamit, ami olyan pofonegyszerű, fel nem foghatom. Komolyan mondom, olyanok az emberek, mint valami kölykök, akik hernyók után túrják a tengerparti homokot” (544). A szimbolikus közhelyek helyett makacsul szövege sajátosságait és kisajátíthatatlan végességét hangsúlyozza, azt, hogy szereplői élő teremtmények: „A szereplők élő lények, talán pusztán csak élők, nem emblémák ... Arra biztatlán, ne valamiféle absztrakcióra törekvés eredményeit lássa bennük, ilyesmire jóformán képtelen vagyok, inkább annak az elutasítását, hogy mindent letompítsak, ami bennük egyszerre komplex és amorf” (389). Ezek a komplex és amorf sajátosságok legtisztábban az Alan Schneidernek írt levelekben jelennek meg, aki a „magafajta kéztől” a legtöbb segítséget kapta. A *Godot* Schneider-rendezte amerikai ősbemutatóját (Miami, 1956. január) a showbizhez szokott közönség és kritikusok úgy temették el, mint „két földrészt sosem látott röhejét”; a fergeges bukás után Beckett siet biztosítani Schneidert megingatlan bizalmáról és támogatásáról, finoman kicsinyítve saját koncepciójának szerepét Schneider előadásában:

A nyilvános siker és kudarc sosem jelentett sokat nekem, tulajdonképpen sokkal otthonosabban érzem magam a másodikban, mivel az elmúlt pár évet leszámítva egész írói életemben mélyen beszívtam éltető légét. És azt kell éreznem, hogy a Godot sikere nagyrészt félreértésnek köszönhető, vagy többféle félreértésnek, és hogy neked valószínűleg mindenki másnál jobban sikerült kinyilatkoztatnod az igazi természetét... Ezzel nem azt akarom mondani, hogy túlságosan mindannak a hatása alatt álltal volna, amit én mondtam, és hogy rendezésed elsősorban nem a tied lenne és senki másé, de hogy a beszélgetéseink valószínűleg megerősítettek viszolygásodban a félmegoldásoktól és affektálásoktól, vagyis pontosan azoktól a dolgoktól, amit a színházlátogatók 90%-a akar. (594)

Bár Beckett és Schneider levelezése a kutatóknak régóta hozzáférhető, Schneider pedig memoárjában (*Entrances*, 1986) részletesen leírja együttműködésüket, párbeszédük más fénytörésbe kerül a Beckett-levelezés kontextusában. A szerző hírhedten aggályos pontosságát saját szövege olvasatánál legjobban az a hosszú korrekciós lista illusztrálja, melyet hetekkel a bemutató előtt küld Schneidernek, és ahol minden egyes megjegyzés kijelöli a realizmus, elbizonytalanítás, konnotáció és eldöntetlenség kívánt mértékét. Pozzo monológjához a második felvonásban a nehéz szülésről, lovagló ülésben a sír fölött, ezt az utasítást fűzi: „sokkal líraibban” – a szó szinte anatómia a beckett szövegvilágban. Ugyanabban a jelenetben még egy fontos javítást is tesz: „Nem A levegőt betölti a jajgatás, hanem A levegőt betölti a jajgatásunk” – a többes szám első személy felerősíti a közös halandóságot. Az első felvonásban Didi kérdéseire (Melyik szombatot mondta? stb.) fűzi hozzá: „Sokkal lassabban és megtörtebben. Minden kérdés egy banderilla. Minden napnak be kell találnia, mielőtt továbbmegyünk a következőhöz.” Ragaszkodik hozzá, hogy a Didi és Gogo idegenes akcentussal ejtse az *adieu*-t (*adioo*), ugyanakkor bohócszerűen eltúlozzák az angol akcentust: „Az angolok ezt úgy mondanák: njugalom”, egyaránt elidegenítve őket a franciától és angoltól abban a darabban, amelynek angol változatában saját bevallása szerint „próbáltam, amennyire lehet, megtartani a francia atmoszférát” (398). A *Godot* nyelvi-térbeli elidegenítésének, elbizonytalanításának nyilvánvaló szándékába rést üt viszont a mód, ahogy a fiú szólítja a két csavargót: a „sir”-t Beckett „mister”-re javítja, ami jellegzetesen dublini megszólításmód. Ragaszkodik ahhoz, hogy a darabjai realiztikus magját ne absztrahálják. Amikor első hangjátéka, a *Minden el-esendők* előkészítésében segít Donald McWhinnie-nek a BBC-től, ellenzi a hangzó anyag elvalótlanítását: „Nem értem, miért legyenek az állati hangok emberhangok... Az ötlet talán az, hogy ugyanolyan valótlanok legyenek, mint az összes többi hang. De ennek, és ebben már megegyeztünk, egy realiztikus magból kell következnie. Azt hiszem, az ab-

szurd ürügyek, amelyekre megszólalnak, és a rövidségük, épp elég ahhoz, hogy valószínűtlenné változtassa őket” (688).

A *Godot* és később a *Végjáték* kapcsán tett megjegyzések rávilágítanak arra, hogyan gondolkozott Beckett a darabjairól. Ismerve ellenérzését az Ír Szabadállam kultúrpolitikája és általában államideológiája iránt, őt magát is meglepő örömmel üdvözli Cyril Cusack dublini, ír-gael nyelvű *Godot*-előadásának tervét, melynek helyszíne „a legsötétebb Connemara” lenne – bár kifogásolja, hogy az eredeti ötlet szerint angol és ír nyelven játszanák, elég szájbarágósan lefordítva angol földesúr – ír béres viszonyra a darab nyugtalanítóan ambivalens úr-szolga viszonyát. Az 1956-ban megvalósult „csupa-néger” New York-i előadás ötlete, benne egy „két méter magas Luckyval” még jobban lelkesíti, bár végül mégsem utazik el a tengerentúlra megnézni. Habár egyre szívesebben és hosszabb időre vonul vissza az ussy-i házba írni, komolyan készül elutazni, hogy egy bizonyos *Godot*-előadást megnézzen, amelyet a Wuppertal melletti Lüttringhausen fegyházában egy rab fordított le és rendezett meg rabtársaival, és amelyet 1953 novemberében és ’54 Húsvétja közt többször is előadnak (néhány hónappal megelőzve a „hivatalos” német ősbemutatót). Beckett, aki erről az „elképesztő lüttringhauseni afférról” a német lapokból is értesült, ’54 októberében kap két, franciául írott levelet, amelyben meghívják, hogy nézze meg a börtönben újra játszott előadást. Az egyik levélíró Ludwig Manker börtönkaplán, az ő sekrestyéjében áll az előadásban használt fa, amely már az ő „életfája” lett; levelet a darabot idézve zárja, „Aludtam volna, mialatt mások szenvedtek?” A másik levélíró Karl-Franz Lembke, „un Prisonnier”, aki, ahogy Beckett válaszában áll, „ketrecében elolvasta, lefordította, és megrendezte a darabomat” (506), és aki lelkendezve írja: „Votre Godot ce fut ’Notre’ Godot, à nous! bien à nous!” Mintha a német színházat uraló szimbolizmus, amelytől Beckett annyira ózdkodott, diadalmaskodna rajta: Peter Schippel lelkész beszámolója szerint az 1954-es előadások egyikén „a falak átlátszóvá váltak. A végén az egész börtön egy ’Godotra várva’ volt. Bizonyos értelemben az volt az egész világ, ahová visszatértünk” (504-5). Beckett „Mon cher Prisonnier”-nek címzett válasza messze legmegindítóbb, egyben vállveregetés- és pátoszmentes példája a szerző szolidaritásának a „romokban fekvő emberiséggel”:

Egész magánemberi és írói életemben semmi ehhez fogható nem történt velem. Aki olyan megindult, mint én, annak könnyen jönnek a szavak, de egy érzelgős beszédmódból, mely egyáltalán nem az Ön stílusa, mivel én sem vagyok az, aki voltam, és soha többé nem lehetek már az, aki voltam azok után, amit értem tett, amit mindnyájan tettem értem. Azon a helyen, ahol mindig is találtam magam, és ahol mindig is találni fogom magam, ide-oda jöve és menve, újra és újra felkelve, többé nem teljesen sötét és nem teljesen néma minden.

Hogy ilyen vizsgálatást nyújtott nekem, az egyetlen vigasz, amit Önnek nyújthatok. Én, aki úgymond szabad vagyok jönni-menni, megtönni a bendőm, szeretkezni, nem leszek olyan kezzelteljesen elbizakodott, hogy holmi életbölcseket intézzek Önhöz. Ahhoz, amit a darabom esetleg adott Önnek, bármi legyen is, csak ezt tudom hozzátenni: a hatalmas ajándékot, amit azzal adott, hogy elfogadta. (505-6)

Bár nem látja az előadást, amelyet Lembke társulata, a Spielschar der Landstrasse Wuppertal 1956 augusztusában a frankfurti Német Evangélikus Egyháznapiakon is előadott, Beckett közbenjáró német kiadója, a Fischer Verlag drámaszerkesztőjénél, hogy az őt illető honoráriumából 200 márkát elküldjenek Lembkének a fiatal társulat támogatására, ugyanakkor pedig a verseiből kötetet megjelentetni tervező Limes Verlaghoz próbálja fordítónak beajánlani az akkor még börtönbüntetését töltő Lembkét. Ez a terve azon bukik meg, hogy 1956 szeptemberében kiderül, Lembke elsikkasztotta társulata pénzét és így egy tervezett wuppertali előadást le kellett mondani. Nem kizárt az sem, hogy Beckettet részben büntudat vezérli: amikor 1954 telén Párizsban, a Théâtre de Babylone öltözőjében megjelent egy vékonyan öltözött, összefagyott Lembke azzal, hogy Beckettet szeretné látni, a szerző megkérte Blint, a párizsi *Godot* rendezőjét és Pozzóját, szállásolja el, etesse meg, adjon neki pénzt és meleg ruhát, de visszahőkölt a találkozástól, így néhány nap múlva Lembke eltűnt, csak egy cédulát hagyva hátra, hogy délre ment, ahol, reméli, melegebb van.

A realiztikus mag megőrzése mellett Beckett leginkább azt igyekszik elérni, hogy az előadások a darab groteszk *grand guignol*-elemeit ne finomítsák nemlétbe. Rendezőit biztatja, bátran aknázzák ki a darab komikus potenciálját: „Feltétlenül hagyjuk az embereket nevetni, majd emlékeztessük őket, hogy ez nem nevetnivaló” (617). Amikor elküldi a *Fin de partie* még nem végleges („HAAM” munkacímen futó) változatát fiatal szerzőnek, Robert Pinget-nek, akinek *La Manivelle* című darabját később átdolgozza *A régi nóta* című hangjátékká, nagy megkönnyebbüléssel fogadja, hogy a darab, amelyet többeknek úgy harangozott be, mint „tintánál feketébb” „egyfelvonásos üvöltést”, barátjának „örömet okozott és mindenekfölött, megnevettetett” (653). A Théâtre de Babylone-féle *Godot*-nak (amelyet a londoni előadásnál jobban szeret, mert „gonoszabb”) egy elemére tér vissza legtöbbször: a befejezés előtti pillanatra, amikor Estragon nadrágja lecsúszik. A bemutató után – amelyre maga helyett Suzanne-t delegálta, ahogy később szokása lesz – küld egy gratuláló lapot Blin-nek és kitér erre a számára „létfonosságú” részletre:

Egy dolog zavar: Estragon nadrágja. Természetesen megkérdeztem Suzanne-t, hogy rendesen lecsúszik-e. Azt mondta, hogy félúton megtartja. Ezt semmiképp sem szabad tennie – teljesen oda nem illő. Eszébe sem szabad jutnia abban a pillanatban – észre se veszi, hogy lecsúszott. Ami a röhögést illeti, amivel a nadrág lecsúszását fogadnák a megindító záró kép rovására, erről csak azt tudom mondani, hogy semmi kifogásom nincs ellene... A darab szelleme, ha van ilyen, az, hogy a tragikusnál nincs semmi groteszkebb, és ez végig kell, hogy vonuljon az előadáson, különösen a végén. (349-50)

Hogy ez a kozmetikázás mennyire felbőszítette Beckettet, arról egy későbbi, Pamela Mitchellnek írt levele is tanúskodik: „Mikor legutóbb elmentem [a *Godot*-ra], a szék alatt végeztem, jajgatva. A nadrág a végén nem csúszott le. Ez kinyírt” (444).

per lungo silenzio pareo fioco⁷

Amikor *A megnevezhetetlen* úton volt a nyomdába 1952 januárjában, Beckett azt írja a fiatal író pályatársnak, Aidan Higgins-nek, a könyv

számomra nagyjából a kiruccanás vége, hiszen nem maradt senki, aki beszéljen, és ettől függetlenül talán, de mindenképp fölöslegesen, semmi, amiről beszélni lehetne... Régebben úgy gondoltam, ez az egész munka erőfeszítés volt, nyilván gyengécske, a semmi kifejezésére. De most inkább utazásnak látszik, visszafordíthatatlannak, a tárgytalanság (*thinglessness*) összeszedésére, afelé... És a probléma megmarad a maga egészében, a felmerülés legalábbis véget ér. (319)

A levélben, úgy tűnik, a korábbi regényekre annyira jellemző hitvallást a csend és a semmi felé gravitáló irodalomban felülírja a kényszerű, de lehetetlen „tovább sehogyan” út tudata a tárgy-talanság, a nyelv ijesztő lecsupaszítása felé, mely mindig a vágyott bevezetésen innen marad: Blanchot kifejezésével, *le pas au-delà* („túl nem lépés”). Ennek a ketős lehetetlenségnek a tudata *A megnevezhetetlen* megírásával csúcson sodik ki. Már 1948-ban – amikor épp csak hozzákezdett a *Malone meghal* megírásához – úgy gondol regényeire, mint egymásból következő sorozatra: ebben az évben írja MacGreevynék: „a *Molloy* hosszú könyv, az utolsóelőtti abban a sorozatban, ami a *Murphy*vel kezdődik – már hogyha sorozatnak lehet nevezni. Az utolsó [Malone meghal] nekikezdtém és aztán remélem, többet nem hallok róla” (71). Amikor 1954-ben a Suhrkamp egy kötetben tervezi kiadni a „Trilógia” három darabját, Beckett a regények mögötti hajtóerőről írja, „jobban belegondolva, ez csak annyiban egységes egész, amennyiben adottnak tekintjük a folytatás lehetetlenségét” (442).

Hogy a folytatás mennyire lehetetlen, azt Beckett mind kínzóbban érzi, mihelyt nekifog angolra fordítani a *Godot*-t és a „Trilógiát” és ezzel egy időben az írásra való képtelenség miatt mély depresszióba esik, ami a három év alatt rohamtempóban megírt főmű-

vek utáni fizikai, szellemi, lelki kimerültség helyébe lép. A harmincas években írt levelek tüntető öngúnyját és alkalmi önsajnálát egyre inkább felváltja a befejezett művek teljes elutasításáig menő, ingerült fáradtság. 1954 nyarán Dublinból Pamela Mitchellnek írt leveleiben a vággyal kevert rezignáltság hangnemébe esetenként heves önutálat vegyül: „Soha nem éreztem még ilyen erősen, bár érzem évek óta, hogy nem tudom magam rávenni az írásra, és sosem háborított fel még ennyire, ha az elkészült munkára gondolok. Érzem néha, legjobb volna hagyni, hogy beszippantson ez a páratlan posvány”, majd hozzáteszi: „a régi ír mondás: Dögölj meg Írországbán. Veszélyes hely, ha az ember bármi más céllal jön vissza” (487). Bowles *Molloy*-fordításának javíthatása közben „lelkem belefullad az okádékba” (514); *A megnevezhetetlen* megírásával „végem lett, vagy kifejezi a kivégzett-ségemet” (497). Mintegy korábbi sorainak margóján, hogy az ő kis világán nincsen kívül, bevallja Mitchellnek: „abszurd és bárgyú módon a saját könyveim teremtménye vagyok, és *A megnevezhetetlennek* nagyobb része van a jelenlegi állapotomban, mint az összes többi nyomós oknak együttvéve” (514). Barney Rossetnek pedig, aki friss műveket vár tőle és – akármilyen baráti együttérzéssel is – a „Trilógia” fordítását sürgeti, azt írja:

gondoltam, megpróbálom újra angolul, de ez is csak a dolog megkerülése, mint minden egyéb, amivel próbálkozom. Nehéz úgy folytatni, hogy mindent utálsz és megtagadsz, alighogy megfogalmaztad, és megfogalmazás közben is, és megfogalmazás előtt is. Nemsokára összerakok egy fura kis könyvet Lindonnak, három hosszúkas novella, a legelső írásaim franciául és legalább az egyik, úgy érzem, rendben van, meg a tizenhárom vagy tizennégy nagyon rövid, meddő szöveg (*Textes pour rien: Semmi-szövegek*), amelyek kifejezik kudarcomat, hogy megvalósítsam *A megnevezhetetlen* utolsó szavait: „*il faut continuer, je vais continuer*” („folytatni kell, folytatom”)... Borzalmasan fáradt és megrökönyödött vagyok, de még nem elég fáradt és nem elég megrökönyödött. Az írás lehetetlen, de még mindig nem elég lehetetlen. Így bolondozom mostanában. (456-57)

Az idejét felemészítő társasági kötelezettségektől való majdnem teljes visszavonulásra, az írásra, illetve az írásképtelenség miatt beálló, mind gyakoribb depresszív periódusokra Beckett ugyanazt a megoldást működteti: elbarikádozza magát az ussy-i kis házban, tizesével ássa a gödröket, amelyekbe szilvafák, szikomor, libanoni cédrus, zöld juhar kerülnek, és szarkasztikusan kommentálja kertészkedésének gyümölcseit. Nem kis meglepetés olvasni, ahogy „minden látható ok nélkül” rohan megszállottan ásni két bekezdés közt; apró kikapcsolódásainak leírása éppúgy visszhangzik az olvasó fejében, mint a keretező esztétikai fejtegetések: „Foglyok látogatnak naponta mostanában, dél körül. Fura madarak. Szökdécselnek, fülelnek, szökdécselnek, fülelnek, mintha nem ennének soha. Nyomorult levél, bocsáss meg” (531). Hogy életvitelének és temperamentumának mennyire megfelelt a legszükségesebbeken kívül csak könyveivel, lemezjátszóval, sakktáblájával felszerelt kis ház és a kert, azt egy ’51 áprilisában Duthuit-nek írt levél is bizonyítja:

Érzem, hogy közeledik cseppet sem ünnepélyes visszavonulásom, vajon mitől, és hogy most kezdem az inaskodásomat. Tizenöt, húsz év magány, amit csak a kertészkedés és a mind rövidebb séták dobjanak fel, ma este úgy érzem, ez illene hozzám és a lehető legkevésbé rosszul. Szemmel követem a kolorádóbogarak szerelmi életét és teszek ellene, sikeresen, de emberségesen, vagyis a szülőgyedeket áthajítom a szomszéd kertjébe és elégetem a petéket. Bárcsak valaki értem is megtette volna ezt. (232)

Bármennyire „melankóliaőrültnek” érzi is magát, a levelek sűrűsödő komorságát lépten-nyomon vitriolos humor színezi. Miközben próbálja meggyőzni Mitchellt, tegyen pontot a kapcsolatukra, hogy ne neki kelljen ilyen fájdalmat okoznia, időnként emlékezteti: „Itt ülök a Marne völgyében egy halom kijavítani való szöveggel, a fejemben nincs semmi, csak műfogak” (420). Mikor a *Fin de partie* 1956-os párizsi bemutatójához keres Nagget és Nellit, „egy kicsi öregembert és egy kicsi öregasszonyt a szemétkukákba... ha lehet, fogatlant”, és nem túl tapintatosan felveti, hogy Marthe Arnaud (Bram van Velde élettársa) ugorjon be a szerepbe, hozzáteszi: „Ez aztán az élet, mikor ez a legtöbb, amiben reménykedik az ember” (686). A groteszk kis apróságok sosem kerülnek el a fi-

gyelmét: Mania Péronnak kimásol egy újsághirdetést: „Életben csalódott fekete bárány házasságra lépne bűnbakkal” (394). A *Godot* 1956-os párizsi felújításának próbáiról írja le Barney Rossetnek ezt a kis anekdotát: „Már a harmadik Pozzónál tartunk és a második fiúnál, akire hosszú nadrágot kellett húzni, olyan karikalábú. Ahányszor csak belesül a szövegbe, alkoholista apja beront a színpalak mögül, rásóz az üveggel és azt üvöltözi: Schweinhund!” (643). Mivel a Fiú biztosítja Vladimirt, hogy Godot nem szokta őt verni, csak a testvérét, a dührohamát a színpadon kitomboló részeg apafigura iróniája alig lehetne szembeszökőbb.

A kötet által lefedett periódus végén Beckett az ötvenet tölti be; felerősödik benne az érzés, hogy *A megnevezhetetlen* után neki mint írónak „vége”; bátyja, majd kevés később festő barátja, Jack B. Yeats halála fájdalmasan közel hozza saját mulandóságának tudatát. A tény, hogy azokban a hónapokban, míg bátyját ápolja, Mitchellnek is világosan tudtára kell adnia, nem folytathatják viszonyukat, felmérhetetlen lelki teherként jelentett. A kötetben kevés „irodalmibb” levél van azoknál, amelyeket ebben az időszakban és a következő két évben írt Mitchellnek – amint ezek az 1954 augusztusában Dublinból küldött sorok is bizonyítják:

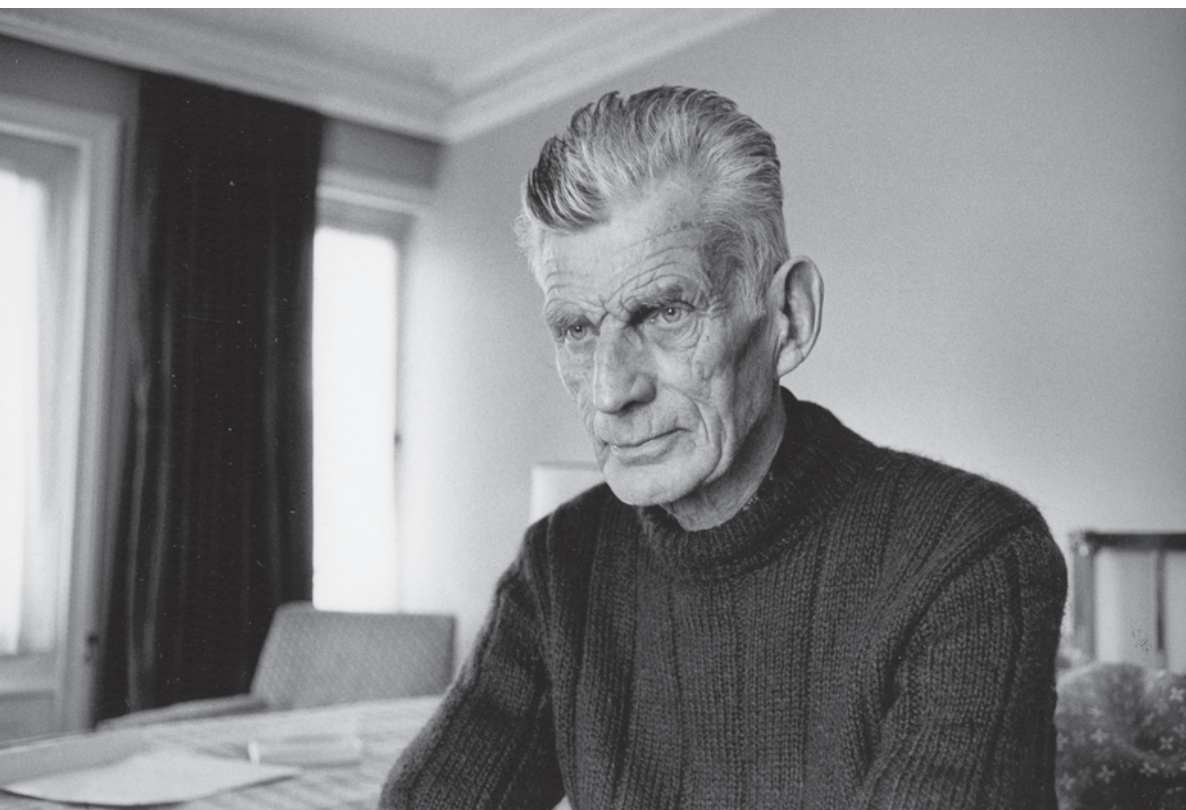
És legtöbb este a séta a tengerparton, vagy fel a dombok közé a hegyi kilátóig, de ma este nem. Egész jó komornyik lett volna belőlem, nem is, az túl nagy felelősség, de egy magasabb rangú háziszolga, fő-háziszolga, nem is, csak közönséges háziszolga. Mindjárt sárgulni kezdenek a levelek, tél lesz, mire hazakerülök, és akkor? Nagyon egyszerű lesz, bárminek is kell lennie, nem bírok szembenézni egy újabb nehézséggel és nem bírom elviselni a gondolatot, hogy még több fájdalmat okozzak. (493-94)

Még ha kevés lenne is ezeknek a leveleknek a közvetlen relevanciája az életműre (tekintsünk el egy pillanatra attól, mennyire problémás ennek az eldöntése), a helyenként csupán töredékesen közölt üzenetek nemcsak a beckett *understatement* megindító példái, de elővetítik a későbbi színművek rezignált, elégikus hangnemét is, és megvilágítják Beckett személyiségének nehezen hozzáférhető, lényeges oldalait. Későbbi, Mitchellnek címzett levelei az önzetlenség különös lenyomatai: „Nem akarom, hogy elfelejts, de azt hiszem, neked ez lenne a legjobb. Nekem már végem, ez olyan biztos, mintha máris mérnének bele a koporsóba. Szeretném, ha boldog lennél, megvan minden adottságod a boldogsághoz, úgy látom. Mindaz az örült dolog, amit szeretnék – és mindaz a szomorú dolog, amit tudok. Jópofa egy levelezőpartner vagyok” (658). Egyik-másik mintha *Az utolsó tekercs* modorában szólalna meg, mint ez az 1956 márciusában íródott levél:

Édes Istenem, mennyire gyűlölöm a munkámat. Nekifogtam a lehetetlen feladatnak, hogy lefordítsam *A megnevezhetlent* és egyik nap undorral feladtam. Egy hónap múlva ötven (50) lesz és nagyon is el tudom hinni. 18.000 nap, és mit tudok felmutatni. Jobb, ha befejezem, még mielőtt belekezdenék. Amúgy sincs semmi újdonság. Csak döcögök tovább, a nap 24 órájából 15-ben hátam közepén fekvő. Sokszor gondolok a rövid időnkre együtt. Sovány vigasz. Bocsáss meg a nyomorult levélért. De legalább egy életjel. (607)

Könnyű utólag azt mondani, hogy a tartós depresszió ellenére számos „életjel” következett még: *Az utolsó tekercs*, a késői darabok előzmény nélküli zenei szövete, a rövidpróza radikális kísérlete a nyelv és narratíva redukálására „semmit sem sohasem csökkenthető legkevesebbre” vagy „megsemmisíthetetlen legkevesebbre”, ahogy a *Worstward Ho (Előre vaknyugatnak)* szövegében áll. A Beckett-levelezésnek a negyvenes évektől 1956-ig terjedő időszakot felölelő szelete – amelyre az életmű javának megírása esik – vitán felül bizonyítja, hogy hosszú útja után *valahonnan* (ahogy 1936-37-es, hat hónapos németországi utazását összefoglalja), a „tovább-sehogy” specialistáját a világirodalom nagy levélírói között éppolyan kitüntetett hely illeti meg, mint a regény- és drámaírók közt. Mert írjon bármiről ez az énjét a műveiből szinte egyedülálló módon kilúgozó, legendásan visszahúzó szerző: ő, aki magáról szinte sosem ír, alig ír másról. ■ ■ ■

- 1 A Beckett-levelezés négykötetesre tervezett, válogatott kiadása a Cambridge University Press-nél jelenik meg 2009 és 2015 között, példaszzerű jegyzetapparátussal, a franciául, ill. németül írt levelek angol fordítása mellett az eredetiek közlésével; Beckett kikötésének értelmében csak azok a levelei publikálhatók, amelyek az életműre nézve relevánsak. Jelen írásban az eddig megjelent első és második kötet szövegeiből idézek: *The Letters of Samuel Beckett*. Volume I: 1929–1940. Volume II: 1941–1956. Eds. George Craig, Martha Dow Fehsenfeld, Dan Gunn, Lois More Overbeck. Cambridge University Press, 2009, 2011. Az 1929–1940 közt íródott leveleket közreadó első kötetről ld. „Út valahonnan. Samuel Beckett levelei, 1929–1940” című írást (Látó, 2010/1, 67–79); ugyanabban a lapszámban, Romhányi Török Gábor fordításában megjelent Beckett 1937-ban Axel Kaunnak írt német levele (64–66). Beckett 1936–37-es németországi naplójáról magyarul Mark Nixon *Samuel Beckett's German Diaries, 1936–1937* (London – New York: Continuum, 2011) c. könyvének bevezetése jelent meg, ugyancsak Romhányi Török Gábor fordításában (Nagyvilág 2013/5, 522–531).
- 2 Hélène Cixous, *Zero's Neighbour*. Trans. Laurent Milesi (Cambridge: Polity Press, 2010).
- 3 Magyarul Romhányi Török Gábor fordításában és bevezetőjével, *Vigilia* (214.), 684–87.
- 4 James Knowlson, *Damned to Fame. The Life of Samuel Beckett* (New York: Grove Press, 1996), 638. Az életrajzi vonatkozások forrása Knowlson Beckett-biográfiája.
- 5 *Utalás a Pokol III. énekére, Babits Mihály fordításában: „nagy Lemondás”*
- 6 *Censorship in the Saorstát* (kb. „Cenzúra a Szabadállamban”: a cím a hírhedtén züllött ótestamentumi Saor vagy Zoár földjére utal). In: *Disjecta. Miscellaneous Writings and a Dramatic Fragment*. Ed. Ruby Cohn (New York: Grove Press, 1984), 87. Az 1935-ben született írás kéziratban maradt, mivel a *Bookman* c. lap, amelybe Beckett eredetileg szánta, időközben megszűnt, a – háború előtti – *transition* pedig nem hozta le.
- 7 *Dante, Isteni Színjáték, Pokol I*, Babits Mihály fordításában: „rekedtnek tünt fel hosszú némaságtól”. („...olyanná tön engem e nyugtalan vad,/ mely újra elúzott a magasságtól/ ama vidékre, ahol a nap hallgat./ És míg így én, távol a napvilágtól/ tépődtem: im valakit mintha látnék:/ rekedtnek tünt fel hosszú némaságtól”, l. 58–61).

BECKETT

Elégia a kihullott fogakhoz

Ó, ti önfeledt fogmosások,
 ti céltudatos ide-oda s le-föl irányok,
 ti határozott dörzsölések, boldog súrlódások,
 búcsúzóim tőletek,
 de megőrizlek benneteket,
 mint örök hiányt a számban.

Ó, ti régi kedves hersegések, koccanások, koppanások,
 ti vacogások, csattogások, csikorgások,
 akár földöntúli szimfónia –
 múlt-zene a szájüregben,
 búcsúzóim tőletek,
 a messzi édenből száll felém angyali muzsikátok.

Ó, ti villogó fehérek, ideges sárgák, egykedvű
 barnák, tompa feketék –
 fogvicsorítás,
 búcsúzóim vétlen színeidtől,
 hiányozni fogtok, kitartó fájások,
 bestia belenyilallások, tompa kínok.

Ó, elszánt harapások, nekibuzdult szagatások,
 himnikus tépések, bölcs rágcsálások, lírai csócsálások,
 nem szűröm ki többé már mérgemben fogam közt a szót,
 s nem szívom semmiért bosszúsan,
 bármibe kezdjek, nem török bele soha többé,
 lucullusi lakomák, lenge kurtizánok – búcsúzóim tőletek,
 nincs már köztetek fogamra való.

Jöhet már bármi, nem teszek úgy, mintha fogam húznák,
s teleimnek is csak legfeljebb ha műfoga lesz,
nem kell tőlem félnetek többé,
fehérjét soha nem mutatom már ki,
s nem is fogom fenni semmire,
és a veszély sem fenyeget,
hogyan otthagynom valahol.

Mennyi mindenre fájt életemben – ennek is vége már,
kiürült számban letarolt ínyeim –
vigyorgok báván, mint egy ellen-fogpasztareklám.

Ó, ti fogak közé szorított cigaretták,
foghegyről odavetett szavak,
foghoz vert garasok,
isten veletek,
szájüregem csupa foghíj,
valahogy majd csak elnyámmogom napjaim.

Elnémulnak a foghangok a számban,
isten veletek, dentális dé, el, en, esz, té és zé –
nem lesz ki hozzám fogható,
ezt jól kifogtam.

Fogorvosok, technikusok, szájsebészek sorra elmaradtok,
nem lehetett ellenetek kifogásom,
elfogultan néztem mindeteket,
ti voltatok életem biztos pontjai,
ki tölti ki helyettetek most már napjaim?

Már nem török bele a fogam semmibe,
s nem küzdök foggal-körömmel semmiért,
legfeljebb csak körmömmel kaparok kínomban.

Ha kitalál egyszer még a föld mélyéből
hamleti koponyám,
sápadt fényt szűrnek védtelen
állkapcsaimra egy távoli,
mítoszi időből a csillagok –
egykor-volt fogaim.

Kis legendák a tojáról

A tojás

A tojás – az eszményi zártság.
Az eszményi nyitottság.
Egyszerre kint,
s bent is ugyanakkor.
A tojás – a sérülékeny tökéletesség.
A tökéletes sérülékenység.
Ha leejted – nem ér földet,
ha feldobod – nem esik le.
A tojás – tojás.

A tojás hallgatása

A tojás hallgatásában
az egész világot hallod zengeni.
Hamlet kezében maga is eltöpreng:
lenni vagy nem lenni.
Nem ismerni célját,
célja ha van – önmaga.
Vagy mégse.

A tojás mint hold

A tojás szebb napokat is látott valaha.
Bár tartja magát, s nem üt ki rajta folyton
idült személyiségzavara.
Ki vagyok én – ok vagy okozat?
– kérdezzgeti éjjelenként.

Azután felkúszik az égre,
és süt, mint a vacsoracsillag.

A tojás – villamoson

Az ablaknál ül, kibámul,
egy öregasszony adta át neki a helyét.
Szembetűz vele a nap,
betűzné a reklámokat.
Mindjárt megfövök – gondolja.
Ne keménykedj itt nekünk –
torkollják le egyszerre százan.

A tojás és a kisebbségi érzés

Pszichológushoz jár, másnapként négyre.
Nem tud megbékélni a fehérségével,
hebegni kezd, ha vashoz ér.
A csoportterápiától kikészül,
inkább háromszoros árat fizet.
Legszívesebben láthatatlanná válna,
talán a havas teleket viseli még legjobban.

A borbélynál

A tojás beállít a borbélyhoz,
fölkapaszkodik a székbe,
méregeti magát a tükörben:
– Parancsol? – kérdi tőle a borbély.
– Kis hajvágást, és borotválás is lesz –
így a tojás a világ legtermészetesebb hangján.
– Ahogy óhajtja a kedves vendég –
s már villan is borbélyja kezében az olló,
majd előkerül a borotva is.

– Megfelel? – kérdi, s egy kezitükröt
tart vendége tarkója mögé a szakí,
hogy az hátulról is lássa a frizuráját.
– Igen, jó lesz – válaszol a tojás,
óvatosan lekászálódik a székről,
fizet,
és kisétál az ajtón.
Egészen szép ez a mai nap, gondolja,
mintha újjászülettem volna.

A tojás és a zéró tolerancia

Nem szereti a húsvéti ünnepeket.
Akár locsog, akár ragyog,
depressziója mindig kiújul ezen a napon.
Ha parlamenti képviselő lenne,
biztosan megszavaztatná
a zéró tolerancia elvét
a húsvéti nyuszikkal szemben.
És legszívesebben átírna minden hagyományt.
És a sajátját tenné meg kollektív emlékezetté.
Akár locsog, akár ragyog,
nem szereti a húsvéti ünnepeket.

■ **Tóth László** (Budapest, 1949): költő, író, művelődéstörténész. Legutóbbi kötetei a Kalligramnál: *Hontalanok* (dokumentumok a csehszlovákiai magyarság történetéhez, 2014); *Egy öngyűjtő feljegyzései* (esszék, naplófeljegyzések, 2009).

Lila csík, fehér csík

Lila csík, fehér csík

1

Lejt az út, kanyarog, veszélyes, figyelek, nehogy túlságosan felgyorsuljak.

Elferdült törzsű fát keresek, nincs olyan egy se. Újabb ültetések lehetnek. Vagy itt van, csak egyenes maradt, meg se kottyant neki egy kis Fiat. Észre se vette. Úgy illene, hogy megérezzem, melyik az. Sajnos hozzávetőlegesen sem tudom a helyét, azt sem értem pontosan, mit jelent a „határában” kifejezés, az elejét jelöli a szó a településnek, vagy a végét, az előtte levő részt vagy a vége utánit, valami jel kéne, emléktábla vagy koszorú, esetleg mégis egy eltéveszthetetlenül határozott megdőlés, de hát miért lenne bármiféle emléktábla vagy koszorú, nem történt haláleset, ráadásul egy több mint harminc évvel ezelőtti esemény után nyomozok.

Haladtam már néhányszor autóval Zalaegerszegről Budapest felé, mindannyiszor átvillant a fájdalmas emlék, ráadásul a 76-os számú útról van szó, ez is milyen, 1976 volt a legjobb éve, esetleg még a következő. 78 már traumatikus, 79 pedig épp az itt történtek miatt tragikus. Gyanús zónába érek, mindjárt belavírozódok a faluba, ez az, ez lehet a település határa, talán már el is hagytam, amit keresek, nem tudom. Azt se, mit akarok a fával. Nem tehet semmiről. Nem az ő felelőssége.

Szép a Zalai-dombság, nyugodt, barátságos, sima, mesebeli, elnézegetek becsületből időnként balra is, bár átsodródásról nem olvastam, mellesleg ez itt az őshazám, innen származik a családom apai ága, érdekes módon a nagyanyai és a nagyapai bogozat egyaránt, a nagyszüleim régi-régi felmenői errefelé éltek valaha, ráadásul ugyanabban a faluban, ők viszont, a nagyszülők Budapesten ismerkedtek meg. Szomszédos, ellenséges területen nőttek fel, egyikük Rákoshegyben, másikuk Rákoskeresztúron, nagyapám komoly veszélyt vállalt, amikor úgy döntött, átmegy a szép lány miatt a keresztúri búcsúba. Nem szívesen láttak ott hegyieket. Könnyen leszúrhatták volna, ez esetben most nemigen autóznék Zalacsányon, megúsza, a szép lány gyorsan beadta a derekát, összeházasodtak, együtt vágta neki a harmincas éveknél. Bátor volt a nagyapám és szerelmes. Fiatalkori fotói alapján azt mondhatom, idős korára szépült meg. Mint a régi emlékek. Sokszor eszembe jut sok minden róla, ahogy szívja a cigijét, permetez, a szelíd mosolya, lassú, becsületes moz-

dulatai, a hangja, ahogy a legvégén fáj a gyomra, meg még az, hogy ő vitt először meccsre. Három évvel a baleset előtt, amelynek fontos résztvevőjét, a fát most hiába keresem.

1976, Népstadion, jövünk ki a metróból, elhagyjuk a sportolókat ábrázoló hatalmas szobrokat, pár perce még köztük melegítették a focisták, ezt elmulasztottuk, már a játékoskijáróban toporoghatnak, kis késésben vagyunk, megyünk a meredeken emelkedő lépcsősor felé, sietnék, húzom magam után, nehogy lemaradjunk a kezdőrúgásról. Egész héten ezt vártam, először látom élőben a gombfocicsapataim játékosait. Tudok mindent, az összeállításokat, az adatokat, ki mikor született, hányszor játszott az NB 1-ben, de eddig csak tévében és képeken nézhettem őket. Morajlást hallok a játéktér felől, erősödik, ahogy közeledünk, megborzongok, sokkal jobb ez, mint valami május elseje vagy bármilyen zajos tömegdolog, egyébként még virsli is lesz szünetben, sör nem, az nekem majd csak később.

Felérünk a lépcsősor tetejére, úristen, de gyönyörű a fű, élénk, dús, milyen zöld, majdnem tele a lelátó, nyolcvanezer ember, színek mindenfelé, most jönnek ki a csapatok, a legjobbkor érkezünk, csillognak a fényes számok a játékosok hátán, éles minden, igazi, semmi fakóság, utcákra, házsorokra emlékeztető unalom, még a szürke és a barna ruhák is ragyognak az embereken, nem tudtam, hogy van ilyen csoda, most jövök rá, hogy minden szín csodálatos; a valóság, az élet a mennyország.

Balra fenn zöld-fehér tömeg, ülök később majd azon a részen a görögök elleni vébéselejtezőn, máskor nem, bajnoki meccseken véletlenül se, hiszen az a Fradi-szektor, nincs még tömve, az ott ülők alapvetően a második mérkőzésre várnak, ahogy a szemben, kicsit jobbra lobogó piros-fehér zászlók tartói is, arrébb valamivel a piros mellett a kék szín uralkodik, pontosabban együtt a kettő, aha, ott lakik a Vasas-tábor, jobbra pedig, a kapu mögött a lilák. Nagyon dobban a szívem, a nyakamban hosszú lila-fehér zászló tekeredik, anyám varrta, egy-két év múlva letépi rólam egy fradista valamelyik kettős meccsen, ugyanitt, felgyújtja és elfut, nem látom többé.

Szívem szerint oda mennék, a C-szektorba, de nem oda szól a jegyünk. Később leszek ott eleget, 78 és 79 tavaszán boldogan üvöltözöm, mert bajnok lesz a csapatom, mindkétszer, jönnek oda a játékosok megköszönni a szurkolást, ezen meghatódom majd, jön ő is, mosolyogva, bár flegmán persze, de ez most még csak 1976, ebben a bajnokságban nem mi nyerünk, jövőre lesz százéves a szakszervezet, a Vasas végez az élen. Ősz eleje óta mondogatják ezt a mindentudó bennfenteskedők, haragszom rájuk, biztos nem igaz, amit beszélnek, nem lesz itt semmiféle bundázás, az Újpest lesz a bajnok, majd meglátják, nem, a Vasas nyer, az utolsó fordulóban történnek érdekességek, érthetetlenül esik vissza a csapatom, épp egy Újpest-Vasas lesz a mindent eldöntő meccs.

Mennyi fájdalommal indult mindjárt az elején ez az egész.

Fogom nagyapám öreg kezét, talán maga se tudja, mikor volt itt utoljára, miattam jött, én nyüstöltem, de azért úgy látom, örül kicsit ő is, nosztalgiazik, micsoda meccseken járhatott annak idején, nagyon azért nem kellett erőszakoskodnom, apám kihozatala esélytelen ötletnek tűnt, azzal nem is próbálkoztam. A tévé előtt mindketten legyintgetnek, ha meccs megy, nagy focit láttak régen, a mai nyomaiban sem emlékezteti őket rá, régi szép idők, hát igen, bár ilyet sose mondanak, csak a legyintgetés megy, nagyapám sóhajtozik közben, apám inkább morgolódik a rossz átadásokon, kihagyott helyzeteken. Én majd méltatlankodó típus leszek, de csak sokkal később, ekkor még nagyok a szemeim, cinizmus nemigen érint meg.

Apámhoz képest a nagyapám megengedőbb a maiakkal, viszont sajnós Vasas-drukker, ez pedig azt jelenti, hogy itt most egymás ellen fogunk szurkolni. Szeretném sajnálni este, jó lenne vigasztalni, így lesz, mert így kell lennie, biztos vagyok benne, az első meccsem nem sikerülhet rosszul.

Jön megint egy durvább kanyar, benn járok mélyen a településen, meglepően hosszú, ez már vagy még biztosan nem az inkriminált rész; vagy megtörtént ekkorra már a baj, vagy ez volt az utolsó békés szakasz, ennyi az ösztudásom, utóbbi esetben itt még mit sem sejtve utazott az anyósülésen, feladom, nincs értelme, utaztam több mint kétszáz kilométert egy fa miatt, mit akarok tulajdonképpen? Fülön csípni a múltat, meghempergetni magam egy régi fájdalomban? Úgy könnyebb lesz? Mi? Jelent ez bármit is?

1979 júniusa volt, 16-a, szombat, mondom jelenben, úgy könnyebb.

Hallgatom a szobámban kis fekete Sokol rádiómon a Körkapcsolást, az utolsó forduló eredményeitől függetlenül bajnok az Újpest – akkor még bőven Dózsa, egészen a rendszerváltásig, de soha nem neveztem így, mindig csak Újpestnek –, nem fáj, hogy iksze-lünk, 3-3 Zalaegerszezen, kicsi vagyok, de már nem naiv ilyen téren, borítékolható volt az eredmény, a döntetlen mindenkinek jó, valahogy meg tudom bocsátani. A helyiek pontot rabolnak a bajnoktól, nem sérül meg senki, jöhet a nyár, rendben van ez így. A világ legjobb focistáját meghívták a világválogatottba, büszke vagyok, mintha engem invitáltak volna, pár hét múlva pályára lép a többi világlejobbja között. Ez lesz érdekes nyáron, meg a szokásos széplaki nyaralás.

Tart már a vakáció, vége a borzalmas hatodiknak, a hetedik ugyancsak szörnyű lesz, de most nyár van, másnap megyünk a telkünkre, ahogy minden vasárnap, viszem a karácsonyra kapott, egyre kopottabb, lila pöttyös bőrlabdámat, kapura rugdosok. Szabadrúgásokat végzek el. Tekerni próbálom, ésszel, nem erővel, ahogy a világ szerintem legjobbjá, bár a szabadokat általában nem ő, hanem Tóth András lövi, főleg, ha jobb oldalról rúgjuk. A kapu két utcai fa között a telkünk zöld kerítése, a húgom véd. Forgalom nincs a földúton a számozott utcában, később lebetonozzák, a gyümölcsfáinkat meg kivágják az új tulajdonosok. Por kerekedik a lövések után, lila pólóban vagyok, megszerű, bár nem szabályos, igazit még nem árulnak, viszont a színe olyasmi püspöklila, amilyenben szeretem, ha játszik a csapatom. És fehér nadrág persze, és lila zokni. Sportszár. És gól, ha lövök. A húgom nem érhet oda a sarkokra, nagy neki a kapu. Döng a kerítés, féltő, hogy szétszakad, nagyanyám időnként neheztel bentről. Nagypám csendben figyel, bólogat, szívja a szipkás cigiket. Apámnak mindegy, ő fröccsözik, anyám terít. Vagy cseresznyét szed a fa tetején. Hatalmas szemű, germensdorfi. Az lesz a vacsora.

Hazafelé a Baross utca egy pontosan meghatározott szakaszán menetrendszerűen óbégatjuk el magunkat a kis kapussal, *fagy*, apám lassít a Wartburggal, melyik lehet, még a sötétzöld vagy már a fehér, lesz később egy korallpiros is, apámnak az utolsó, amit vezet, a márka végig maradt, csak a szín változott. A fehér lehet, az a legvalószínűbb, az UZ-36-50-es rendszámú. Hogy fértünk bele hatan? Megállunk a cukrászdánál, vizes csoki-vanília-citrom, az alja folyik. Mindig folyik. Ezt szeretem, évtizedekkel később hiába keresem, sehol nem árulnak ilyet, túl rossz, manapság tejalapú fagyit csinálnak, eltűnnek a jó dolgok, más is, Píramis sincs már, róla, a világ legjobbjáról inkább ne is beszéljünk.

1979. június 16. tehát, este, a nagyszoba közepén állok, nem kizárt, hogy a másnapi szabadrúgásokra gondolok, esetleg épp készítem ki a sportfelszerelést, arra viszont biztosan emlékszem, merre nézek, amikor meghallom a hírt. Jobbra tőlem az ablak, hátam mögött a szekrény, magam elé meredek. Pár másodperce csöngetett a szomszéd, színész, szinte minden este benéz egy-két pohár italra. Ha előadása van, utána, ha nincs, akkor úgy nyolc körül. Most csak áll az ajtóban, nem jön beljebb, riadt vagy mi, izgatott, lentről jön, a sörözőből, fél füllel hallom, amint apámnak valami balesetről beszél. Arról van szó lenn a Liesingerben, most hallotta. *Nem halt meg*, mondja, *de nagy a baj. Kórházban van*. Fogalmam sincs, miért, honnan, de azonnal tudom, kiről van szó. Papírforma szerint már a sörözőben kéne ülnie barátaival, a gombfocistáimmal, inniuk kéne a söröket, rég vége a zalaegerszegi meccsnek, nekem meg bosszankodnom kellene szokás szerint, koravéne, miért nem pihen otthon, miért nem készül rendesen a közelgő világválogatott-fellépésre?

„Szombat este Zalacsány határában, a 76-os számú úton 19.30 és 20 óra között Szirtes Pál 33 éves anyagbeszerző, budapesti lakos személygépkocsijával a sáros úttestről az árokba hajtott és egy fának ütközött. A baleset következtében a gépkocsiban helyet foglaló Törőcsik András, az Újpesti Dózsa és a válogatott labdarúgója súlyos sérülést szenvedett. Törőcsiket a mentők kórházba szállították. A baleset oka – a vizsgálat eddigi megállapítása szerint –, hogy Szirtes Pál nem az útviszonyoknak megfelelő sebességgel vezette járművét. A rendőrség a vizsgálatok szakértők bevonásával folytatja.”

A következő bekezdésben közli a másnapi Népsport, hogy minden sportbarátban mély megdöbbenést kelt a hír. Miért kellett a közös autóbuszút helyett az egyéni utat választani? „Törőcsik András állapotáról a Korvin Ottó Kórház vasárnap késő este a következő jelentést adta: az Újpesti Dózsa válogatott csatára bal csípőízületi töréses ficamot szenvedett, amelynek helyretétele megtörtént. A letört darab ráépítéséhez műtétre lesz szükség, amelyre hétfőn vagy kedden kerül sor. Törőcsik felépülése több hónapot vesz igénybe.”

Nagy gombóc indul el a torkom felé. Onedin kapitány magyar hangja elhalkul, búcsúzik, megy vissza a sörözőbe érdeklődni, kíváncsinak kéne lennem, de valahogy nem érdekelnek a részletek, egyelőre képtelen vagyok többet befogadni, megyek a szobámba.

Tizenkét éves vagyok, pontosan tudom, hogy mindennek vége. És már másodszor van vége. Ezt éreztem egy évvel korábban is, az argentin-magyar után. Pedig akkor még csak 23 volt. És most is csak 24. ■ ■ ■

Egressy Zoltán 1967-ben született Budapesten. Szép Ernő- és József Attila-díjas író, költő. Könyvei a Kalligramnál: *Most érsz mellé* (Történetek esernyő nélkül, 2009) *Szaggatott vonal* (regény, 2011), *Kék, kék, kék* (drámák, 2012), *Majd kiszellőzetsz* (holdas és holdtalan fejezetek, 2013)

minden tej

minél magasabbra mászik, annál hamarabb forr a víz. ha párolás előtt a füledt bőr alá töltene, azt mondaná, terüljön szét neki a völgy, hol hűvös, hol forró odvaival. a vadon növény kakukkfű szúrós, saras gyökerei között vászik el a fog, amivel a rostok közé harap. már itt, lent is vér forr. az asztalon tányér, hol kihűl, hol gőzölög, de a szék végig meleg.

a szék mindig meleg és puha. mostanában gyakran ül itt szemben az ablakkal, vesz egy kérgeságot. megtisztítja, hegedű szól. fokhagymát pucol, a bogarak ujjait figyelik. mikor szétnyomja őket, már serceg a zsír. nagyra nőnek, a szárnycsapkodás alábbhagy. az eső csúszós cseppjei szokatlanul lassan érnek a földig, a belógó gyökerekig. száraz a bőre. mélybarna könyökében repedések, a hús a tiszta nyakba vág.

gyorsan elhal a szárnyzuhogás. a csend mögött megszólal, kint vagy bent tartod. ha hideg a levegő, vagy ha esik, éjszakánként bejöhet. de ha motyog, megy a fürdőszobába. reggelig ott borotválkozik. az édeset szereti-e. nem kapott még, a sírása így is túl sűrű, majd lassan felszárad. szőr serceg, hajnalodik.

távolról nézi végződéseit, nyálkás világos van. mintha bent kezdődne a derengés, anyaga gyors pára. a fedő megemelkedik. végre él akiért virrasztott, a falakon balzsamos gőzök, forró zsírok a padlón. fél fej zöltség az asztalon. egy szem gyümölcs, könnyű penge. kásás sókúp, húló serpenyő. fáradt olajban szenes részletek. nem sír fel egészen, a só kicsapódott. hűvös felhő a zsírszemcsék felett.

olajban szült, odabent rozmaringág. a forró olajtól elvált. ott kezd élni, opálos szeme befelé néz. nincs letapadva, felszív újra, és újra elalszik. aztán felnéz és megöregszik. kívülré irdalt nyílások, a citrom sebmaró savai. belülről kipakolt terek. a sós hasüreg, és a dermedt pára. a zöldülő ág, a fűszeres, üres erek. a málló falak a szálkás boltozat alatt.

mikor felszedte, még felnőtt nő volt. azóta közös minden tej, a kéz összeér. ujjbegyüktől remeg a ráncos föl, akinek gyereke lesz, megöszül. egyként kortyolnak, zsidbadnak és alszanak el, majd mikor arra ébred, hogy ott fekszik mellette, haja ősz, gyomra, méhe egyszerre megkönnyebbül. a tej helyén aludt, savanyú a sárgás bőr.

levegős bőr a tejszínes tüdő felett. a sűrűfehér gőzben cigarettaszál, kanál a lében. nem látni a végét, közepén gombóc. a torokban szalonnás savanyúság. nincs más az asztalon, fehérbor jön, a mélység felé félúton. amit alulról kikanalaz, már senkié, kevés üres hely, gyomorban pangó epés lé. mire a mélyből visszaér, a bőrön szomorú, fanyar májfoltok.

lépcsőház9

az udvaron savas eső. foltokat hagy rajta
ahogy átvág. a kabátja sistereg, csend
marad utána. gőzölgő macskakő, szürke
moha a hátán. a síkos lépcsőházban
lecsúszik róla a kabát. a bőr alatt párolgó
gerinc, puha csigalépcső csontfalban.
mégis a cipője úszik ki alóla. esés közben,
a nyálkás háztetőn, két szemhéj rápislant.

labor1

üvegben, alkoholban. úszó törékeny fényben.
hártyás gumikesztyűben. bepállott, dagadt
végtagokkal. áttetsző, feszülő víztesttel.
gömbhal gömblombikban. a hason halk
repedéssel. folytonos, primér morajlásban.
duzzadó víztömegben. városban, kőhéj alatt.
a mélyfenéken.

Mezei Gábor (1982) – költő. Budapesten él, az ELTE oktatója. Első lírakötete a L'Harmattan Kiadónál jelent meg *függelék* címen.

LÉGI támadás

Megesik, hogy a férfi kimondottan gyűlöli azt, akit a legjobban szeret a világon. Előfordul, hogy a halálát kívánja. Ezt a próbát mégis nehéz kiállnia.

Ma sokáig olvasott a kissozóban. Kislámpa mellett, ahogy szokott esténként. Először a falon táncoló árnyékra lett figyelmes. Az aprócska rovar évmilliókkal ezelőtt élt, repülő őslény alakját vetítette a tapétára. Aztán a férfi a jellegzetes zúgást is meghallotta. Közeledett és távolodott, miközben a szúnyog zuhanórepülésben újra és újra megtámadta az emberi testet.

A férfi kezéből kiesett a könyv. Kelletlenül feltápáskodott az ágyról, az ajtóhoz osont, és hallgatózott.

Egyenletes lélegzés hangja szűrődött be a nappaliból, mely olykor a horkolás határát súrolta. A kulcslyuk világított. Feleségének a jelek szerint nem maradt ereje leoltani a vilnyt; elszenderedett, és már az igazak álmát alussza.

A férfit egész testében megrázza a kísértés. Mi lenne, ha elsötétítené szobáját, kionsonna vécére, s az ajtót közben, mintegy véletlenül, résnyire nyitva hagyná?

Az lenne, hogy a szúnyog elindulna a fényforrás felé. Elhagyná a férfi szobáját, a nappaliban találná magát. A nő bőrének kipárolgása elárulná neki, hol talál friss vért a peteérleléshez. Mohón keresné a szabad bőrfelületet. A szúnyogcsípés nyomán viszkető ekcéma gyötörné ébredés után a férfi feleségét.

A házaspár tagjai között a feszültség sohasem torkollott teátrális jelenetekbe. Hangos veszekedést a férfi anyósának jelenléte sem katalizált. De ha mindhárman a nappaliban tartózkodtak, nem mert elmozdulni felesége és anyósa mellől. Tudta: amint kilépne az ajtón, odabent megindulna a beszélgetés viselt dolgairól. Nagyokat hallgattak együtt ilyenkor. Olyan mélységes csönd vette körül őket, hogy fejükből kihallatszottak gondolataik.

Ha anyósa kezében olykor megpillantotta a rózsafüzért, a férfi vállat vont. Nem tudott mit kezdeni az örök boldogság gondolatával. Meggyőződése szerint azok a dolgok, amelyekért érdemes élni, rendkívül rövid ideig tartanak, s éppen a látszólag elvesztegetett idő hozza létre őket. Abszurdum, hogy az orgazmus pillanatai miatt végigcsinálunk egy szerkezést. Hogy a hétvége reményében végigdolgozunk öt napot. Hiszen éppen ezért ragaszkodik a férfi a szombati ágynyugalomhoz. Ezért morfondírozik most az ajtó mellett a megoldáson, miközben a szúnyog stukák módjára le-lecsap rá.

Biztos benne, hogy az agy ugyanazon területe felelős a vallási élményekért, amely az elmebetegségekért is. Boldogító istenlátás, olvasta egyszer egy imakönyvben. Te jó ég! Mintha a mennyország egy vizuális kapcsolat lenne.

Megfogja a kilincset, aztán lecsúszik róla a keze. Kergetik egymást gondolatai. Heisenberg szerint már a megfigyeléssel befolyásolunk egy kísérletet. Márpedig tudatában a világ egy egyszerű ténye most morális dilemmává alakult. Ezúttal esélye sincs a semlegességre.

Ő van ébren. Ez a gondolat kijózanítja.

Látszólag az eredeti tervhez tartja magát, hiszen lekapcsolja a kislámpát, és kitárja a szobaajtót. Leheveredik ágyára. Hallgatózik. A szúnyogzümögés egyre messzebről jut el füléhez, de nem hallja felesége álmait.

Tíz percet fog várni. Addig a szúnyog távozik szobájából. Aztán a férfi is átoson a nappaliba, és leoltja felesége olvasólámpáját. Gondja lesz rá, hogy a folyosó ellenben fényárban ússzon. Kicsalogatja a nappaliból is a vérszívót, akár a viszály betolakodott istennőjét.

S amint az ajtót becsukta, lefújja majd a légiriadót. Visszafekhet ágyára, behunyhatja szemét, hogy megszemlélje a lelkében keletkezett károkat.

Beck Tamás 1976-ban született Zalaegerszegen. A Nyugat-magyarországi Egyetemen hallgatott filozófiát. 2005 óta publikál prózát és verset különböző folyóiratokban. Kétszer nyert oklevelet a Salvatore Quasimodo Költőversenyen. 2014-ben Petri György-díjban részesült. Többször szerepelt országos antológiákban. (Szép versek, Körkép)

JÁNOS NEVÉBEN

Kereszténység és homoszexualitás: integrációs kísérletek

Kísérletek a spirituális-antropológiai integrációra: sámánista szexuálmisztika kontra a meleg érzékenység imádságkönyvei

„Bizony, erős a szeretet, mint a halál.”
(Énekek 8,6)

A „lelkiség” fogalma két, részben egymást kiegészítő értelemben használatos. Régebbi és szűkebb értelemben a vallás, a „hétköznapi megjelenő vallás” vagy „az egyénileg megélt teológia” „gyakorlati”, szubjektív, belső, lélektani oldalát jelenti.¹ A lelkiség megnyilvánulásai és eszközei lehetnek az imádságos könyvek, a meditációs könyvek, a személyes lelki tapasztalatokat feltáró könyvek (ezekben a lelkiség határos lehet a misztikával), a kegytárgyak és azok alkalmazására vonatkozó útmutatások, a zarándokutak útvonalai, azok ábrázolása vagy leírásai és más, egyéb szöveges vagy tárgyi artefaktumok. Modernebb és tágabb értelemben a „lelkiség” sokkal inkább a „megtervezett vallásosság” oppozícióját jelenti mint annak gyakorlati alkalmazását; a „lelkiek” iránti egyéni érdeklődést jelöli, mely elsődlegesen a saját léttapasztalatból indul ki, és mintegy másodlagosan, szabadon, függetlenül és rendszertelenül merít a legkülönbözőbb vallási irányzatok tanaiból és gyakorlatából.

A homoszexualitással összefüggésben sokkal gyakoribban érvényesül ez a második felfogás. Ez a modern meleg identitás speciális „törzként” értelmezett fejlődésével függ össze, ugyanis, ha egyszer önazonosságát tekintve számos egyedi jegye van, joggal feltételezhető, hogy saját lelkiséggel, illetve a saját egzisztencia lelki átélésének módozataival is rendelkezik. Összefügg ez továbbá az AIDS-járvánnyal is, mely a nyolcvanas és kilencvenes évek során a meleg közösség jelentékeny részének figyelmét elfordította az evilági hedonizmustól, és átirányította a lét értelmének mélyebb kérdéseire, s annak más, nem csak testi és anyagi töltetére. Végül összefügg ez az európai és amerikai társadalom teljes lelki atmoszférájával, melyben tömeges népszerűsége tett szert az „alternatív lelkiség” kifejlesztése, mely középutat hivatott képviselni a hagyományosan szervezett vallási élet és a „vallástanság” állapota között.

A „lelkiség” fogalma nem szükségszerűen csak a keresztény lelkiséget jelentheti. Sőt: a homoszexuális lét-tapasztalat „lelki feltöltésének” egyik formája kifejezetten „pogány” lelkiségen alapszik. A New Age égisze alatt, illetve másutt kibontakozó ezotéria, a mélylélektan, az antik, a kelta vagy az indián mítoszok és pogány kultuszok, a kelet-ázsiai vallási rendszerek, a nyugati vallások „eretnek” irányulásai mind-mind alapanyagot szolgáltatnak a (poszt)modern lelkiség számára, beleértve a „meleg lelkiséget” is. S ahogy a „lelkiségről szóló könyvek” műfaja tömeges siker-

műfajjává vált, a „meleg lelkeségről szóló könyvek” műfaja is standard részévé vált a meleg kiadók és meleg könyvkereskedések kínálatának. Százzszámra sorolhatnánk az olyan címmel vagy alcímmel ellátott kiadványokat, mint például: *Soulfully Gay* (Lelkesülten meleg), *Meditations on Gay Men's Spirituality* (Tűnődések a meleg férfiak lelki életéről), *Reclaiming the Connections Between Homoeroticism and the Sacred* (A homoerotika és a szentség közti kapcsolat visszakövetelése), *Finding the Heart of Gay Spirit and Nature* (A meleg lélek és természetesség magvának föllelése), *Things our Homosexuality Tells Us About the Nature of God and the Universe* (Azok a dolgok, melyeket a homoszexualitásunk mond nekünk Isten és a világegyetem természetéről), *The Role of Gay Identity in the Transformation of Human Consciousness* (A meleg identitás szerepe az emberi tudat átalakulásában), *An Exploration into the Religious Significance of Male Homosexuality in World Perspective* (A férfi homoszexualitás vallási jelentőségének vizsgálata a világ kontextusában), *A Sexual Life, a Spiritual Life* (Nemi élet, lelki élet) stb., stb.

Más, a lelkeség tematikájában alkotó szerzőkhöz hasonlóan a „meleg lelkeségről” szóló könyvek írói is különféle lelki hagyományokhoz nyúlnak vissza. Ugyanakkor minden hatás és kölcsönzés, illetve az egyes szerzők önálló leleményei ellenére világosan érzékelhető az a közös tendencia, melyet tudatosan leegyszerűsítve „meleg pogányságnak” nevezhetünk. A gondolati mag négy tézisbe sűrítethető:

- 1) Az ősi vallási kultúrák – szemben a kereszténységgel – tudatában voltak annak, hogy a szexuális élvezet egyaránt magában hordozza a vallási élvezetet is.
- 2) Ezek az ősi kultúrák azt tartották, hogy azok a személyek, akik nemi identitása „kettős”, vagy más tekintetben különbözik, különös vallási tehetséggel rendelkeznek, s ahogy saját létükben egyesítik a férfi és a női elemeket, képesek a testi és a lelki, a földi és az égi dolgok egyesítésére is. A sámán, a pap, a mágus és az áldozatot bemutatók szerepét ezért gyakran tartották fenn e különleges identitású személyeknek, vagy feltételül szabták nekik egy ilyen identitás felvételét. A római katolikus cölibátus elve nem tudatosan – és sikertelenül – kötődik ehhez a tradícióhoz.
- 3) A modern meleg identitás szükségszerűen ezekre a régi hagyományokra épül, és át kell mentenie a modern társadalomba az „újkori” sámánok szerepkörét, azokét, akik különleges szexuális és antropológiai tapasztalataik révén kibékítik az ellentéteket.
- 4) Ez a spirituális, vallási „sámán szerep” a „meleg törzs” tartós és fenséges küldetése, s általa nyer általános értelmet a léte.

Ezek a tanok az egyes szószólóknál a legkülönfélébb kultúrák legkülönfélébb forrásain alapszanak. A megformálásukban, melyre elsősorban az USA-ban került sor, főként három elem érvényesült: a New Age-gondolkodás hatása a nyolcvanas-kilencvenes évek melegaktivistáira, akik Kaliforniában, a New Age-mozgalom ősházájában telepedtek meg; az amerikai indiánok vallási és antropológiai hagyományainak újra felélénkítő kutatása, mely popularizálta a „berdache” fogalmat, mely „kétnemű” sámánt jelent; és Harry Hay, a „régí” balos, ötvenes évekbeli meleg aktivista vezér egyéniségének újrafelfedezése.

Harry Hay, az első USA-beli „homofil” szervezet, a Mattachine Society alapítója (és ugyanakkor a Kommunista Párt tagja!) a hatvanas években, az újgenerációs aktivisták felléptekor visszavonult. Az amerikai Nyugat pusztáin indiánokkal barátkozott, és megismerte hagyományait; különösképpen az a sámántípus érdekelte, melynek képviselője saját életmódjával áthágja a két nem hagyományos sémáit. Az antropológia erre a jelenségre a „berdache” fogalmat használja, mely a francia nyelvből ered, és az európai-arab földközi-tengeri környezetben használatos, de átkerült az amerikai indiánok kultúrájának leírásába is.² Az egyedülálló antropológiai tapasztalat hatására Hay a nyolcvanas években ismét a nyilvánosság elé lépett, immár új, „Radical Faeries” (Radikális tündérek)³ nevű mozgalmával, mely a meleg közösségben a „berdache” hagyományához kapcsolódott, és szeretne volna következetesen kifejleszteni a „másságot”, a társadalmi és genderalapú alkalmazkodásképtelenséget (többek közt az akkor fellépő „homoconokkal” folytatott polémiaiban is): „A pusztában való lelkigyakorlataink során számos újtát-módját kutattuk annak, miként változtassuk át a heteroszexuálisokat utánzó melegeket radikális tündéreké. Mivel a tündérré változás ősi útjai a sötét zsidó-keresztény üldöztetés során elfelejtődtek, felhatalmazva érezzük magunkat új utak felderítésére. (...) Ráébredtünk, hogyan kellene újra megragadni és restituálni a maga teljes fényében azt a mágiját, mely egy »olyan más fajt teremt, mely másként érzékeli a valóságot.«”⁴ Harry Hayt és „Radikális tündéreit” a fiatalabb aktivista-szerzők fedezték föl, akik Hay eredetileg extrém és provokatív tanaiból indultak ki, és kidolgozták azokat a szélesebb nagyközönség számára (relatív) közérthető és népszerű könyvekben, melyek a „meleg lelkeségről” és annak kapcsolódásáról a pogány, kiváltképpen az indián hagyományokhoz szólnak.⁵

Leszbikus térfélen az irányzat klasszikus műve az antropológus és író Judy Grahn *Another Mother Tongue. Gay Words, Gay Worlds* (Más anyanyelv. Meleg szavak, meleg világok, 1984) című munkája. Ez az új-mexikói szerző, hasonlóan Harry Hayhez, szintén az indiánokkal való hosszú távú közvetlen kapcsolatá-

ból töltekezett, és megkísérelte – inkább a költői képzeletre, mintsem a tudományos analízisre hagyatkozva – legalább töredékesen rekonstruálni egy „sámánista meleg törzs” elveszett történelmét. E nyomokra a szavak etimológiájában, a mítoszokban és a rituálékban bukkanhatunk a görög amazonok mítoszától kezdődően a farsangi álarcosbálokon vagy a Halloweenen át az éjjeli, véletlenszerű, a természet lágy ölen lezajló, gyakran csoportos szexuális érintkezésekig bezárólag: Grahn véleménye szerint ezek mind a sámánista rituálék maradványait őrzik.

A „meleg lelkiség” ebben a valóban radikális és gyakran (mind Harry Haynél, mind Judy Grahnél) keresztényellenes formájában nyilvánvalóan nehezen fogadható el a meleg identitású és ugyanakkor önmagukat keresztényként is meghatározó személyek számára (de ez a többségi keresztény közegben sincs más képp!). A meleg keresztényeknél joggal feltételezhető egy teljesen másfajta hozzáállás, mely a meleg tapasztalatot a hagyományos keresztény lelkiséggel, vagyis a régebbi és szűkebb értelemben vett lelkiséggel, illetve vallásossággal kísérelné meg összeolvasztani.

Ugyanakkor a „pogány meleg lelkiség” és a „keresztény meleg lelkiség” kísérletei közt nincs olyan szöveg ellentét, mint ahogy azt várnánk. Épp ellenkezőleg: az adott szintéren létezik számos különféle köztés tér és köztés fokozat – sőt, a „pogány meleg lelkiség” egyes eltéréseinek hátterében azt is meg tudjuk határozni, hogy tulajdonképpen mi minden lehet a „meleg lelkiségben” keresztényi. A „köztés térbe” tartoznak a tematikus vagy személyes kapcsolódások: Toby Johnson – korábban római katolikus pap, jelenleg pedig lélekgyógyász, aki a „meleg lelkiségről” írt könyveiben elsősorban „pogány” motívumokkal dolgozik (jungji archetípusok, berdache, új paradigma, tantra...) – hősei közt, akiket a „meleg lelki beavatottnak” követnie kell, az egyik legelőkelőbb helyen ott van Jézus is. Johnson a meleg közösség speciális lelki küldetésének tartja a teljes vallás megújulását, beleértve a keresztény egyházét is.⁶ Hay követője, az újságíró Mark Thompson *Gay Soul. Finding the Heart of Gay Spirit and Nature with Sixteen Writers, Healers, Teachers and Visionaries* (Meleg lélek. A meleg lélek és természet magvának megtalálása tizenhat író, gyógyító, tanító és látnok segítségével, 1994) című könyvében beszélgetéseket közöl olyan személyiségekkel, akik elsősorban a „meleg pogányság” hívei, de az interjúalanyok között szerepel Malcolm Boyd episzkopális lelkész is, a meleg keresztény mozgalom jelentős képviselője, Thompson élettársa. Hay egy másik követője, az antropológus Will Roscoe az indián- és afrikai tematika után a kereszténység felé fordult, konkrétan az ellentmondásos „Titkos Márk” apokrifhez (lásd a bibliaértelmezésről szóló fejezetben). Ez az apokrif a *Jesus and the Shamanic Tradition of Same-Sex Love*

(Jézus és az azonos neműek közti szerelem sámánista tradíciója, 2004) című műben annak bizonyítékául szerepel, hogy a legősibb kereszténység még tartalmazott sámánista és erotikus – nem szükségszerűen szexuális! – elemeket. Joe Perez, a *Soulfully Gay. How Harvard, Sex, Drugs, and Integral Philosophy Drove Me Crazy and Brought Me Back to God* (Lelkesülten meleg. Hogyan örjített meg a Harvard, a szex, a drog és az integrált filozófia, és vezetett vissza Istenhez, 2007) című önéletrajzi naplókönyv szerzője katolikusnak érzi magát, és Jézussal folytat le egy elképzelt beszélgetést – ám ez nem akadályozza őt abban, hogy „meleg buddhistákkal” és a „meleg szexuálmisztikát” hirdető csoportosulásokkal barátkozzon. Többek köz megemlíti azt is, hogy a lelki dolgok iránt saját léttapasztalata és a HIV tette érzékennyé. Az egyes szerzők vagy csoportok munkáiban szinte meglepő könnyedséggel jelentkező áthajlások a „meleg lelkiség színtérének” nyitottságáról és állhatatlanságáról tanúskodnak – s ez a teljes vallási szintér huszonegyedik századi kezdetére jellemző atmoszféráját tükrözi.

Egy másik irányvonalat alkotnak azok a szerzők, akik kimondottan keresztény szerzőknek számítanak, és elsősorban keresztény csoportoknak írnak, ám abban közös nézőpontot képviselnek a „pogány szerzőkkel”, hogy a „meleg lelkiség” kulcsának a „meleg szexualitást” tartják. Ezt a szexuális tapasztalatot kiindulópontként kezelik és elemzik, és szeretnék integrálni a keresztény lelkiségbe, vagyis összehangolni a keresztény vallásosság hagyományos szereplőivel, motívumaival és műfajaival. Noha a keresztény vallásosság központi motívuma a Jézushoz való viszony, egyes szerzők nemcsak azt tartják szükségesnek és jónak beismerni, hogy ez a viszony a meleg férfiaknál erotikus, és a képzelet szintjén szexuális, hanem hogy ezt az erotikusságot és szexualitást fejleszteni és kultiválni kell. Robert Goss így fogalmaz: „Beismertem és elismertem, hogy Jézus Krisztus számára meleg vagyok. (...) Elkezdtem néven nevezni önmagamot és Krisztusra irányuló erotikus vágyamat. Szeretett tanítványná váltam, és Krisztust mint meleg szerelmemet ismertem meg.”⁷ Robert Williams korábban idézett *Just As I Am* című könyvében felszólítja a meleg férfiakat, hogy Jézust úgy értelmezzék, akár a saját szerelmesüket, aki az eucharisztia során testileg is egyesül velük. A francia-kanadai Donald L. Boisvert az „erotikus Krisztusról” szóló fejtegetésében előadja saját elképzeléseit Krisztus fiziológiájáról, és – a pogány fallikus kultuszok mintájára – javasolja Jézus péniszének kultikus tiszteletét: „Mivel ennek tisztelete a katolikus vallásosság stratégiáiban a szexualitástól való rettegés miatt elhanyagolódott, Jézus péniszé, hasonlóan a többi testrészéhez, kétségtelenül megérdemelve egy saját kultuszt.”⁸ Robert Goss *Queering Christ* című könyvében még messzebbre ment, amikor megkí-

sérelte a Jézushoz fűződő kapcsolat erotizálását a képzelet és a fantázia síkjáról a valós és testi síkba is átültetni, miközben részleteket mesélt el arról, hogy saját gyakorlatában miként egyesíti a liturgikus és szexuális kötelességeit.

Donald Boisvert Jézus kultuszának erotizálása mellett a szentek kultuszának erotizálásába is belefozott. *Out on Holy Ground. Meditations on Gay Men's Spirituality* (Előbújás szent térben. Tűnődés a meleg férfiak lelkiségéről, 2000) című könyvében futtában felvázolta, majd a következőben, a *Sanctity and Male Desire. A Gay Reading of Saints* (A szentség és a férfivágy. A szentek meleg olvasata, 2004) címűben gyakorlatilag is bemutatta, hogy miként érzékelhetjük erotikusan a katolikus hagyomány egyes kiemelt szentjeit, jungi és spirituális archetípusokként és egyúttal az erotikus vágy objektumaiként, azaz „maszturbációs fantáziák” tárgyaiként. Programjának összefoglalása az alábbi litániában ölt testet:

„Keresztelő Szent János, a Megváltó unokafivére,
a sivatag durva férfija,
imádkozz érettünk.

Szent János evangélista, szeretett tanítvány és
a Megváltó kiválasztott kalauza,
imádkozz érettünk.

Tarsisi Szent Pál, a férfias kereszténység példaképe,
akinek tanai meggyötörtek és elnyomtak minket,
imádkozz érettünk. Megbocsátunk néked.

Szent Sebestyén, mártír és katona, akinek átlőtt,
meztelen teste minékünk vigasztalás és megnyugvás
volt, járványok védőszentje, imádkozz érettünk.

Szent Sergius és Bacchus, szeretők és az egyenruhás
férfiak patrónusai, imádkozzatok érettünk.

Kristóf, aki már nem vagy szent, akinek izmos teste
a szent kisedet tartotta a háborgó vizek fölött, imádkozz
érettünk.

Szent Ferenc, szent lázadó és természetimádó,
a nyomorult férfiak társaságának alapítója, te, aki-
nek testén a szenvedő Megváltó sebei jelentek meg,
imádkozz érettünk.

Mindannyian, ti, szent pápák, érsekek és püspö-
kök, egyházi elöljárók, akik titokban férfiakat szeret-
tetek, imádkozzatok érettünk. Többet vártunk tőletek.

Szent Christian Rénatus,⁹ Krisztus szeretője, Krisz-
tus szent sebeinek tisztelője, a barátság példaképe,
imádkozz érettünk.

Savio Szent Domokos, ifjonti szépség, tisztaság
ikonja, kamaszkori félelmeink enyhítője, imádkozz
érettünk.

Szent ugandai mártírok, a mi fekete testvéreink,
akik testét inkább felfalta a tűz, minthogy visszaél-
hessenek velük, imádkozzatok érettünk.

Oscar, költő és szellemességgyár, az emberi intole-
rancía és butaság áldozata, te, aki hagyad, hogy sze-

relmünk nevéen nevezze magát, és hirdesse szépségét
a világnak, imádkozz érettünk.

Férfiak a haláltáborokból, akik rózsaszínű három-
szöget hordtatok, e kegyetlen és vad század mártírjai,
ti, akik elviseltétek az emberi gonoszság önkényének
rettenetét, imádkozzatok érettünk.

Harvey Milk, felszabadulásunk atyja, imádkozz
érettünk.

Férfiak, akik magatokra hagyva és elfeledve szen-
vedtetek és haltatok meg, az AIDS stigmáinak áldo-
zatai, imádkozzatok érettünk.

Férfiak, akik a szexuális másság irracionális félel-
méből fakadó buziverések és halál áldozatai lettetek,
imádkozzatok érettünk.

Matthew Shepard, kamaszmártír, imádkozz éret-
tünk.

Hallgass meg minket, Uram. Add, hogy e szent fér-
fiak és mártírok által elnyerjük az isteni kegyelmet és
megértsük a kinyilatkoztatást. Kérünk téged, hogy jó-
ságod által vigaszra és megnyugvásra leljünk karjaid
között. Küldd le hozzánk a Szentlelket, Uram. Add,
hogy e szent férfiak tündöklő példája még jobb sze-
retetszolgálatra ösztönözzön testvéreink iránt, s hogy
soha ne feledjük őket. Ámen.”¹⁰

Ezek és Goss, Boisvert, illetve más szerzők ilyen irá-
nyultságú szövegei provokatívak, sőt sokkolóak. Hogy
racionálisabban nézzük őket, nemcsak a tartalmi töl-
tetet kell tudatosítanunk, hanem a műfajt is, melyben
íródtak. Goss *Queering Christ* című munkáját nem-
csak teológiai programnak szánta, hanem érzelmi ki-
áradásnak is, mely AIDS-ben elhunyt élettársának ál-
lít emléket. Boisvert a posztmodern játékoság mód-
szereit aknázza ki, a komolyság és az irónia, a mélység
és a provokáció, az archetípusokkal való találó azono-
sulás és az olcsó játszadozások tartós és tudatosan ho-
mályos oszcillációját. Ez az ambivalencia gyakori me-
legkörnyezetben, hiszen tipikus csoportrepresentáci-
ós gesztus – legkivált a vallásosság tekintetében: a ko-
rábban említett Sisters of Perpetual Indulgence nevű
„apácarend” nem pusztán a travesztia paródiája, hanem
valamiféle „Hassliebe” jegyében egy komolyan is gon-
dolt szerzetesi forma megvalósulása a jótékonyági és
felvilágosító tevékenység révén, melynek a „nővérek”
valóban szentelik magukat.

Sőt mi több, Goss, Boisvert és más hasonló szerzők
jobbára konzervatív keresztény, főként katolikus csa-
ládi háttérből jönnek, sokuk ráadásul papi szeminári-
umból vagy kolostorból, vagyis olyan közegeből, ahol
a szexualitásról nem sok nyílt szó esik, a meleg szexu-
alitás pedig teljességgel tabunak számít. A saját sze-
xualitással való megbékélés szükségessége, a szexuali-
tás és a keresztény hit összebékítése vezetett el náluk
– de másoknál is – ahhoz az érzéshez, hogy a szexua-
litás a legfontosabb kulcs az élet, a világ és különösen

a vallási ügyek megértéséhez. Goss és Boisvert szövegei tehát nemcsak a „meleg keresztény lelkiség” területéhez tartoznak, hanem egyenesen a „meleg keresztény önéletrajzok” műfajcsoportjába is, hiszen szerzőik a lelki egyensúlyt abban találják meg, hogy teljes nyíltsággal beszélnek arról, hogy korábban miként keresték az egyensúlyt szexualitás és vallásosság között. Ez a műfaj a keresztény irodalomban rendkívül gazdag, sok szerző műveli,¹¹ és egyúttal tudományos kutatások tárgyát is képezi.¹² Ezekben a szövegekben eluralkodik az elsődleges öngyógyító funkció, s már csak ezért is a lelkiség területéhez tartoznak.

Egy másik szöveg, mely Jézus erőszát és a Jézusra irányuló erotikus viszonyt tematizálja, és nem rejti véka alá az önéletrajzi és öngyógyító funkciót sem, teljesen más műfajban íródott: Kittredge Cherry, az MCC lelkésze *Jesus in Love* (Szerelmes Krisztus, 2006) című regényéről van szó. A regény elbeszélője és egyetlen beszélője maga Jézus, a regény tartalmát az ő elmékedései képezik, melyek az ő lelki-erotikus egyesüléseiről szólnak a Szentlélekkel (nőként jelenik meg), Keresztelő Szent Jánossal, János evangélistával, Mária Magdolnával és más bibliai személyekkel – s rajtuk keresztül az egész emberiséggel és az egész teremtéssel: „Menjünk gyakorolni a szeretetet, súgta nekem a Szentlélek, miközben imádkoztam. Egymás Szeretői és Szeretettjei voltunk olyan értelemben, hogy a Szentlélekben megtaláltam a magam kiegészítését, az önreflexiót, a magam ellentétét. Amikor megfordultunk, szerepet cseréltünk, és megcseréltük a nemünket is. (...) Végy magadhoz, Jézus, sóhajtott föl a Szentlélek. Ezt a legkevésbé várt javaslatot hallatlan kényeztetés kísérte. Amikor a Szentlélek a tudatommal és a szívemmel szeretkezett, éreztem azt is, ahogy a látható érintés átjárja fizikai értelemben vett testem belső tengelyét. (...) Meglepődtem, hogy imádsággal teli életemet megzavarta testem szexuális gerjedelme, és rettegtem, mi jöhet még.”¹³

Ahogy az idézetből is kiviláglik, Cherry egészen biztosan nem „elsőrangú író” a szó irodalmi értelmében. Műve viszont amiatt figyelemre méltó, hogy de facto visszatérést jelent a középkori erotikus misztika hagyományához, mely hasonló módon a lelki és az érzelmi élvezetek és képek közelségét használta ki.¹⁴ S akárcsak a középkori misztikus írók esetében, az ő műve is szabad töprengések és fantáziafutamok soraként keletkezett egy hosszú lefolyású járvány korában. Noha a fent említett szerzők, akárcsak Donald Boisvert is, saját szexuálisan spirituális szövegeik esetében a középkori erotikus misztikára hivatkoznak mint modellre, az erotikus karakterű, ám közben burkoltabb kifejezésekkel élő és meditatívabb Cherry (relatív) sokkal közelebb áll ehhez a modellhez.

Ám mind Goss és Boisvert, mind Kittredge Cherry műveinek „határáthágásai” megmutatják, hogy a „me-

leg lelkiség” kimunkálása, a meleg szexualitásról folyó elmélkedés, a szexuális fantázia kibontása a Jézussal és más vallási személyekkel való összekapcsolás révén szélsőségesen kényes tevékenység – és hogy a határok megtartása, melyek híján a hasonló fejtegetések kínossá és ízléstelenné válhatnak, meglehetősen nehéz.

Létezik ugyanakkor más alternatíva is – egy sokkal kevésbé „forradalmi”, ám kevésbé kiszolgáltatott a bizarrság és az akaratlan nevetésgessé válás kockázatának: azé a lelkiségé, mely a meleg identitást nem elsősorban (csak) a szexualitás felől nézi, hanem egy szélesebb, antropológiai, nem pusztán szexuális érzékenységgé látja, s még szélesebb értelemben véve bizonyos egzisztenciális és társadalmi szituáltsággal kezel. Más szóval: inkább a meleg identitás érzelmi és szociális, mint szexuális aspektusából, inkább az affektív homoszocialitásból, mintsem közvetlenül a homoszexualitásból indul ki. Ez a lelkiség is igyekszik keresni a keresztény hagyományban olyan személyeket, motívumokat, elemeket, melyek a leginkább összehangolhatók a meleg érzékenységgel. Ugyanazokkal az adatokkal dolgozik, melyekre a rokon természetű bibliaértelmezés (Dávid és Jonatán barátsága, illetve Ruth és Noémi viszonya, a „szeretett tanítvány” hagyománya – lásd fentebb), illetve a rokon természetű egyháztörténeti kutatás (Szent Sergius és Bacchus és más férfi vagy női párok az egyháztörténetben, Aelred of Rievaulx és más misztikusok, lelki tanítók és spirituális költők szövegei stb. – lásd korábban) hívta fel a figyelmet. Jézust ez az irány is a meleg kereszténység szemszögéből nézi – úgy, hogy a meleg keresztény azonosulhasson vele.

Ám először is, ez a lelkiség nem kísérli meg a személyeket, motívumokat és elemeket erőnek erejével „anakronisztikusan” szexualizálni. Amikor Mark Thompson interjújában, melyet *Gay Soul* című könyvéhez készített, feltette az archetipikus kérdést (a partnerének) Malcolm Boydnak, miszerint meleg volt-e Jézus, Boyd így válaszolt: „Jézus szexualitásáról nem tudunk semmit – de az, amit tudunk, az a »meleg érzékenység« jegyeit hordozza: érzékenység, sérülékenység, a társadalmi tabuk megdöntésének képessége, a kitaszítottak felkarolásának készsége. Ebben az értelemben Jézus »fölkötött látványosan testesíti meg a meleg archetípust – vagyis véleményem szerint azt, amit melegnek lenni jelent.«”¹⁵ Másodszor – ez a lelkiség nem kísérel meg kialakítani valamilyen különleges, „teljesen más” „meleg lelkiséget”, sokkal inkább „csak” egy új rálátást szeretne, és a keresztény lelkiséget akarja kiterjeszteni olyan mértékben, hogy könnyen azonosulhassanak vele a meleg identitású emberek – ráadásul anélkül, hogy a feje tetejére kellene állítani azt.

E lelkiség legtipikusabb megnyilvánulásai a hagyományos, alázatos, sőt „konzervatív” műfajok, mint például az imádságoskönyvek. Történetileg a legelső pub-

likációt ebben a műfajban kifejezetten meleg keresztények számára 1992-ben jelentette meg a korábban katolikus teológusnő, Elisabeth Stuart Oscar Wilde-ra utaló címmel: *Daring to Speak Love's Name. A Gay and Lesbian Prayer Book* (Merni kimondani a szerelem nevét. Meleg és leszbikus imádságoskönyv). Az amerikai presbiteriánus teológus Chris Glaser *The Word Is Out. The Bible Reclaimed for Lesbians and Gay Men* (A szó előbújt. A leszbikusoknak és melegeknek visszaadott Szentírás) című könyvét 1994-ben adta ki. Ezeket számos új szöveg követte ebben a műfajban. Az alapszövegek bibliai részletek, esetleg más, a keresztény hagyományból eredeztetett szövegek (középkori szentek imái, újkori keresztény írók versei stb.), s úgy vannak elrendezve, hogy választ adhassanak azokra a létszituációkra, melyekkel a meleg keresztények szembe-sülnek. Stuart egészen különös élethelyzeteket jelöl ki, melyekről meg van győződve, hogy ezekhez a meleg keresztények gyakran lélekemelő szavakat keresnek vagy igényelnek: ilyen a partnerkapcsolat megkötése, legyen bár templomilag megszentelt vagy sem, a közös lakásba költözés, a „coming out” mint beavatási szertartás megünneplése, de a traumatikus események is előkerülnek: a válás, a HIV-fertőzés beigazolódása, a partner halála. Glaser viszont a bibliai szövegrészeket és a kísérő elmélkedéseket az egyházi év ritmusa alapján rendezi el, s minden egyes hónap-hoz általános keresztény témákat rendel, melyek a melegidentitás megélésével is összefüggésben állhatnak: a január a vízkereszt, illetve a jelenés hava, a február a böjt, illetve a szomorúság hava, a március a Passió hónapja, illetve az átmenet, az április a szövetség – teológiailag és az emberi kapcsolatok értelmében is stb.

Míg tehát a spirituális szövegek korábban említett típusa gyakran dolgozott nyílt szexuális jelképiséggel, mintha ezzel is különbözni szeretett volna a „szokványos” keresztény spirituális irodalomtól, ebben a típusú szövegben a szexualitásról gyakorlatilag szó sem esik. Csupán néhány speciális fogalom és helyzet (gay és leszbikus, coming out, „zárt körben” megkötött partnerség stb.) teszi egyértelművé, hogy itt olyan imádságokról van szó, melyek kimondottan a keresztények egy „különleges” csoportjához szólnak.

Példaként érdemes felhozni az előbújtás (a coming out) ünneplésének rituáléját. A szertartás a résztvevők fogadásával indul, gyónással, majd a „Kyrrie eleison” ritmikus invokációjával folytatódik, és az előbújtás ünneplés bejelentésével zárul. A szertartás egy elsötétített helyen kezdődik. A szertartás alanya kijön a sötétből (szó szerinti „coming out”) egy gyertyával a kezében, és egy az új, immár „megvilágosodott” élet jegyében a következőket mondja: „Ahogy Éva kilépett Ádamból, ahogy Izrael népe átlépett a szolgaságból a szabadságba, ahogy a zsidók kiléptek a babiloni fogságból, és ismét hazatértek, ahogy Lázár kilépett a sír-

jából, hogy folytathassa az életét, úgy lépek át én is – a sivatagból a kertbe, a sötétségből a fénybe, a számkivetésből az otthonomba, a hazugságból az igazságba, az elvetésből az elfogadásba. És magamra veszem a meleg (a leszbikus) nevet. Légy áldott, Uram, aki ilyennek teremtettél.”¹⁶

Ezután a 139. zsolttár (Uram, te megvizsgálász, és ismeresz engem...), majd a 103. (Áldjad, lelkem, az Urat...), illetve a meleg és leszbikus közösségbe mint a kölcsönös segítségnyújtás közösségébe való szimbolikus befogadás következik, aztán a kenyér és a bor megosztása, könyörgő litánia azokért, akik rejtve („closet”) élnek, végül a végső áldás, többek közt Radclyff Hall *Az elmagányosodás kútja* című klasszikus angol leszbikus regényéből származó idézettel: „Uram, hiszünk... Mondtuk neked, hogy hiszünk. Nem tagadtunk meg! Kelj föl hát, és vedelmezz minket! Ismerj el minket, Uram, az egész világ előtt!”¹⁷

E szövegtípusban, az imádságokban és szertartásokban, ha utalás is történik a középkori misztikusokra és az ő érzéki szerelmükre Isten iránt, az nem a szexuális fantázia fejlesztésére szolgál, sokkal inkább a meleg hívek belső, lélektani és lelki éréseinek modellje kíván lenni. Ugyanis épp ez az érés a fő cél, ehhez kell a lelkiségnek és a kegyességi irodalomnak elvezetnie: „Mint meleg férfiaknak vagy mint a leszbikusoknak fontos tudatosítanunk, hogy intenzív szerelmi kapcsolatot kell fenntartanunk az Úrral. Úgy kell imádkoznunk, ahogy szeretünk. Minden nagy misztikus Istenre irányuló szerelmi vágyát erotikus képekben fejezte ki. Ennek legszebb példája az ószövetségi Énekek éneke. (...) Míg gyűlölöm saját homoerotikus érzésvilágomat, nem vagyok képes mélyebb és szenvedélyesebb kapcsolatot kialakítani az Istennel. Amúgy legfeljebb a törvény és a tekintély absztrakt istenére, a patológia istenére, a félelem, a szégyen és a bűn istenére hagyatkozhatom.”¹⁸

Az imádságoskönyvek, szertartások és tünődések mellett szabadon ugyanehhez az irányhoz sorolhatunk néhány irodalmi művet is. A legfontosabb meleg keresztény tematikájú irodalmi, pontosabban szólva drámai mű kétségtelenül Terrence McNally *Corpus Christi* című drámája. Ez a színmű 1998-ban, első színpadra állítása idején a vallásos jobboldal dühös ellenállását váltotta ki – és a mai bemutatói kísérleteket is rendszeresen tüntetések, ellentüntetések, bojkottok és fenyegetések kísérik. Jézus története ugyanis átke-rül a mai amerikai meleg közösségbe. Irodalomtörténeti szempontból a *Corpus Christi* csupán egy az irodalmi és művészi bibliai apokrifek sorából, melyek az evangéliumi anyagot új és újabb környezetbe, időbe és kontextusba helyezik át – a középkori vagy barokk, félig népies, komikus közjátékokkal tarkított passiójátékoktól kezdve Felix Timmermans *Jézuska Flandriában* című, Jézus történetét „bruegheli” naiv, paj-

kos, bizarr atmoszférába helyező regényén át a *Jesus Christ Superstar* című musicalig, mely Jézust és apostolait hippikként mutatja be.

A Corpus Christi Jézus életét ismét egy más, a korban aktuális metamorfózisnak veti alá: egy kisfiú, Joshua egy texasi városban él, mely régi, gyarmatosítási kori nevet visel, ez Corpus Christi, azaz „Krisztus teste”. Először tudatosítja saját homoszexualitását, majd messiási küldetését is. Innen a történet már a klasszikus evangéliumi nyomvonalon halad tovább, egészen a megfeszítésig. Ahogy maguk a színészek mondják el a közönségnek a darab elején: „Régi, jól ismert történetet mesélünk el nektek. Ezt már számtalanszor hallottátok. Ezt, amit talán elhisztek, talán nem. Nincs benne semmi érdekes, és szinte nincs is benne semmi meglepetés. Mindannyian tudjátok, hogyan fog végződni. És mégis ez az a történet, mely megérdemli, hogy újra és újra elismételjék.”¹⁹

A drámában valóban „nincs semmi meglepetés” abban az értelemben, hogy nem azt akarja bizonygatni, hogy „valójában minden másként történt”, sőt, sokkal inkább amellel érvel, hogy „valójában minden pontosan így történt”. A feszültség és a konfliktus viszont már a két, első látásra ellentétes világ és kifejezőmód keresztezéséből kialakul. A darabban folytonosan, gyakran egyetlen jeleneten belül váltakozik a két stílus – az emelkedett bibliai (sokkal inkább parafrázisai és kollázsai az evangéliumi kijelentéseknek, mintsem közvetlen idézései), illetve a köznyelvi, szlenggel terhelt mai amerikai köznyelv, kivált az amerikai meleg közösségé, tele hivatkozó vulgárizmusokkal és szexuális célzásokkal (noha maga a drámai cselekmény ugyanakkor egészen szemérmes!). Paradox módon éppen ennek a másik, sokkoló és provokatív szintnek a jelenléte teszi lehetővé a szerző számára a bibliai epizódok megjelenítését és a bibliai kijelentések parafrázisait minden komolyság megőrzése mellett, sőt olyan pátosszal, naivitással és szentimentalizmussal, ami már a „szokványos”, minden különösség nélküli anyagkezelésnél unalmassá és bibliamagyarázatává válna. Épp ez az új, ez a korábban elképzelhetetlen kulturális kontextus lehel a régi anyagba új nyomatékosságot és közvetlenséget.

Terrence McNally ugyanis az ő „texasi meleg Jézusát” világosan „prófétai” és „bibliamagyarázó” szándékkal írta meg – hogy megmutassa, hogy Jézus mindenkihez eljött, a homoszexuálisokhoz is – és, akár csak a többieknek, nekik is joguk van „lefordítani” az ő történetét a saját „nyelvükre”, hogy ők IS láthatják őt a maguk szemével. És ezekben a szemekben, illetve ebben a nyelvben is megmarad az ő eredeti tanítása. A darab Joshua–Jézus megkínzása után az egyes apostolok replikáival zárul: „Nézzétek, mit tettek veletek! – Talán másvalaki jobban elmesélhette volna nektek az Ő történetét. Ez a mi módszerünk volt. – Talán

megsértettünk benneteket, ez bizony megeshet. – Ő mindannyiunkat szeretett. És épp ez az, ami az Ő Lényege. Nézzétek, mit tettek veletek! – Békességet veletek.”²⁰

Végeredményben még az a jelenet is, mely a legnagyobb felhőrdülést váltotta ki – ebben Joshua–Jézus összead két apostolt –, a szent és ugyanakkor egyszerű emelkedettség jegyében van megstilizálva. A hatás még azzal is fokozódik, hogy meg is korholják azokat, akik ezt az emelkedettséget nem akarják befogadni, egy „profán”, de nem összecsapott függelékben. Jézus esketési beszéde így hangzik: „Helyénvaló, ha két férfi úgy szereti egymást, mint Jákob és Bertalan, és ha mi elismerjük az ő kapcsolatukat. – Csak ne vihogjatok! – Adjátok ide a kezeteiket. Szeressétek egymást betegségben és egészségben. Tiszteld az istenit a társadban, Bertalan. Értékelj benne az apró dolgokat, Jakab, és magasztald a nagyokat. Hadd legyen az első arc, melyet minden reggel meglátsz, és az utolsó is, melyet este még láthatsz. Megáldom a ti házasságotokat a Te szent nevedben, Atyám. Ámen. És most mindnyájan alaposan leisszuk magunkat.”²¹

McNally színművének e kulcsjelenetéből is, akár csak Aelred of Rievaulx újra kiadott és újonnan olvasott szövegeiből, a meleg keresztényeknek szánt imádságoskönyvekből vagy John McNeill könyveiből, kiviláglik a felismerés a meleg lelki érzéséről, hogy a „meleg identitás” antropológiai magva nem föltétlenül a (homo)szexualitás, hanem a (homo)szocialitás, azok a baráti és érzelmi kapcsolatok, melyek a meleg közösséget egybefűzik. A barátság a meleg identitással és a keresztény lelkiséggel való viszonyával számos más szöveg is foglalkozik – ezekkel azonban később foglalkozunk majd, a partnerkapcsolatok teológiai megszentelésével kapcsolatos fejezetben.

Úgy tűnik, hogy a meleg keresztény szintéren két egymással szemben álló alapállás figyelhető meg a lelkiség viszonylatában. Az egyik egy céltudatosan elkülönülő „meleg lelkiségre” törekszik, mely a nyílt szexualitáson alapszik. A másik az általános keresztény lelkiséget szeretné alkalmazni a meleg érzékenységre. A két irányzat egyrészt elsősorban az uralkodó stílus (az egyik kiélezett és provokatív, a másik konfliktusmentességre törekvő és integráló), másrészt a szerzők társadalmi háttere alapján különíthető el: az egyik irányzatban azok a szerzők dominálnak, akik vagy szakítottak az egyházi hagyománnyal (Goss, Williams), vagy viszonyuk hozzá posztmodern módon ironikus (Boisvert), illetve a Metropolitan Community Churchcsel állnak kapcsolatban (Goss, Cherry) – vagyis azzal az egyházzal, mely a leginkább határozza meg önmagát egy „meleg törzs” különleges egyházként; a másikban azok a szerzők vannak többségben, akik legalább valamelyest arra töreksenek, hogy megőrizzék hatókörüket a hagyományos egyház keretein belül (Boyd, Glaser, McNeill).

Az első irányzat szerzői törekszenek kapcsolatok és kölcsönhatások kialakítására a „pogány meleg lelkiséggel”, a baloldali értelmiségiekkel és aktivistákkal, míg a másik irányvonal szerzői társadalmi értelemben általában véve konszenzuspártiak. A másik irányzat szerzőit nem lehet egész egyszerűen azonosítani a baloldali meleg aktivisták ellenlábasaival, azaz a homoconokkal. A homoconok ugyanis a maguk részéről alapvetően elvetnek mindenféle elkülönülő „meleg lelkiséget”, és megbotránkozva ironizálnak képviselőiken: „A queer vezéregyéniségek (...) szerint a meleg, akik vallások, valamiféle különleges »meleg lelkiséget« ápolnak kizárólag meleg intézmények kontextusában. Hogy ezt a típusú queer lelkiséget elsajátíthassák, a melegnek olyan könyvekhez kell fordulniuk, mint Will Roscoe *Queer Spirits* vagy Mark Thompson *Gay Soul*, illetve Nancy Wilson *Our Tribe* című művei.”²² Másrészt viszont maga a „homoconok pápája”, Andrew Sullivan *Love Undetectable* (lásd alább) című könyvében a barátság fogalmára alapozva maga is megpróbál kimunkálni valamiféle „meleg lelkiséget”, és ismét a modernitás előtti keresztény múlt szövegeiből inspirálódva – vagyis hasonló szándékkal, mint a második irányzat szerzői.

A két áramlat elkülönítését nem lehet abszolutizálni: a szerzők változtathatják egyházi kötöttségeiket (John McNeillt elhallgattatta a katolikus egyház, Chris Glaser végül átlépett az MCC-be stb.), egyes szövegek ingadozhatnak az egyik vagy a másik irányzat tipikus stílusai között (a *Corpus Christi* nyelvi vulgarizmusokkal dolgozik), egyes meleg közösségek méríthetnek mindkét áramlat forrásaiból. És mégsem hanyagolható el ez a felosztás. Nagymértékben hasonlít ugyanis ahhoz a felosztáshoz, melyet az egyházszerveződés (az MCC „szeparatistái” és más radikális csoportok kontra „integrációpártiak” a látható egyházon belül) és a társadalmi-politikai (baloldali „queer” aktivisták kontra hagyománykövető „homoconok”) területén érvényesítettünk.

Kísérletek a szentírás-tudományi integrációra: szentírás-tudomány a Leviták könyvétől a „meleg Jézusig”

„A betű megöl, a Lélek pedig megelevenít.” (2Kor 3,6)
„Hát ti kinek mondotok engem?” (Máté 16,15)

A bibliai idézetek alapvető érvekként szolgálnak a homoszexualitás ellen. Épp ezért kiemelten fontos a szentírás-tudományi kutatás és a szentírás-magyarázat a keresztény gondolkodás azon irányvonala szá-

mára, mely a homoszexualitást szeretné integrálni. Ez több fázisban valósul meg, melyek nem időrendben, hanem tematikus módon követik egymást.

A „melegbarát” szentírás-tudomány „nullfázisa” módszertani jellegű: arra figyelmeztet, hogy a Bibliát nem lehet szó szerinti értelemben, fundamentalista módon olvasni és magyarázni, hanem csakis a történelmi és nyelvi kontextus ismeretében. Ebben a „nullfázisban” a melegbarát szentírás-magyarázók nem térnek el a többi nem fundamentalista teológustól, legyen szó bármilyen témáról is.

A „melegbarát” szentírás-tudomány első fázisa önvédelmi jellegű: különösen azokra az ó- és újszövetségi helyekre fókuszál, melyeket érvként használnak a homoszexualitás ellen, s melyeket összefoglaló néven „texts of terror”-nak (a rettenet szövegeinek) neveznek – a fogalmat eredetileg a feminista teológia használta azokra a szöveghelyekre vonatkoztatva, melyeket a nők társadalmi és egyházi emancipációja ellen használtak.²³ Az önvédelmi szentírás-tudomány bizonyítja, hogy ezek a helyek a szó modern értelmében valójában nem jelentik a meleg identitás elítélését. Hovatovább épp a „texts of terror” analízise igazolja, hogy a bibliai antropológia egyáltalán nem számol a veleszületett, nem önként választott és tartós, azonos neműekre irányuló orientáció lehetőségével, ahogy azt a modern tudományok megfogalmazták. Ha pedig bizonyos bibliai passzusokat mégis erre vonatkoztatnak, az teljességgel inadekvát.

A „rettenet szövegeinek” magyarázatával a szakavatott bibliamagyarázók²⁴ mellett olyan szerzők is foglalkoznak, akik elsősorban más bölcsészettudományi területen tevékenykednek, mint például a középkorkutató John Boswell (művéről lásd alább), neves prédikátorok, mint például Peter J. Gomes, a harvardi egyetemi templom lelkésze és természetesen a publicisták. Gomes magyarázata a „rettenet szövegeit” illetően, melyeket a homoszexuálisok ellen használnak, sokkal inkább analógiáit, mint analíziseit illetően érdekes: ugyanis *The Good Book. Reading the Bible with Mind and Heart* (A jó könyv. Szentírásolvasás szívvel-leléssel, 1996) című művében a bibliai szöveghelyek magyarázatai mellett párhuzamosan ott szerepelnek azok a szöveghelyek is, melyeket a keresztény történelem során a zsidók, a női emancipáció, a rabszolgasorba kényszerített feketék ellen vetettek be. Az antiszemiták, a női emancipáció ellenzői és a rabszolgaság védelmezői ezekben az esetekben is látszólag teljesen világos bibliai helyekre hivatkoztak: hiszen a Szentírás végeredményben kimondja, hogy a zsidók, akik nem ismerték fel Jézust, kárhozatra vannak ítélve...! A Szentírás végeredményben leszögezi, hogy a nők szerepe az egyházban a hallgatás...! A Szentírás végeredményben kimondja, hogy a feketék, Khám utódai rabszolgáknak valók...! A Szentírás számtalanszor be-

szél a rabszolgaságról, és egyáltalán nem ítéli el azt...! A homoszexualitásról szóló alfejezet ebben a kontextusban különösen jellegzetes címet kapott: *The Bible and the Homosexuality: The Last Prejudice* (Biblia és homoszexualitás: az utolsó előítélet).²⁵

Az „önvédelmi” szövegek száma folyamatosan növekszik, erre a nem szűnő „kulturális háború” miatt, úgy tűnik, újra meg újra szükség van. Tényszerűen viszont csak folyamatosan elismélik, variálják és pontosítják mindazt, amit a néhány vitás bibliai szöveghely „anti-anti-gay” értelmezési hagyománya kikristályosított:

Az embert Isten férfinek és nőnek teremtette (1Móz –Ter 1–2): a szöveg a férfi és a nő megteremtéséről beszél, de arról semmit sem mond, hogy az Úr nem teremtett olyan férfiakat és nőket is, akik a saját nemükhöz vonzódtak, így nem zárható ki a köztük lévő kapcsolat lehetősége sem.

Szodoma posztulása (1Móz–Ter 19,1–9): „Szodoma bűne” nem a homoszexuális viselkedés volt, ahogy erre más, későbbi bibliai hivatkozások sem utalnak, hanem a vendégjog sérelme és az erőszakosság. Ez egy későbbi, posztbiblikus tradíció.²⁶

Tilos, hogy férfi férfival háljon (3Móz–Lev 18,22 és 20,13): ez az állítás számos más rituális tiltás mellett, melyek például a nászot, az étkezést vagy az öltözködést szabályozták, csupán egy speciális korabeli „erénykódhoz” tartozó rendelkezés. Ez a kód Jézus fellépésével eltöröltődött, a keresztények pedig ezeket az előírásokat egyáltalán nem tartják meg (pl. nem esznek kóser ételeket).

Szent Pál kijelentései a „természet ellen való” közönségről és az „arszenokoitai” (férfiágyasok, fajtalanok) és a „malakoi” (elpuhultak) ellen (Róm 1,26–27, 1Kor 6,9 és 1Tim 1,10): ezek mind a korabeli Rómában uralkodó szexuális szabadosság kritikái, illetve a heteroszexuális férfiak biszexuális megnyilvánulásaira vonatkoznak. Ezzel függenek össze az „arszenokoitai” és a „malakoi” fordulatok is, melyek valójában a férfiprostitúcióra vonatkoznak.

A szentírásstudományban jelentős szerepet játszik a keresztény és zsidó kutatók felismeréseinek kölcsönhatása. Az adott szöveghelyekre vonatkozó zsidó értelmezések lényegüket tekintve, amennyiben az Ószövetségről van szó, megegyeznek a keresztényekkel. Az „önvédelmi” bibliai hermeneutika ortodox zsidó vonulatának legjelentősebb alakja, a már említett Steven Greenberg *Wrestling with God and Men. Homosexuality in the Jewish Tradition* (Birkózás Istennel és az emberrel. A homoszexualitás a zsidó hagyományban, 2004) című könyvében két újabb fontos motívumra is felhívja a figyelmet. Először: részletesen elemezve a Leviták könyve 18,22-es versének héber szövegét („Férfival ne hálj úgy...”) arra a következtetésre jut, hogy ott az erőszakkal vagy megalázás-

ból elkövetett analízis közönsülésre vonatkozó tilalomról van szó, és nem olyan szexuális aktus tilalmáról, mely pozitív érzelmi kapcsolatból fogant. És e helyes értelmezést figyelembe véve, mármint, hogy itt a szexuális erőszak elítéléséről van szó, ez a tiltás általános és időtlen érvényességű.²⁷ Másodsor: Greenberg felhívja a figyelmet arra az ősi rabbinisztikus tradícióra Ádám teremtésével kapcsolatban, mely a „férfivá és nővé teremtette őt” (1Móz–Ter 1,27) szakaszt úgy értelmezi, hogy az az emberi lét mélységeken androgün lényegére utal, ami ellentétben áll a modern meleg (LMBT, „queer”) identitás létének közvetett teológiai igazolhatatlanságával.²⁸

Ezzel az új, és ugyanakkor elfeledett vallási tradícióhoz visszakanyarodó értelmezéssel Greenberg rabbi az „önvédelmi” szentírásstudományból kizárja az egyik alaptételt, miszerint a Bibliában a modern értelemben vett „meleg identitásról” szó sincs. Másként fogalmazva: Greenberg rabbi a melegbarát szentírásstudomány első fázisából átlépett a másikba, nevezetesen abba, amely a hívő melegek számára pozitív, identifikációs előképeket keres.

A melegbarát szentírásstudomány második fázisa nem elsősorban történeti és szövegkritikai módszerekkel dolgozik, sokkal inkább az aktualizálás és a kontextualizálás lehetőségeivel. Eljárásaiban más olyan társadalmi csoportok módszereiből inspirálódik, melyek saját modern emancipálódásuk legitimitációját keresik a Bibliában: kivált a szociális felszabadítás teológiája, a néger felszabadítás teológiája és a feminista teológia jön számításba.²⁹ A többit már „per negationem” jeleztük Peter Gomes fentebb említett értelmezése kapcsán. Ez a hozzáállás különösen népszerű azoknál a szerzőknél, akik közvetlenül érdekeltek a meleg közösségek társadalmi és egyházi egyenjogúsításában. Ezért is nevezik gyakran „gay affirmation readingnek” (megerősítő meleg értelmezésnek) vagy „gay positive readingnek” (a melegek számára kedvező értelmezésnek).³⁰

Ez az értelmezés számos párhuzamot használ ki: a meleg közösséget minden jogtalanságot elszenvedőhöz és kizsároltathoz teszik hasonlatossá, és így számos bibliai szöveghely akad a védelmükre (Robert Goss); Lázárt, akinek Jézus angolul azt mondja, „come out!” – „gyere elő”, mármint a sírból, a meleg keresztényekhez hasonlítják, akiknek saját coming outjukat (előbújásukat) a hallgatás és bezártság sírjából kell megtenniük (Nancy Wilson); a meleg közösség javát szolgáló elkötelezettséget az irgalmas samaritanus viselkedéséhez hasonlítják, ahogy azt az *Is the Homosexual My Neighbor? A Positive Christian Response* (Rokonom-e a homoszexuális? Pozitív keresztény válasz) könyvcím is jelzi;³¹ a meleg keresztények és az „átlagos” hívők kapcsolatának érzékeltetésére az újszövetségi „pogányok egyháza” és a „zsidók egyháza” szembeállítás

válík alkalmassá: „A Biblia nem ad számunkra világos eligazítást arra nézve, hogy a meleg és leszbikusok miként tagozódjanak be a keresztény közösségekbe. Azt viszont világosan kimondja, hogy mi a helyzet azokkal, akik – akár legnagyobb meglepetésünkre is – befogadták a Szentlelket és csatlakoznak hozzánk a keresztény hit megvallásában.”³²

Analóg módon a homofóbok viselkedését a bibliai elnyomók, erőszaktevők, farizeusok és képmutatók viselkedéséhez hasonlítják. Retorikai és érzelmi értelemben ebben a kontextusban a leghatásosabb a „szodomita” szó alkalmazása azok ellen, akik azt hagyományosan használják: akik barátságatlanul és agresszíven viselkednek a homoszexuálisokkal „másságuk” miatt, úgy viselkednek, mint a férfiak egykor Szodomában. Tehát nem a homoszexuálisok, hanem valójában a homofóbok a „szodomiták”: „Hol van tehát Szodoma? Ezékiel szavaival élve – Szodoma mindenütt ott van, ahol az arrogancia és az önzés, mely a szegény és szükségben szenvedő eltaszításához vezet. A rabbik nyelvén szólva Szodoma ott van, ahol a szexuális aktusok a nyers dominancia és uralkodás eszközei, ahol az úton lévők fekhelye kínpad, mely az emberi sokféleség kiirtására szolgál, ahol tilos az együttérzés és szeretet, ahol azok, akik áthágják a határokat, halálnak fiai... ott van hát Szodoma.”³³

A harmadik fázis már a bibliai szövegben konkrét és nem metaforikus mintákat keres a meleg identitás megélhetőségéhez. Azaz főként az azonos neműek kapcsolatára keres példákat. Tom Horner *Jonathan Loved David. Homosexuality in Biblical Texts* (Jonatán szerette Dávidot. Homoszexualitás bibliai fogalmakkal, 1978) című könyvében egyike volt a legelsőeknek, aki kidolgozta azt az elméletet, mely szerint ilyen pár volt „Dávid és Jonatán” (1Sám 18–20 és 2Sám 1,26), illetve „Rúth és Noémi” (Ruth). Más szentírás-értelmezők (Greenberg, Helminiak) inkább óva intenek attól, hogy a bibliai érzelmi viszonyokat explicit módon „meleg” vagy „leszbikus” viszonyként értelmezzük: egyrészt nincs bizonyíték arra nézve, hogy a szó modern értelmében sor került-e szexuális kapcsolatra közöttük, másrészt e személyek esetében a Biblia világosan beszél azok heteroszexuális házasságairól is. Ez azonban nem akadályozza annak, hogy beteljesítsék az identifikációs jelképiséget a meleg és lesbikus keresztény csoportosulásuk képzetében.³⁴

Egy másik ilyen történet, melyet kifejtve megtalálunk Hornernél, Jenningsnél vagy Helminiaknál is „megerősítően meleg” hangolásban, az a római százados (centurio) története, akinek szolgáját Jézus meggyógyította (Mt 8,5–13 és Lk 7,1–10). Az új olvasat abból a lehetőségéből indul ki, hogy a görög „paisz” szó nemcsak „szolga” jelentésben használatos, hanem „fiú” és „fiúszertő” értelemben is. Ebben az esetben új jelentésárnyalattal gazdagodna a „drága” jelentésű

„entimosz” is. A százados tehát nem a drágán vásárolt szolga miatt esedezik, hanem fiúszertőjéért, aki drága az ő szívének. Ez az értelmezés abból a kultúrtörténeti tényből indul ki, hogy míg a zsidó tradíció lényegében nem ismerte az azonos neműek szerelmének explicit hagyományát, a görög-római tradíció ezzel szemben nagyra értékelte azt, és a százados alakja kulturálisan ehhez és nem a zsidó hagyományhoz rendelődik hozzá. Jézus tehát olyasvalakivel találkozik, aki a bibliai személyek közül a legközelebb áll a „homoszexuális” személy mai definíciójához, és nemcsak hogy nem ítéli őt el, hanem még teljesíti is az óhaját, és meggyógyítja „fiúszertőjét”.

A negyedik fázis a posztmodern teológia kontextusához igazodik, s így a posztmodern szövegolvasási stratégiákhoz, melyek lehetővé teszik a szövegben minden olyan jelentés fűrkészését és föllelését, melyet az olvasó relevánsnak tart. Mígnem a korábbi kísérletek az „elfogulatlan” bibliatudomány felől nézve komolyságra és elfogadásra törekedtek, ezek a stratégiák eleve azzal számolnak, hogy provokatívak, és a többségi keresztény befogadó számára szinte elfogadhatatlanok lesznek. Míg a „meleg értelmezés” egy kiebrudalt közösség nézőpontját tükröző aktualizáló olvasatot jelentett, a „queer értelmezés” egyértelműen a zavarkeltés, a keresztelés, a „különössé tétel”, vagyis a „queerelés” szándékával lép fel a hagyományos értelmezéssel szemben. Egyre újabb és újabb bibliai személy és helyzet nyert „queer jelentést” vagy inkább „queer jelentéseket”, és az értelmezői játék az efféle eljárások téjévé vált.

Ez a módszer érvényesül a *Take Back the Word. A Queer Reading of the Bible* (Visszavenni a szót. A Biblia queer értelmezése, 2000) című gyűjteményben, melyet Robert Goss és Mona West állítottak össze, illetve például a *God's Beauty Parlor and Other Queer Spaces In and Around the Bible* (Isten szépségszalonja és egyéb queer terek a Bibliában és környékén, 2001) című könyvben, Stephen D. Moore tollából. Ezekben a könyvekben elemzés tárgyát képezi a Rúth könyvében megmutatkozó biszexualitás, a herélt Nehemiás „queer vezérése” vagy az Énekek énekének transzszexuális olvasata, mely a „vőlegény kebleinek” motívumán alapszik. Az egyik hasonló szellemiségű szerzőnő, Virginia R. Mollenkott *Lesbians as God's Tricksters* (A lesbikus, biszex, transzszexuális és meleg emberek mint isten mókamesterei) című cikkében ezt a „queeresítést”, a régi szövegek kiforgatását a meleg közösség szerzői és olvasói számára különleges vallási küldetésként állítja be.³⁵ A harmadik fázisba tartozó „meleg értelmezések” és a negyedik fázisba tartozó „queer értelmezések” különbsége mintha megfeleltethető lenne annak az ellentétnek is, mely a konzervatív, a hagyományos kultúra elfogadását szorgalmazó homoconok és

az ellenük fellépő, forradalmira hangolt queer ellenlábások közt kialakult.

Az ötödik fázis nem képvisel még ennél is szélsőségesebb metódust, ám más értelemben még ennél is fajsúlyosabban radikális a témaválasztása. Ötödik fázisként tarthatjuk számon azokat a kísérleteket, melyek arra a kérdésre keresik a választ, hogy „meleg volt-e Jézus?”. A kérdés meglehetősen abszurdnak, blaszfémianak és provokatívnak hat. És valóban, az egyházellenes beállítottságú meleg közösség részéről gyakran el is hangzik az abszurd és blaszfémiaszerű provokációk kontextusában. Az ilyen állítás csak a meleg aktivisták és az egyházi körök közti „esküdt ellenségi” viszony megerősítésére szolgál.

A kérdés azonban felmerül a bibliai szöveghelyek komolyan vehető, „megerősítően meleg olvasatában” is. Amennyiben ezek az olvasatok valóban komolyak és komolyan is tálalják azokat, valamennyit ugyanolyan óvatosság jellemzi, mint a „kevésbé jelentékeny” bibliai alakokkal kapcsolatos kijelentéseket. Arra az ugyancsak óvatos megállapításra jutnak, hogy tekintettel a bibliai világképre, illetve a bibliai szerzők megnyilatkozásaira, ezt a kérdést végképp nem tudjuk megválaszolni, hiszen Jézus „szexuális orientációjáról” a szövegek egyetlen szót sem árulnak el.

Ugyanakkor a „meleg értelmezés” egyes variánsai nem igénylik a „szilárd” bibliai tényanyagot. Sokkal fontosabb számukra a probléma „pásztorálásban” megmutatkozó értelme, azaz egy olyan nézőpont kialakítása Jézus alakját illetően, mely lehetővé teszi, hogy a meleg olvasó belülről azonosulhasson Jézussal léte e viszonylatában is. A „Jézus meleg” kijelentés olyan értelemben lehet érvényes (amilyenben egyébként különféle nyugati teológiai irányzatok használják is),³⁶ mint például az, hogy „Jézus nő”, „Jézus fekete”, „Jézus jógi”, „Jézus rabbi”, „Jézus hippí” stb., stb., vagyis Jézus mint univerzális ember, aki az emberi léttapasztalat összes variánsát magában hordozza.

Más „meleg értelmezések” azonban nem elégszének meg az ilyen általános identifikáló, metaforikus és allegorikus magyarázattal, hanem „szilárd” tények után kutakodnak. És kiderül, hogy a bibliai szövegek „Jézus melegségének” feltételezéséhez meglepően jó lehetőséget kínálnak. A „szeretett tanítvány” rejtett motívumáról van szó, aki az utolsó vacsorán „ráhajolt Jézus keblére” (Jn 13,23–26), Jézussal egyedül ment föl a Golgotára (Jn 19,26–27), ráadásul az ő sorsa feletti döntés előjogát maga Jézus nyilatkoztatta ki még Péterrel szemben is (Jn 21,20–23).

Ezekre az alakokra számos szerző felfigyelt.³⁷ A legrészletesebben és legkomolyabban velük és a velük kapcsolatos motívumokkal Theodore W. Jennings foglalkozott. Jennings metodista teológus, akinek az égvilágon semmi köze nincs a meleg aktivistákhoz, mégis kötelességének érezte, hogy egy új teoló-

giai munkával törölje el azt a bűnt, melyet az egyház a homoszexuálisokkal szemben elkövetett vagy elkövet. E kötelességéről és a szöveghelyek elemzéséről *The Man Jesus Loved. Homoerotic Narratives from the new Testament* (A férfi, akit Jézus szeretett. Homoerotikus narratívák az Új Testamentumban, 2003) című könyvében adott számot. Jennings is leszögezi, hogy pusztán a Biblia alapján nem állíthatunk semmi bizonyosat Jézus szexualitásáról. Másrészt nem elhanyagolandó az a tény, hogy Jézus férfiközösségben éli az életét, nincs családja sem, hogy sem a prédikációkban, sem a példabeszédekben nem mond semmit a „hagyományos család” dicséretéről, hogy az ő férfikörnyezetében ugyanakkor van egy tanítvány, akinek állandó jelzője az, hogy „ő, akit Jézus szeretett”, és hogy ez a szeretet olyan fokú testi intimitásban és bizalomban is megmutatkozik, melyet semelyik más tanítvány nem élvez. Noha a bibliaértelmezés számos alternatív értelmezést tulajdonít ennek az alaknak, például azt, hogy a „szeretett tanítvány” az ókeresztény egyház egy bizonyos részének jelképe, „más lehetséges magyarázatok is vannak arra nézve, hogy miért kerül a szövegbe a tanítvány személye, akit Jézus szeretett. A dolog természetéből adódik, hogy semmilyen értelmezési kísérlet során nem nyerhetünk bizonyosságot a helyzet történelmi rekonstruálhatóságát illetően. A legegyszerűbb magyarázata a szeretett tanítvány jelenlétének ebben a narratívában egészen világos: ő és Jézus szerették egymást.”³⁸

Jennings még ennél is tovább megy, és megkísérli a ténylegesen elveszett ókeresztény hagyomány rekonstruálását, mely szerinte megemlítette Jézus érzelmi kapcsolatát, és a „szeretett tanítvány” nyomvonalához inklinált, ám mindezt felőrölte vagy kiszorította egy más hagyomány, mely már csak töredékes nyomokban maradt fenn a kanonikus evangéliumokban. Jennings ezt a tézist többek közt egy apokrif szöveggel, Márk titkos evangéliumával támasztja alá, melyben szerepel egy erotikus zöngéktől sem mentes, különös beavatási szertartás, melyet a „szeretett tanítvány” megélt, s melyet egy ideig követői is éltettek.³⁹ A probléma abban rejlik, hogy épp az elmélet összekötő kapcsa, a „titkos Márk” olyan szövegnek számít, melyet néhány kutató hiteltelennek tart, a felfedező bibliatudós, Morton Smith hamisítványának, aki saját bevallása szerint a kéziratot egy görög-palesztin kolostorban, Mar Sababan találta. Smith ellenfelei nemcsak szakmai szinten támadják őt (egy meglehetősen jól megalapozott polémiáról van szó), hanem személyeskedve is, mintegy jelezve, hogy Smithnek bevallatlan személyes érdekei is fűződhetnek a témához.⁴⁰ A bevallatlan személyes érdek érvét visszájára lehet fordítani: Smith kiforgatóinak írásai viszont olyan szenvedélyességről árulkodnak, melyek Smith felfedezésének és szavahihetőségének megingatására

törekcsenek – már csak azzal is, hogy nem közvetlenül Smith szövegkiadása után léptek fel, hanem csak miután Jennings is publikálta félreérthetetlenül „melegbarát” monográfiáját –, s azt sugallják, mint hogyha a konzervatív keresztény körökhöz tartozó szerzők másra se vágnának, csak hogy a „titkos Márk” ne legyen valódi, s hogy ne támaszkodhasson rá a „melegbarát” bibliaértelmezés...⁴¹

A vitás „titkos Márk” nélkül is megmaradt Jennings koncepciójának lényege, a meggyőződés, hogy noha nem lehet megválaszolni a kérdést, „meleg volt-e Jézus?”, ám Jézus érzelmi irányultságáról mégiscsak el lehet legalább valamit mondani, noha csak sokszorosan feltételes módban. Jézus modern értelemben vett (homo)szexualitásáról nem lehet szó, ám a homoszociális vágyról és a homoaffektivitásról annál inkább: „Láthattuk, hogy az előszámlált értékes bizonyítékok alátámasztják azt a nézetet, miszerint Jézus elsődleges érzelmi kapcsolata egy férfira irányult – akit János evangéliumában annak a »tanítványnak« neveznek, »akit Jézus szeretett«. Továbbá: bizonyítottuk, hogy a kapcsolatokra tett utalások sokkal jobban érvényesülnek egy olyan magyarázatban, mely azon a véleményen van, hogy testi és érzelmi intimitásról van szó, egy olyan viszonyról, melyről más kontextusban azt gondolnánk, hogy magába foglalhatja akár annak erotikus kiterjesztését és szexuális kifejeződését is.”⁴²

A meleg keresztény közösségek véleménye e tárgyban nem kevésbé széttartó: a radikálisabbra hangolt szerzők és csoportok – kivált az MCC körüliek – számára Jézus „szeretett tanítványának” története, akár csak Dávid és Jonatán, Rúth és Noémi története vagy a századosról és fiúszereitőjéről szóló elbeszélés, „saját törzsünk” alapozó „szövegei” közé sorolódik, melyet természetesen az már „ki is sajátított” magának.⁴³ A legradikálisabbak, mint Robert Williams, nem haboznak szó szerinti értelemben használni azt a bizonyos kétes formulát, miszerint „Jézus meleg volt”.⁴⁴ A mérsékeltbbek, főként a katolikus kontextusban mozgókkal ezzel szemben inkább kerülnek ezt a témát, nyilvánvalóan azért, mert mindez számukra túlságosan is ellentmondásosnak tűnik, s mert ezzel a szélesebb egyházi közvélemény túlságosan is éles reakcióját kockáztatnák meg.

A „meleg Jézus” vagy mérsékeltbb és kevésbé ahistorikus módon a „más férfival erős érzelmi köteléket kialakító Jézus” motívuma időről időre felbukkan a „nem tudományos” szövegvilágban is, kivált művészeti alkotásokban, mint amilyen például Terrence McNally *Corpus Christi* (1998) című drámája vagy Kittredge Cherry *Jesus in Love* (A szerelmes Jézus, 2006) című regénye, az ugyancsak Cherry által összeállított *Art That Dares. Gay Jesus, Woman Christ and More* (A merész művészet. Meleg Jézus, női Krisztus és sok minden más, 2007) című képzőművészeti katalógus vagy Phil Hall musicalje, a *Matthew Passion* (Máté-passió, 2008), melyben párhuzamba van állítva Jézus Máté szerinti passiója (ez a cím másik lehetséges jelentése és fordítása), a „meleg mártír” Matthew Shephard (lásd korábban) és egy „ismeretlen meleg” AIDS-halála. Ez a néhány és több más, hasonló műalkotás sem tartozik a bibliatudomány hatáskörébe. Másrészt viszont sok közülük van a lelkiséghez, a „meleg vallásosság” speciális megnyilvánulásaihoz. Ezért némelyikük bővebb értelmezésére majd az arról szóló fejezetben ki is kell térnünk. ■ ■ ■

Cseh Zoltán fordítása

Martin C. Putna (Písek, 1968): cseh irodalomtörténész, esszéíró, a prágai Károly Egyetem professzora. Többek közt a késő antikvitás kultúrájával, a cseh katolikus irodalmi hagyománnyal, illetve a homoszexualitás és a kereszténység kapcsolattörténetével foglalkozik. Monográfiát írt Václav Havelről. Énekesként is bemutatkozott: 2013-ban *A halálról és a jókedvről* (O smrti i vesele) címmel cd-vel együtt kiadott könyvet jelentetett meg, mely barokk és „posztbarokk” énekeket tartalmaz, illetve azok kultúrtörténeti karrierjét, motívumrendszerét taglalja. A most részleteiben közölt kötet 2015-ben jelenik meg a Kalligramnál.

Cseh Zoltán (1973): költő, műfordító, irodalomtörténész. Legutóbbi kötetei a Kalligramnál: *Nincs hova visszamennem* (versek, 2013), *Szodoma és környéke* (tanulmányok, 2013), Petronius Arbiter: *Satyricon* (műfordítás, 2014)

JEGYZETEK

- 1 Lásd: Stefano de Fiore (szerk.): *Slovník spirituality*. Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství 1999.
- 2 Lásd: Will Roscoe (szerk.): *Living the Spirit. A Gay American Indian Anthology*. New York, St. Martin's Press 1988. Később maguk az indiánok vetették el a „berdache” fogalmát, és he-

lyette a „two-spirit people”, azaz a „kettős lelkű ember” kifejezést használták.

- 3 Lásd: www.radfae.org.
- 4 Will Roscoe (szerk.): *Harry Hay. Radically Gay. Gay Liberation in the Words of Its Founder*. Boston: Beacon Press 1996, 255.
- 5 Lásd: Mark Thompson: *Gay Soul. Finding the*

Heart of Gay Spirit and Nature with Sixteen Writers, Healers, Teachers, and Visionaries. San Francisco, Harper 1994; illetve Will Roscoe: *Queer Spirits: A Gay Men's Myth Book*. Boston, Beacon Press 1995; valamint Mark Thompson: *Gay Body. A Journey Through Shadow to Self*. New York, St. Martin's Press 1997.

- 6 Vö.: Toby Johnson: *The Role of Gay Identity in the Transformation of Human Consciousness*. Los Angeles–New York, Alyson Books 2000; illetve: *Gay Perspective. Things Our Homosexuality Tells Us About the Nature of God and the Universe*. Los Angeles, Alyson Books 2003.
- 7 Goss, *Queering Christ*, i. m., 19.
- 8 Donald L. Boisvert: *Sanctity and Male Desire. A Gay Reading of Saints*. Cleveland, The Pilgrim Press 2004, 176.
- 9 A misztikus Christian Rénatus von Zinzendorf (1727–1752) Nicolaus von Zinzendorf gróf, a megújított Cseh–Morva Testvérgyülekezet alapítójának fia volt, és egy radikális csoportosulás vezetője, mely a Testvérgyülekezetből éppen a megbotránkoztató misztikus-erotikus imagináció kifejllesztése miatt szakadt el. A többi személy az ugandai mártírokig a katolikus tradícióhoz kötődik, míg Oscar Wilde-től kezdődően az újkori meleg hagyomány jelei sorakoznak föl.
- 10 Donald L. Boisvert: *Out on Holy Ground. Meditations on Gay Men's Spirituality*. Cleveland, The Pilgrim Press 2000, 104–105.
- 11 Lásd: John McNeill: *Both Feet Firmly Planted in Midair. My Spiritual Journey*. Louisville, Kentucky, Westminster John Knox Press 1998; Stevenson, *The Sons of the Church*; illetve Joe Perez: *Soulfully Gay. How Harvard, Sex, Drugs, and Integral Philosophy Drove Me Crazy and Brought Me Back to God*. Boston, Integral Books 2007.
- 12 Lásd: Dugan McGinley: *Acts of Faith, Acts of Love. Gay Catholic Autobiographies as Sacred Texts*. New York, Continuum 2004.
- 13 Kittredge Cherry: *Jesus In Love*. Berkeley, Androgyné Press 2006, 33.
- 14 Vö. Anselm Grün, Gerhard Riedl: *Mystika a erós*. Praha, Česká křesťanská akademie 1996.
- 15 Thompson: *Gay Soul*, i. m., 233.
- 16 Elizabeth Stuart: *Daring to Speak Love's Name. A Gay and Lesbian Prayer Book*. London, Penguin 1992, 85.
- 17 Uo., 90.
- 18 John McNeill: *Freedom, Glorious Freedom. The Spiritual Journey to the Fullness of Life for Gays, Lesbians, and Everybody Else*. Boston, Beacon Press 1995, 156.
- 19 Terrence McNally: *Corpus Christi*. New York, Dramatists Play Service 1999, 9.
- 20 Uo., 60.
- 21 Uo., 49.
- 22 Bawer, *Beyond Queer*, i. m., 191.
- 23 Lásd: Phyllis Trible: *Texts of Terror. Ouvertures to Biblical Theology*. Philadelphia, Fortress Press 1984.
- 24 Kommentált bibliográfia, in: Daniel A. Helminiak: *Co vlastně Bible říká o homosexualitě?* Brno, CDK 2007, 123–130.
- 25 Peter J. Gomes: *The Good Book. Reading the Bible with Mind and Heart*. New York, William Morrow and Company 1996, 144.
- 26 A „szodómia” fogalom fejlődéstörténetéről és az azonos neműek közti szexuális aktsussal való viszonyáról lásd az alábbi, minden részletre kiterjedő munkát: Mark D. Jordan: *The Invention of Sodomy in Christian Theology*. Chicago, The University of Chicago Press 1997.
- 27 Lásd: Steven Greenberg: *Wrestling with God and Men. Homosexuality in the Jewish Tradition*. Madison, The University of Wisconsin Press 2004, 192–214.
- 28 Uo., 41–59.
- 29 Az irányzatok áttekintéséről lásd: Petr Macek: *Novější angloamerická teologie*. Praha, Kalich 2008.
- 30 Vö. Theodore W. Jennings: *The Man Jesus Loved. Homoerotic Narratives from the New Testament*. Cleveland, The Pilgrim Press 2003, 6–11.
- 31 Vö. Letha Dawson Scanzoni and Virginia Ramey Mollenkott: *Is the Homosexual My Neighbor? A Positive Christian Response*. San Francisco, Harper 1994.
- 32 Jeffrey S. Siker: *Homosexual Christians, the Bible, and Gentile Inclusion: Confessions of a Repenting Heterosexualist*, in: Jeffrey S. Siker (szerk.): *Homosexuality in the Church. Both Sides of the Debate*. Louisville, Kentucky: Westminster John Knox Press 1994, 191.
- 33 Greenberg, *Wrestling with God and Men*, i. m., 73.
- 34 Lásd pl.: rainbowallianceopenfaith.homestead.com/GayLove3.html.
- 35 Virginia R. Mollenkott: *Lesbitransgay People as God's Tricksters*, in: Robert Goss and Mona West (szerk.): *Take Back the Word. A Queer Reading of the Bible*. Cleveland, The Pilgrim Press 2000, 13–22.
- 36 Vö. Stephen Prothero: *American Jesus. How the Son of God Became a National Icon*. New York, Farrar, Straus and Giroux 2003.
- 37 Az áttekintést lásd: Goss, *Jesus Acted Up*, i. m., 75–82.
- 38 Jennings, *The Man Jesus Loved*, i. m., 74.
- 39 Lásd: Morton Smith: *The Secret Gospel. The Discovery and Interpretation of the Secret Gospel According to Mark*. New York, Harper and Row 1973.
- 40 Lásd: Stephen C. Carlson: *The Gospel Hoax. Morton Smith's Invention of Secret Marc*. Waco, Texas, Baylor University Press 2005; illetve Peter Jeffery: *The Secret Gospel of Mark Unveiled. Imagined Rituals of Sex, Death, and Madness in a Biblical Forgery*. New Haven–London, Yale University Press 2007.
- 41 A cseh fordítás az újszövetségi autentikus apokrifek közt jelent meg azzal a figyelmeztetéssel, hogy hitelessége kétséges lehet: Petr Pokorný (szerk.): *Fragment tzv. tajného Markova evangelia*, in Jan A. Dus a Petr Pokorný (szerk.): *Neznámá evangelia. Novozákonní apokryfy I*. Praha, Vyšehrad 2001, 45–51.
- 42 Jennings, *The Man Jesus Loved*, i. m., 233.
- 43 Wilson, *Our Tribe*, i. m., 94–125.
- 44 Williams, *Just As I Am*, i. m., 116.

BETŰTÉSZA

Ford Madox Ford tetralógiájáról

A parádé vége

Nduljon e sorozat egy vallomással, ezzel is hangsúlyozva a reményeim szerint havonta jelentkező írások erősen szubjektív, naplószerű jellegét. Betűtésztát fogok gyúrni, régi és új betűk felhasználásával, vagyis a friss olvasmányélményekhez mindig kapcsolódik majd valami hang vagy emlék a múltból, a magam múltjából és az újonnan megjelent betűk történetéből is. Nem tervezem, hogy csupa remekműről vagy legalább igazán jó könyvről fogok beszámolni (elvégre nemhogy remekműveket, de még vérbeli jó könyveket is csak nagyritkán olvas az ember; különösen, ha már megért egy bizonyos életkort, és egyre gyanakvóbbá vált a szellem dolgaival kapcsolatban...). És azt sem ígérhetem, hogy csak az úgynevezett magaskultúra termékeiről lesz szó (bár manapság tömegkulturális jelenséggé vált majdnem minden kultúrtermék, ami meg nem, az nem is számít kultúrának; vulgo: „ami nincs a Facebookon, az nem létezik”...); igyekszem mindig az engem *személyesen* foglalkoztató problémákról beszélni, melyek olykor egy krimi vagy bűnregény maszkjában lepik meg és teszük valamilyen módon magukévá a szó jó értelmében kiszolgáltatott, vagyis valamire még fogékony olvasót. Vagyis egy mindenevő főzi ki ezt a betűtésztát – mindenevőknek.

És most a szorosabban vett vallomás: Ford Madox Fordhoz régi és igen becses emlékek fűznek, *A jó ka-*

tona (The Good Soldier) című, angolul 1915-ben, magyarul először 1966-ban, Sziógyártó László tényleg kongeniális fordításában megjelent regényével intim és sok próbát kiállt a viszonyom. Nem emlékszem, ki nek az ajánlatára vettem a kezembe először, de elég valószínű, hogy valaki javasolta, hiszen a szerző már (avagy még?) akkoriban sem számított az ismertek közé Magyarországon, de a nyugati világban sem; jellemző, hogy a német származású Ford regénye csak 1962-ben jelent meg először németül.

De mikor lehetett ez az „akkoriban”? Feltehetően a hetvenes évek közepén. (Nota bene: ekkor, egész pontosan 1971-ben jelent meg az eddigi egyetlen magyar monografikus könyv az íróról, mégpedig Mohay Béla *Ford Madox Ford írói világképe* című, roppantul informatív kis füzeté), azaz ifjúkorom hajnalán (de-lén?).) És még az is lehet, hogy Kardos István ajánlására olvastam el, aki a legnagyobb magyar könyvmoly volt az ismeretségi körömben, és akitől mindig számíthatott az ember valamilyen felfedezésre; az akkor még totálisan ismeretlen Bruno Schulz *Apám tűzoltó lesz* című csodálatos kötetét is ő nyomta a kezembe apja, a Magvető Kiadó egykori igazgatójának Deák Ferenc utcai lakásában. És még az is lehet, hogy egyszerűen a szükségszerű véletlen sodorta mellém a kötetet. Legyen bárhogy is, nem kérdés, hogy azonnal lenyűgözött, és azóta sem csillapodó lelkesedéssel próbáltam beajánlani mindenkinek;

legutóbb a regény második magyar kiadása alkalmából, a Magyar Narancs hasábjain. Régebben még atól sem riadtam vissza, hogy megvegyem és ismerőseimnek ajándékozzam a könyv antikváriumban felkelhető példányait (voltak sajnos elegen...); ma már nem vállalkozom erre, hiszen beláttam, hogy kudarcot vallottam, egy-két kivételtől eltekintve alig valakit tudtam meggyőzni. Voltaképpen persze mindegy, hiszen *A jó katona* akkor is makulátlan remekmű, ha csak nekem tetszik.

Ugyanakkor Ford Madox Ford legendásnak nevezhető, ám eddig csak hírből ismert tetralógiájának magyar megjelenése (eddig három kötet jött ki, és feltehetően hamarosan jön a tetralógiát lezáró regény is) ismét alkalmat ad e jelentős regényíró bemutatására, netán felfedezésére. Igaz, ezt az alkalmat nem a könyv önértéke, hanem eladhatóságának némi esélye teremtette meg: a BBC tavaly tévésorozatot csinált belőle, ráadásul a női szívek új angol dobogatója, Benedict Cumberbatch főszereplésével; ismét példa lehet ez arra, hogy már régen a tömegkultúra mozgatja a magaskultúrát, mely ekként már tényleg megérdemli az állandó jelzőt: „úgynevezett”. Ennek öröme azután a filmé, vagyis *Az utolsó angol úriember* lett a magyar címe az édes-bús, „tájrómantikus” borítóval ellátott regényfolyamé is, noha az eredeti, az izgatón sokértelmű *Parade's End* jóval mélyebb. De hát ez legyen a legnagyobb bajunk. mert voltaképpen a lényeg az, hogy a Lazi Kiadó egyáltalán felvállalta a kiadást, ráadásul Bujdosó István személyében szerfölött rátermett fordítót is sikerült találnia. Vagyis az öröm voltaképpen teljes.

Zseni vagy tökfilkó?

Előbb pár szót írónk életéről, családjáról, melynek néminemű ismerete, ha nem is elengedhetetlenek, de fontosnak tűnik művésze megértéséhez. Nos, Ford Madox Ford 1873-ban született Angliában, a Surrey megyei Mertonban. Művészeti hajlamú, erősen esztétikus véralkatú, német származású famíliában nőtt fel; apja, Francis Hueffer 1869-ben emigrált Angliába, ahol a *Times* zenekritikusa lett; Ford a keresztségben a Ford Hermann Hueffer nevet kapta, amit aztán egyrészt a háború alatti németellenes hangulat miatt változtatta meg a ma ismertre, továbbá hódolatként nagyapja, a híres preraffaelita festő, Ford Madox Brown személyének. Apja korai halála (1889) után, londoni házában Madox Brown nevelte Fordot, aki ekkor még erősen kacérokodott a gondolattal, hogy katonának áll az indiai hadseregbe. Ám amikor gyenge fizikuma miatt kiszuperálták, a Fordban már a leendő művészt látó nagyapa üdvrivalgásban

tört ki, és unokája újabb tervére, hogy akkor hivatalnoki pályára lép, ezt üvöltötte: „Figyelmeztetlek, ha valamilyen kereskedelmi pályára mész, azonnal kirúglak a házamból!” Apja pedig, aki simán hülyének tartotta fiát, éppen az ellenkező útravalóval látta el végrendeletként is értelmezhető utolsó szavai: „Fordie, bármilyen pályára lépsz, könyvet sose írj!” (Ford ezt alig két év múltán megszegte, hiszen már 1891-ben megjelentette a *The Brown Owl* című tündérmeséjét.) Ugyanakkor Lucy néneje, aki beházasodott a preraffaeliták legjelentősebb családjába, a Rosetti-házba, az esztétizmus általi megszállottságában egyértelműen zseninek nevelte az elárvult kisfiút, olyannyira, hogy Fordot máris borzongás fogta el, ha csak meghallotta a zseni szót. És kijelentette: „Nem érhet valakit nagyobb csapás, mint az, ha zseninek nevelik.” Ugyanakkor persze nem szabadulhatott a gondolattól, hogy mégiscsak zseni... Bár ekkor meg eszébe juthattak az ugyancsak a Madox Brown házában élő preraffaelita költőnő, Mathilde Blind szavai: „Nagyapád azt állítja, zseni vagy, de én ennek a legcsekélyebb jelét se látom...” E tépettség, az identifikáció gondja aztán meghatározta pályáját is. (És feltehetően Christopher Tietjens, a tetralógia főhősének jellemrajzát is.)

Noha Ford sok regényt publikált, elsősorban szerkesztőként lett tekintélyes, előbb az *English Review*, később, már Párizsban, a húszas években, Hemingway társaságában a *Transatlantic Review* kiadásával. Mesterműve, *A jó katona* szerencsétlen időben, a háború első évében jelent meg, így azután majdnem totálisan visszhangtalan maradt. (És a befogadás csöndjét voltaképpen semmi sem törte meg egészen az 1960-as évekig...) A háború nagy válsága után írt *Parade's End* (1924–28) szándékai szerint a pálya csúcsa lett volna, de ez is csak mérsékelt sikert aratott, és azt is az Egyesült Államokban. (Ráadásul Ford 1930-ban, amikor a négy kötet együttes kiadása szóba került, rájött, hogy a *Last Post* című negyediket végzetesen elrontotta, ki is akarta hagyni, vagyis a mai tetralógia ideális alakja voltaképpen trilógia lenne. De hát ebben is kudarcot vallott.) A harmincas években főként önéletrajzi és igen jelentős irodalomtörténeti műveket publikált. Gondolom, kissé csalódottan hagyta itt nem sokkal a második világháború kitörése előtt, 1939-ben, a franciaországi Deauville-ben a Földet, bár tökfilkónak nyilván nem érezhette, ám befutott zseninek sem tekinthette magát.

A megbízhatatlan elbeszélő. És olvasó...

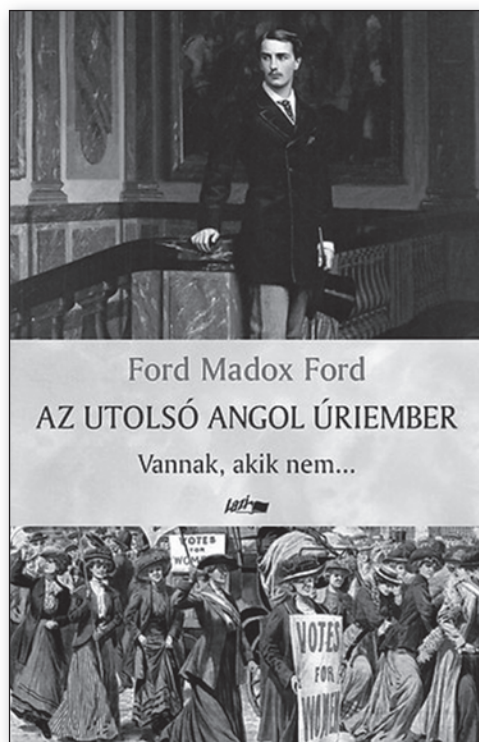
Ford állítólag tizennégyyszer olvasta az *Érzelmek iskoláját*, és elmondhatom, én is legalább ennyiszor, ha ugyan nem többször, Flaubert legtökéletesebb művét. Most pedig, talán tizenötödszörré, nyilván a *Parádé* (a továbbiakban ezt a megjelölést használom a regényfolyamra) hatására került újabb megvilágításba az egyébként is kimeríthetetlen gazdagságú remek.

Első megközelítésben azt mondhatom: az emlékezetéről és a felejtésről van szó. Ford egyik felfedezője, Graham Greene írja elemzésében, hogy *A jó katona* narrációs eszköztára tulajdonképpen az emlékezet megbízhatatlan, olykor csapongó működését is szimulálja, hiszen az Én-elbeszélő jóval az események lezajlása után kísérli meg elmesélni „a világ legszomorúbb történetét”. Mivel a narrátor, az amerikai milliomos, John Dowell sok évvel az események megtörténte után fog bele meséjébe, nyilvánvaló, hogy memóriája hiányaival is meg kell küzdenie. Magyarán: nem mindenre emlékszik pontosan, és az emlékek nem hiánytalan rendben, hanem ugrásszerűen, olykor a fáklyaként fellobbanó megvilágosodás módjára törnek elő. Mindennapi tapasztalatunk ez. Így az olvasó nem csodálkozik, ha ilyen kitételekkel találkozik Dowell előadásában: „Most jut az eszembe: elfelejtettem elmondani, hogyan halt meg Edward.” Fokozza a hatást, hogy ez a regény legvégén hangzik el; és az sem elhanyagolható, hogy Edward halála, pontosabban: öngyilkossága a legkevésbé sem felejthető esemény, hiszen aligha banális dolog, hogy valaki az istállójában, egy csinos kis bicskával elvágja a torkát. Voltaképpen a teljes regény a felejtés és az emlékezés története, a kettő közti dialektika felfejtése, *in statu nascendi* módon történő ábrázolása.

És Ford nem is leplezi módszerét, amivel persze még inkább fokozza az előadásmód természetességét, hogy elérje ars poeticája legfőbb elvárását, vagyis az elbeszélés valóságosságát, amikor ezt adja az elbeszélője, Dowell szájába: „ha az ember mesét mond – hosszú, szomorú mesét –, bizony megesik, hogy néha visszakanyarodik, néha meg előreszalad a történetben. Lényeges részletek jutnak eszébe, amelyekről előzőleg megfeledkezett, és éppen ezért igyekszik minél részletesebben elmagyarázni őket, mert rájött: azzal, hogy a megfelelő helyen elfeledkezett róluk, és kihagyta őket, esetleg téves képzeteket kellett hallgatójában. Azzal a gondolattal vigasztalom magam, hogy igaz történetről van szó, és az igaz történeteket végeredményben a legokosabb úgy elbeszélni, ahogy mesélni szokott az ember. Így hatnak a legvalóságosabban.”

Ám ez a fajta valóságosság (Ford esszéiben gyakran a francia *vraisemblance* szót használja) és narratív eljárás mód, vagyis az időbeli ugrálás/ugratás, azaz a *time-shift*; a feledékenység, a lényeges és lényegtelen részek összekeverése, a tudatlanság és bizonytalanság állandó hangoztatása nem csupán az elbeszélőre, de az olvasóra is igaz. Mert bár sokszor olvastam a regényt, minden alkalommal újabb és újabb meglepetést okoz; a sokszori olvasás az emlékezet próbája, de éppoly mértékben a felejtésé. Az idő teltével, melyet a könyvvel töltöttem, néha szinte átvettem, és, feltételezem, a többi olvasó is átveszi Dowell makacsul visszatérő mondatát, és vele együtt ismételteti: „Nem tudom. Istenemre nem tudom.”

Ráadásul másodjára/harmadjára már ritkán olvassunk egyvégtében, az elejétől a végéig, úgymond szoros kronologikus rendben egy regényt. Ugrálunk elő-

re-háttra, felütjük kedves szakaszainkat, keresünk egy-egy emlékezetes hasonlatot, mondást, de nem találjuk, ámde eközben akaratlanul is elolvassunk olyan részeket, amelyeket eredetileg nem állt szándékunkban éppen most ismét át tanulmányozni; és ekkor persze elfeledkezünk az eredetileg keresett mondatról, belemerülünk a frissen és újból felfedezett passzusokba. És így tovább: a kirakós játék újabb és újabb alakzatokba rendeződik. *A jó katona* olvasásakor óhatatlanul beleütközünk az először talán Wayne C. Booth által leírt „megbízhatatlan elbeszélő” (*unreliable narrator*) kategóriájába és annak különféle aleteibe. Booth a „hazudós elbeszélő” halmazában éppen Dowell em-

líti paradigmátikus esetként. Kérdés persze, hogy ez mennyiben állja meg a helyét, vagyis mennyiben igaz, hogy Dowell hazudós. (De ez most nem taglalható problémánk.) Ám a megállapítás annyiban helytálló, hogy Dowell elbeszélői modora miatt állandóan nekünk is lapozgatnunk kell a könyvben, hogy ellenőrizzük, mikor is történt ez és ez az esemény? Hiszen a mindenkori olvasó – és éppen ez az epikus irodalom egyik legfőbb jellemzője – tökéletesen ki van szolgáltatva az éppen aktuális narrátornak, pláne a Ford-féle módszer alapján írt szövegekben. Csak az van és az fogadható el igaznak, amit az Én-elbeszélő állít, akit ez esetben Dowellnek hívnak. És kénytelen alávetni magát a narráció erejének, és lassan ő maga, az az olvasó is megbízhatatlan lesz önmaga számára, kételkedni kezd; olykor nem hisz a szemének, és hajlik rá, hogy megkérdőjelezze önmaga olvasatának helyességét, miközben már kezdi elveszíteni a tényekbe vetett hitét is. Mely tények természetesen idézőjelben értendők, hiszen olyan tényállítások, melyeket csakis a nem teljesen megbízható (ha úgy tetszik, az őszintétlen/hazudós) elbeszélő révén ismer meg az olvasó. Vagyis legyen bár olvasó vagy elbeszélő, az „Én menthetetlen”, hogy egy osztrák gondolkodó, a Ford-kortárs, valamint a Wittgensteinre is komolyan ható filozófus, Ernst Mach tételét idézzem. (Lenin élesen bírálta a *Materializmus és empiriokriticizmus* lapjain...) Menthetetlen, hiszen az Én-nek nevezett valami minden tapasztalatát sokszorosán felülírják az újabb tapasztalatok, és minden ilyen esetben előáll az Én újabb és újabb alakzata.

De hogyan fest mindez, ha, mint a *Parádé* lapjain, egyes szám harmadik személyű elbeszélővel akad dolgunk? Akit aligha tekinthetünk megbízhatatlannak. Vagy mégis?

Ford impresszionizmusa

De ez már az impresszionizmus körébe vezet. Szerzőnk impresszionizmusa persze tisztán irodalmi (filozófiai) természetű, vagyis alig akad valami dolga a Monet-féle festői impresszionizmussal. Ford kiindulópontja az, amit egyik irodalmi eszményképe, barátja és munkatársa (1904-ben közösen írták a *Romance* című regényt), Joseph Conrad *A Narcissus négere* előszavában fogalmazott meg, és amit Ford több írásában is etalonnak, voltaképpen egyetemes írói módszernek tekint. Az író dolga eszerint nem az, hogy lineáris menetben elbeszéljen egy cselekményt, hogy végigkövesse a hős életét, tanítson valamit, vagy terjesszen valamiféle világnézetet. Az író feladata az, hogy az írott szó ereje révén (*by the power of written word*) elérje, hogy az olvasó halljon, érzékeljen, de mindenekelőtt

lásson (*all above to make you see*), amikor egy irodalmi szöveget befogad, melynek ekként szinte a hallucináció erejével kell hatnia, úgy, mintha az író maga ott lett volna az esetnél, amelyet megörökít. Ford úgy véli, és ennyiben realista, hogy maga az élet sem beszél el semmit, hanem pusztán lenyomatokat hagy a tudatunkon, és a regényíró feladata ezek felidézése. Talán nem tévedek nagyot, ha úgy sejttem, hogy ekkor David Hume álláspontjára helyezkedik (bár tudomásom szerint Ford soha nem hivatkozik rá, noha a *Parádé* főhőse, Christopher Tietjens egyértelműen a 18. század emberének tartja magát). A nagy skót filozófus szerint ugyanis a szellem benyomásokat (*impressions*) és ideákat érzékel, és szerinte aligha vitás, hogy az előbbiek az erősebbek, miközben az ideák csupán halvány lenyomatai az impresszióknak, amelyek folyvást változnak, és nem sok hajlandóságot mutatnak valamiféle állandóságra. Ezért aztán nem jelenthetjük ki, hogy az ezeket érzékelő és tudatosító Én valami állandósult identitással rendelkező jelenség lenne. Nem. Az Én csupán benyomások, érzékelések, percepciók kötege/nyalábja (*bundle of perceptions*). És ezzel ismét a menthetetlen Énnél, a megbízhatatlan narrátornál vagyunk. Vagyis a harmadik személyű narrátor (bizonyos értelemben maga a szerző) sem tartja magát omnipotensnek, hiszen ő is csak az Én egyik alakváltozata, a folyamatosan változó Én egyik lehetősége.

Nagyjelenetek nyalábja

Ford, noha nem válik szürrealistává, nagyjából elveti a realizmus/naturalizmus örökségét; egyértelművé teszi, hogy az efféle bölcséleti megfontolások alapján lehetetlen a lineárisan bonyolított cselekményvezetés, az egyik pontból a másikba haladás mechanikus módszere. Ekkor a cselekmény egysége is megbomlik, hiszen a cselekmény sem más, mint az Én egyik teremtménye, a menthetetlen Én egyik menthetetlen, de a regényíró által valamiképpen mégis megmentett és megalkotott kreatúrája. És ekkor nem véletlen, hogy Ford szerint az ideális regénynek egy drámai jelenettel vagy egy olyan motívummal kell kezdődnie, ami fényt vet az egész további eseményre, magára a könyvre. „Nem kezdhetjük a hős születésével, és nem mehetünk végig szigorú időrendben az életén. Valamilyen erős benyomással kell a hőst bevezetni, és aztán előre-hátra ugratni a múltjában (*time-shift*).”

Mind *A jó katona*, mind a *Parádé* eleget tesz ennek az elvárásnak. Az előbbi kezdetén az elbeszélőt szinte villámcsapásként éri (érte valamikor, még az elbeszélés megkezdése előtt) a felismerés, hogy „ez a világ legszomorúbb története”, és világos, hogy ez is lesz

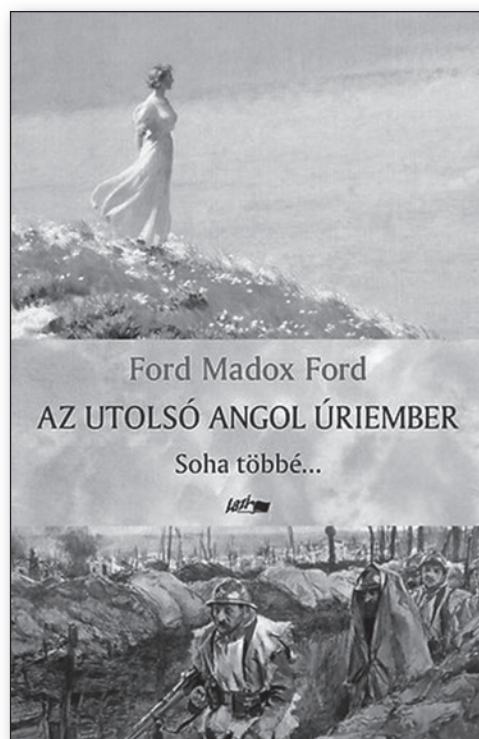
a regény első mondata; ez a mindent beindító motívum. (NB. Ford eredetileg a regény címének szánta e mondatot.) És azt is mondhatjuk, hogy a könyv intím, erősen kamarazenei felépítése miatt az egész regény nem egyéb, mint egyetlen nagyjelenet, annak összes változatában kidolgozva. Amolyan romantikus, egytételes zongoraszonáta, mint Liszt *b-moll szonátája*, vagy Schumanntól a *C-dúr fantázia*. A sokkal nagyobb, úgyszólván világtörténelmi dimenziókban történő *Parádé* pedig nem más, mint nagyjelenetek sorozata vagy nagyjelenetek nyalábja; többtételes szimfónia vagy gigászi szimfonikus költemény, sok mozzanatában nagyopera/operett, miközben *A jó katona* – Ford szavával élve – mindössze menüett, melyet a négy főhős lejt fegyelmezetten és halálra szántan, egészen a végkifejletig.

A *Parádé* legalább tíz évet átfogó cselekménye (az első kötet 1912-ben indul, a *Last Post* nagyjából 1922-ben játszódik) kitüntetett nagyjelenetekben kulminál, a csomópontok sokféle elágazásaiban mondja el önmagát. Sok helyet idézhetnek (a legszebb, leginkább költői talán Christopher és Valentine kocsiját az éjszakában és aztán a ködgomolyban úszó hajnali tájban az első kötet közepén; a legmélyebb talán Tietjens felesége, Sylvia, az ő anyja és Consett atya beszélgetése az első kötetben), de úgy érzem, Ford módszerének talán legtökéletesebb illusztrációja a III. kötet első része, ez a három fejezetből álló, mintegy 60 oldalra rúgó, belső monológokkal tarkított jelenet, úgyszólván nagyária, az ifjú szüzlány, a szüfraszett Valentine Wannop, Christopher Tietjens szerelme előadásában. A hely és az idő pontosan rögzített: London, egy jó hírű leányiskola, ahol Valentine tornatanárként dolgozik, az idő pedig egészen precízen meghatározott: az úgynevezett *Armistice Day*, 1918. november 11., vagyis a compiegne-i fegyverszünet megkötésének napja. Ráadásul délelőtt 11-kor történik, hogy Valentine-t telefonhoz kérik, amikor aztán megtudja, hogy az évekkel ezelőtt látott Christopher él, és visszatért Londonba a háborúból. Azaz a 11. hónap 11. napján, 11 órakor kezdődik a harmadik kötet. Ez Ford sorsszerű gondolkodásának iskolapéldája, amikor állni látszik az idő, és bizonyos értelemben úgy tűnik, minden egyetlen napon történik. Már találkoztunk vele *A jó katona* lapján: „Florence augusztus 4-én született, augusztus 4-én indult el a világhírhírű útra; augusztus 4-én lett egy semmirekellő szeretője. Az évnék ugyanezen a napján jött hozzám feleségül; augusztus 4-én vesztette el Edward szerelmét.” És idevág a következő megjegyzés is: „Mrs. Maidan halála 1904. augusztus 4-én következett be. S aztán 1913. augusztus 4-éig nem történt semmi.”

Ez persze nevezhető a regényíró önkényének is. Miként az is, hogy a *Parádé* hatalmas jelenetében kitüntetett szerepet kap egy bizonyos időtartam, az a tíz

perc, amíg Valentine telefonál, de további tíz percek is: a második fejezet, a telefonbeszélgetés utáni beszélgetés az igazgatónövel így indul: „tíz perccel később...”; továbbá: „tíz perccel a Miss Wanostrochttal folytatott beszélgetés előtt, illetve tíz másodperccel a telefonban hallott szörnyűségek után...” Minden tíz perc alatt történik, de ez csak a külső idő. A benyomások nyalábja évtizedekre vonatkozik.

A jelenet tökéletes impresszionista módszerrel van megírva. Először a hangzavart halljuk, a békét ünneplő tömeg hangját, harangokat, ágyúlövéseket,

szirénázást, mindezen impressziók/percepciók miatt Valentine szinte semmit nem ért a telefonkagylóból kiszűrődő mondatokból; csak pár töredéket fog fel, miközben azt sem tudja, kivel beszél, és egyáltalán nem képes értelmezni a helyzetet. Ugyanakkor folyamatosan áradnak a gondolatai, a leírásokat belső, visszaemlékező jellegű monológok tarkítják. De csak akkor támad fel teljes erejével a múlt – az elmúlt hat év, amióta először találkozott Christopherrel –, amikor végre rájön, hogy régi barátnőjével, az immár Lady Macmaster névre hallgató, nagyvilágba fölkapaszkodott nővel, a Valentine tudatában változatlanul az Edith Ethel névre hallgató asszonnyal beszél, aki a háborúból hazatért és segítségre szoruló Christopher érdekében hívta fel Valentine-t. Tíz perc alatt Valentine tudatában ismét lezajlik az előző két kötet szinte teljes cselekménye. És ekkor természetesen az olvasó tudatában is megtörténik újra a regény; ha a tévésorozat hangján akarnék szólni,

azt mondhatnám: „az előző részek tartalmából”. (Jó esetben, mint az idézett példa, teljesen természetesen hat az ilyesfajta visszatekintés, de például akkor, amikor a II. kötetben Christopher megpróbálja tisztázni feleségéhez és Valentine-hoz fűződő viszonyát, és írásban próbálja rögzíteni reflexióit, akkor már kissé didaktikusnak érezhető.)

Az előbb említett fatális tíz perc kap kulcsszerepet a második kötet egy pontján is („Három, egymást tízperces időközökben követő esemény alapján Sylvia végül úgy határozott...”). De még sokkal inkább abban a nagyjelenetben, amelyben Christopher kicsapongó, erősen szajhaszerű felesége tudatfolyamát követjük végig, aki meglátogatja férjét a francia hadszíntéren. A roueni szálloda „tisztékkel és kétségkívül előkelő, ámbár túlságosan sokat vihorászó hölgyekkel telezsúfolt dohányzószalonjában” ülve, Sylvia gondolataiban megjelenik a koholt vádakkal, német kémként nemrég kivégzett Consett atya, egykori gyóntató papja, akivel képzeletbeli párbeszédbe kezd, mégpedig brutálisan frivol hangnemben: „Mártírhálalt halt szent atyám, tudom, hogy szerette Christophert, és meg akarja óvni a bajtól. A következő egyezséget ajánlom tehát. Felhagyok Christopher gyötrésével, és visszavonulok a világtól a nemes lelkű orsolyiták rendjébe életem végéig.” És ekkor a narrátor veszi át a szót: „Mindezt akkor hajlandó megtenni, folytatta, ha megpillant egyetlen jó kiállású férfit, amikor körülnéz a teremben. Nem is kell más, elég, ha jó kiállású, mert amúgy sem akar tőle semmit. Csak jelet akar, nem zsákmányt!” És azt kéri az atyától, tegyen csodát! „Még ha nem is létezik jó kiállású férfi a világon, elég, ha idevarázsol nekem egyet... Két percet kap, utána körülnézek...” És amikor körülnéz, rá kell döbennie, hogy férje az egyetlen „jó kiállású férfi”, éppen ő, akit folytonos megvetéssel illet.

Christopher olykor megdöbben, hogy a látszattal ellentétében (hiszen Sylvia egy „bestiális szajha”, míg Valentine a tiszta szűz) mégis mennyi minden kapcsolja össze a két nőt. Ennek az érzületek legszébb példája a két „tízperces jelenet” zárata: Sylvia a roueni este végén előbb táncra bírja Christophert (mivel úgy véli, Consett atya tényleg csodát tett, és ő küldte oda a férjét...), aztán Wagner *Tannhäuser* című nagyoperájának Vénusz-indulóját dudorászva vonul fel vele a szobájába, abban a reményben, hogy sikerül még egyszer, talán utoljára legyőzni állati szexualitása erejével, amiben nem is olyan nagyon téved. (Bár végül egy cselvígjátékra emlékeztető jelenetben, amikor Sylvia szállodai hálószobájában feltűnik Perowne, az egykori szerető és a részeg, de bagzásra kész O'Hara tábornok is, a dolog kudarcba és kabaréba fullad.) Valentine ugyancsak táncba viszi Christophert az *Armistice Day* éjszakáján, a harmadik kötet végén, ebben a kissé bacchanáliaszerű,

mámoros jelentben, amelyben felbukkannak a háiban Christopher leszerelt bajtársai is, de most nem Wagner akkordjaira, hanem egy szerfölött bugyuta francia dalocska dallamára folyik a vigalom, a háború végének és a megtalált, a hat év gyötrelmei után végre beteljesülés előtt álló szerelemnek az ünneplése: *Les petits marionettes, font, font, font!* Két zenei lehetőség, két tabló áll itt egymással szemben, egyrészt Sylvia nagyoperai jelenete, másrészt Valentine marionetthez hasonló, kissé operettes érzülete. De a két nagyjelenet mégis összekapcsolódik; egymás párja lesz, és egyben egymás paródiája. Szükségszerű és mégis véletlen. Ford esztétikája szerint a cselekménynek a szükségszerűség érzését kell keltenie az olvasóban, még akkor is, ha ez a véletlenek kaotikus során át nyilatkozik meg, és a szereplők benyomásai révén válik láthatóvá, hiszen, mint Hume írta, „a lehetőség és a szükségszerűség nem a tárgyak, dolgok (*objets*), hanem az érzetek (*perceptions*) minőségei”. Maga a sors is az érzékelés egyik alakja, pontosabban: csak mint impresszió nyilatkozhat meg a regényben.

A harmadik kötet utolsó soraiban Ford eléri azt, amit a regényíró egyik fő feladatként jelölt meg: „az utolsó pár sorban a látszólag kusza témák vezérfonalát az író megrántja, hogy ekkor feltáruljon a szőnyeg egész mintázata, a hálórendszer teljes felépítése.” A finálé tökéletes. És ekkor már sejteni véljük, miért nevezte Graham Greene katasztrófának (*disaster*) a negyedik kötetet, és miért gondolta Ford, hogy voltképpen nem is kellett volna megírnia.

A világháború regénye?

A jó katona még a tiszta magánélet körében, a történelem nélkül zajlik (bár rendkívül erős társadalomrajzzal), a *Parádé* már a mozgásba lendült és mindent maga alá tipró történelem jegyében áll (noha a legfontosabb eleme mégis a magánszféra története, magyarul szólva: a szerelem élete és lehetőségei). A *Parádé* Ford ama törekvésének és követelményének summája, hogy a regényíró „kora krónikása” legyen. Ugyanakkor Ford lemond arról, hogy az ellenfelek bármiféle ideológiáját bemutassa, a hadi eseményeket ábrázolja, és a legkevésbé sem kérdése az, amit egy másik jelentős, nemrég magyarul is megjelent első világháborús regény (*Acélviharban*) szerzője, Ernst Jünger – egyébként Marx kérdése nyomán! – megfogalmazott: „lehetséges-e az Iliász puskaporral?” Ford témája a szerelem esélye háború idején, vagyis a magánélet és a történelem ábrázolásának egyesítése. Ezt elég nyíltan ki is mondja Christopher Tietjens belső monológjában, az I. kötet hetedik fejezetében: „Ölni és

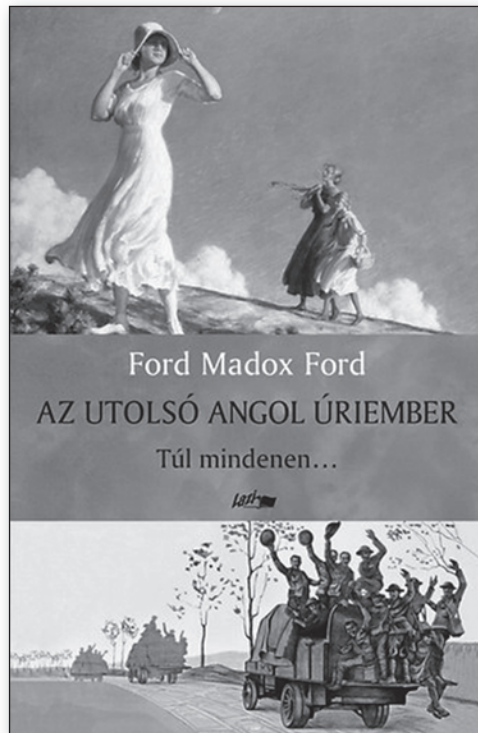
ölelni! Az ember két funkciója. Ha ölni kell, forduljon bizalommal Sylvia Tietjenshez, ő biztos kézzel öl, bármiről is legyen szó: érzésekről, reményekről, ideálokról. (...) Ha életben akar tartani valamit, menjen Valentine-hoz: ő biztosan rátalál a megoldásra... A szellem két megnyilvánulási formája: kíméletlen gyilkos és biztos védelmező. Kard... és hüvely!” Eltekintve attól, hogy itt Bujdosó István – talán akaratlanul is József Attila híres sorai ihletésére, „ölnek, ha nem ölelnek / a harctér nási ágy” – kicsit a túlfordítás eszközével dolgozik, hiszen az eredetiben a *kill and cure* (ápolni/kúrálni/védeni) áll, vagyis Christopher tétele talán nem annyira éles, a lényeg azért világos: Sylvia, a feleség és Valentine, a szerelem ellentéte ez, mely, mint az utolsó jelentben láttuk, valahol mégis ugyanannak a jelenségnek a két oldala; összeillik, mint kard és hüvely.

De ez a magánszféra érzülete. Fordnál föl sem merülnek a hadi célok, a történelmi igazság, a harc célja és értelme; ő inkább a háború unalmát, a fásultságot akarta megírni, vagyis a tökéletes értelmetlenséget. „Ez a háború az elhasználódásra játszott. Hülye játék! Hülye játék, ha az emberek legyilkolását nézzük, de nem teljesen érdektelen, ha a különböző agyak működését vizsgáljuk. (...) Ahhoz képest, hogy mennyi lövedéket használtak el, és micsoda szellemi kapacitást öltek bele az egészbe, nem sok embert sikerült legyilkolniuk. Ha mindkét oldal hat-hatmillió embert állítana csatasorba, mindkét oldalon ólmosbotokkal, kövekkel telepakolt harisnyákkal vagy késekkel felfegyverkezve, akkor három óra múlva az egyik oldalon négyemillió ember lenne halott, a másikon pedig mind a hatmillió. Ami a gyilkolást illeti, valóban ennyire hülye játék volt az egész. Ez történik, ha az ember az alkalmazott tudományok kezére adja magát. Ugyanis ezt a sok mindent nem katonák találták ki, hanem szakállas, szemüveges alakok, akik nagyítóval vizsgálták a világot. Persze a mi oldalunkon ezek szépen borotvált úriemberek lennének, és valamivel kevésbé szórakozottak. Mészárosként a hatékonyságukhoz nem férhet kétség, hiszen képesek voltak elérni, hogy a férfiak, több milliónyian, beálljanak a sorba. Ha az embernek csak kése van, nem tud olyan gyorsan haladni. Másrészt tény, hogy a kés minden esetben öl: ennek ellenére ők inkább több millió embert állítottak fel egymással szemben, akik vagy száz méterről lőtték egymást, és csak nagyon ritkán találtak. Vagyis ez a tálmány nem volt annyira hatékony. Ezért húzódtott el a háború annyira!

És egyszer csak dögunalmas lett az egész.”

Nem pontosan tudjuk, ki mondja ezt a monológot, maga a narrátor vagy Christopher Tietjens. Erősen szólamszerűen hangzik, és nem is teljesen hiteles hangot üt meg. Fordnak nem áll jól az igehirdetés,

a regény gyengébb lapjait éppen az ilyesfajta kitételek alkotják. Sokkal hitelesebb az anekdota, amit Christopher mesél el egy katonatársának a fronton. A háború előtt bement a minisztériumba, ahol találkozott egy fickóval. „És mit gondolsz, mi a fenét csinált ott? Egy ünnepséget szervezett a Kitchener-sereg feloszlata alkalmából. A rendezvény végét a követ-

kezésképpen tervezték: a szárnysegéd felsorakoztatja a csapatokat, a zenekar eljátssza a *Land of Hope and Glory*-t, majd a szárnysegéd bejelenti, hogy nekik nem lesz több díszszemle. Mert nincs is több. Nincs, és nem is lesz több... Nincs több remény, nincs több dicsőség, nincs több díszszemle, sem önnek, sem nekem. Sem az országnak... Sem a világnak, ki merem jelenteni. Semmilyen. Soha többé... Vége... Ennyi volt! Nincs tovább... Nincs több díszszemle!”

Talán ez a lényeg. *No More Parades*, ahogy a második kötet címe mondja. Nincs több díszszemle, nincs többé semmiféle parádézás, és egyáltalán, nincs többé semmi. A háború vége bizonyos értelemben Anglia, a régi Anglia, a feudális Anglia, a *tory* és *whig* Anglia végét jelenti. Ezt Valentine éli át a legerősebben, abban a bizonyos tíz percben, a fegyverszünet napján, amikor Miss Wanostrocht, az igazgatónője megtiltja a győzelem megünneplését az iskolában, és Európa jövője anyái nevében nem engedélyezi, hogy a tanuló lányok diadalt érezzenek és féktelenül dárídozzanak; szerinte egy „háromszoros hurrá” éppen elég is. „És Valentine eltűnődött, hogy egy lázadó pillanattig miért vágyott annyira a diadal érzésére... és miért

Ford Madox Ford és Janice Biala (1938)

kívánta, hogy bárki is érezze a diadalt. Mert bizony így voltak ezzel mindannyian. Hát legalább egy pillanatig nem lehetett volna meghagyni nekik? Csak egyetlen ünnepnap erejéig!” És aztán a végkövetkeztetés: „De ott azon a reggelen Valentine rádöbbsent, hogy az a másik hangnem volt az, amitől olyannyira rettegtek. E félelem pedig nagyon is pontos körvonalat kapott. Mert ha itt, ezen a ponton, ahol a történelem vászna felfeslett, az iskola – a világ, Európa eljövendő anyáinak serege – elszabadul, akkor vajon sikerülhet-e még valaha uralkodni felettük? Ettől rettegett a kormány – és ettől rettegett a világ minden kormánya. Ettől jobban féltek, mint bármi mástól a világon, mert könnyen meglehet, hogy akkor végleg elvész a tisztelet! Nem fogják tisztelni sem a nemeseket, sem a szent hagyományokat! Nincs többé tisztelet! Nem tiszteljük az egyenlítőt, a metrikus rendszert! Sir Walter Scottot! Vagy George Washington! Vagy Abraham Lincolnt! Vagy éppenséggel a hetedik parancsolatot!”

Valentine radikális, és jóval tovább megy, mint szerelme, az „utolsó angol úriember”, Christopher Tietjens. És a regényt záró, kissé részeg, szilaj táncjelenetben Valentine eléri, hogy az összes tilalomfa ellenére, az illemszabályok felrúgásával mégis elszaba-

duljon a diadal érzése. „Valaki egyszer azt mondta, hogy egy csepp emberség többet ér, mint egy egész erdőnyi tilalomfa!” Nincs több tisztelet. És nincsenek már úriemberek sem. Valentine több, mint Christopher Tietjens és az egész bukásra ítélt angol arisztokrácia. A negyedik kötet végén Sylvia kivágatja Groby, a Tietjens család ősi fészkének ősóreg fáját. És ha nem is ilyen szívtelen gesztussal, de ugyanezt teszi Valentine is; kitépi Christophert a feudális talajból, hogy valamiként életre keltse.

Valentine több, mint az egész regény. Ez a bátor és nagyon szabad lány meghalad mindent. Meghalad minket is, leesett állú olvasóit. Ez Ford Madox Ford legnagyobb írói diadala. ■ ■ ■

■ **Ford Madox Ford:** *Az utolsó angol úriember.* Fordította Bujdosó István. I. kötet: *Vannak, akik nem...*, Lazi Könyvkiadó, Szeged, 2013, 354 oldal, 2799 Ft; II. kötet: *Soha többé...*, Lazi Könyvkiadó, Szeged, 2014, 273 oldal, 2699 Ft; III. kötet: *Túl mindenben...*, Lazi Könyvkiadó, Szeged, 2014, 239 oldal, 2699 Ft

■ **Bán Zoltán András** (1954–) irodalmár. Csont András néven zenei írásokat is publikál. Korábban a *Beszélő* és a *Magyar Narancs* szerkesztője. Legutolsó kötete: *Keserű*, Bookart, 2014.